

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1965: 38

Inrikesdepartementet

SOU
1965: 38 A

AFFÄRSTIDERNA

Del I

MOTIV OCH LAGFÖRSLAG

AFFÄRSTIDSUTREDNINGEN

Stockholm 1965

STATENS

OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1965

Kronologisk förteckning

1. Sveriges sjöterritorium. Kihlström. 135 s. + 1 utviksblad. U.
2. Sammanställning av remissyttranden över författningsutredningens förslag till ny författning. Del 1: Allmänna uttalanden samt 1 och 2 kap. i förslaget till regeringsform. Norstedt & Söner. 188 s. Ju.
3. Sammanställning av remissyttranden över författningsutredningens förslag till ny författning. Del 2: Kap. 3, 4 och 5 i förslaget till regeringsform. Norstedt & Söner. 120 s. Ju.
4. Tandvårdsförsäkring. Kihlström. 186 s. S.
5. Måttenheter. Kihlström. 47 s. FI.
6. Om den kommunala självstyrelsens lokala förankring. Esselte. 100 s. I.
7. Praktik- och feriearbetsförmedling. Esselte. 177 s. I.
8. Skånes och Hallands vattenförsörjning. Esselte. 513 s. + 5 st. kartbilagor. K.
9. Arbetsmarknadspolitik. Esselte. 567 s. I.
10. Antikvitetskollegiet. Esselte. 281 s. E.
11. Utbyggnaden av universitet och högskolor. Lokalisering och kostnader I. Esselte. 280 s. E.
12. Utbyggnaden av universitet och högskolor. Lokalisering och kostnader II. Specialutredningar. Esselte. 741 s. E.
13. Rättegångshjälp. Norstedt & Söner. 166 s. Ju.
14. Godtrosförvärv av lösöre. Norstedt & Söner. 241 s. Ju.
15. De svenska utlandsförsamlingarnas ekonomi. Esselte. 129 s. E.
16. Ny jordförvärvslag. Hæggeström. 193 s. Jo.
17. Fastställande av faderskapet till barn utom äktenskap. Beckman. 94 s. Ju.
18. Fartygs befälhavare. Gemensamt haveri och dispensch. Ansvarsbestämmelser m. m. Esselte. 221 s. Ju.
19. Friluftslivet i Sverige. Del II. Friluftslivet i samhällsplaneringen. Svenska Reproduktions AB. 383 s. + 1 st. kartbilaga. K.
20. Radions och televisionens framtid i Sverige. Bakgrund och förutsättningar, programfrågor. Organisations- och finansieringsfrågor. Hæggeström. 530 s. K.
21. Radions och televisionens framtid i Sverige. Bildnings- och undervisningsverksamhet. Förningsfrågor. Hæggeström. 227 s. K.
22. Dagstidningarnas ekonomiska villkor. Esselte. 212 s. + 1 st. kartbilaga. Ju.
23. Uppbördsfrågor. Esselte. 228 s. FI.
24. Institutet för arbetshygien och arbetsfysiologi. Kihlström. 88 s. S.
25. Studieplaner för lärarutbildning. Esselte. 490 s.
26. Andringar i ensiltarlagen m. m. Esselte. 61 s.
27. De svenska jordbruksprodukternas distribution och marginalförhållanden. Esselte. 192 s. Jo.
28. Nytt skattesystem. Remissyttranden. Esselte. 633 s. FI.
29. Lärarutbildningen IV: 1. Esselte. 714 s. E.
30. Lärarutbildningen IV: 2. Esselte. Utkommer näre.
31. Specialundersökningar om lärarutbildning V. Esselte. 441 s. E.
32. Höjd bostadsstandard. Esselte. 569 s. I.
33. Vägmärken. Kungl. Luftfartsstyrelsen. 274 s.
34. Sammanställning av remissyttranden över författningsutredningens förslag till ny författning. Del 4. Kap. 7, 8, 9 och 10 i förslaget till regeringsform samt övergångsbestämmelserna. Esselte. 104 s. Ju.
35. Nykterhet i trafik. Esselte. 91 s. K.
36. Sveriges släktnamn 1965. AB E G Johanssons Boktryckeri, Karlshamn. 476 s. H.
37. Sammanställning av remissyttranden över författningsutredningens förslag till ny författning. Del 5. Förslaget till riksdagsordning. Norstedt & Söner. 46 s. Ju.
38. Affärstiderna. Del I. Motiv och lagförslag. Esselte. 152 s. I.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1965:38

Inrikesdepartementet

AFFÄRSTIDERNA

Del I

MOTIV OCH LAGFÖRSLAG

AFFÄRSTIDSUTREDNINGEN

The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions. It emphasizes that every entry, no matter how small, should be recorded to ensure the integrity of the financial data. This includes not only sales and purchases but also expenses and income. The document provides a detailed explanation of how to categorize these transactions and how to use a double-entry system to maintain the accounting equation.

The second part of the document focuses on the preparation of financial statements. It outlines the steps involved in calculating the net income for a period and how this information is used to prepare the income statement. It also discusses the importance of the balance sheet, which provides a snapshot of the company's financial position at a specific point in time. The document explains how the balance sheet is derived from the accounting records and how it is used to assess the company's liquidity and solvency.

The final part of the document covers the process of closing the books at the end of an accounting period. It describes how temporary accounts, such as sales, expenses, and income, are closed to the permanent accounts, such as retained earnings. This process ensures that the accounting records are ready for the start of the next period and that the financial statements accurately reflect the company's performance over the period.

Innehåll

Skrivelse till Statsrådet och chefen för kungl. inrikesdepartementet	7
Förslag till affärstidslag	9
<i>Kapitel 1. Utredningsuppdraget.</i>	10
<i>Kapitel 2. Butikstängningslagen.</i>	12
1909 års butikstängningslag	12
1919 års butikstängningslag	13
1939 års butikstängningslag	14
1942 års butikstängningslag	17
1945 års butikstängningslag	19
1948 års butikstängningslag	19
Arbetstidslagstiftning för affärsanställda	19
Allmän arbetstidslagstiftning	19
Arbetstidslagstiftning för detaljhandeln	20
<i>Kapitel 3. Gällande lagbestämmelser.</i>	22
Butikstängningslagen	22
Arbetstidslagen för detaljhandeln	25
<i>Kapitel 4. Butikstängningslagens tillämpning</i>	27
Kommunala avvikelser	27
Särskilt tillstånd till annan affärstid än den vanliga	28
Affärstiderna i praktiken	30
<i>Kapitel 5. Konsumenternas inköpsvanor</i>	32
Livsmedel	32
Antalet inköp i veckan	32
Antalet inköp vanliga vardagar och lördagar	32
Inköpsfrekvensen vanliga vardagar och lördagar	32
Olika hushållsmedlemmars inköp	33
Avstånd till livsmedelsaffären	34
Förflyttningstid m. m. för inköp	34
Automat- och kioskindköp	34
Strumpor och underkläder	34
Antalet inköp i veckan, inköpsfrekvensen	34
Avstånd till affären, förflyttningstid m. m.	34
Radio och TV	35
Antalet inköp under mätperioden, inköpsfrekvensen.	35
Avstånd till affären, förflyttningstid m. m.	35
Möbler	35
Hushållsmaskiner	36

Damkläder	36
Damskor	36
Herrkläder	37
Herrskor	37
Jämförelser mellan olika varugrupper	37
<i>Kapitel 6. Specialundersökningar rörande detaljhandeln . . . . .</i>	<i>42</i>
Butiksstudier av Detaljhandels utredningsinstitut. Försäljning och kund- antal på lördagar 1961—1963 m. m.	42
Frågeställningar	42
Undersökningens uppläggning och genomförande.	43
Lördagsförsäljningen totalt	45
Inverkan av kvällsöppethållande.	45
Lördagsförsäljningens timvariationer	45
Lördagsförsäljningen i relation till veckogenomsnittet per timme	47
Försäljningen under kvällsöppethållande	47
Kundantalets variationer	47
Kundantalet under olika lördagstimmar	49
Slutomdöme	49
Undersökningar rörande kundantal och omsättning i vissa kooperativa affärer och varuhus	51
Självbetjäningsaffärer	51
Varuhus.	53
Statens pris- och kartellnämnds undersökning i Uppsala.	57
Inköpens storlek	58
Närhetsbutikerna dominerade	58
Hur kom varorna hem?	58
Telefonbeställning	59
<i>Kapitel 7. Arbetstidens längd och förläggning inom olika näringsgrenar. . . . .</i>	<i>60</i>
Ordinarie arbetstiden längd	60
Ordinarie arbetstidens förläggning	60
Övertid	61
Deltid.	61
<i>Kapitel 8. Detaljhandeln sedd mot bakgrunden av samhällsutvecklingen . . . . .</i>	<i>62</i>
Nulläget	62
Butiksbeståndets storlek	62
Detaljhandels omsättning	62
Detaljhandels arbetskraft	63
Tendenser i utvecklingen	64
Befolkningsutvecklingen	64
Befolkningsomflyttningen	65
Framtida kommunindelning	66
Den framtida tillgången på arbetskraft	67
Privat konsumtion	68
Förändringar i butiksstrukturen	70
Detaljhandels framtida behov av arbetskraft.	74
<i>Kapitel 9. Utländsk lagstiftning. . . . .</i>	<i>76</i>
Danmark	76
Finland	78
Norge.	80

Frankrike	82
Nederländerna	83
Schweiz	85
Storbritannien	86
Förbundsrepubliken Tyskland	87
Amerika Förenta Stater.	88
<i>Kapitel 10. Länsstyrelserna om butikstängningslagen . . . . .</i>	90
<i>Kapitel 11. Branschorganisationer m. fl. om butikstängningslagen . . . . .</i>	97
<i>Kapitel 12. Konsumenternas önskemål om affärstiderna . . . . .</i>	106
Söndagar	106
Livsmedel	106
Övriga varor.	106
Lördagar	106
Samtliga varor.	106
Livsmedel	108
Vanliga vardagar.	110
Samtliga varor.	110
<i>Kapitel 13. Allmänna överväganden och förslag . . . . .</i>	111
Allmänna utgångspunkter	111
Konsumenterna och butikstängningslagen	111
Detaljhandeln och butikstängningslagen	118
De affärsanställdas behov av fritid.	127
Affärsinnehavarnas behov av fritid	130
Myndigheterna och butikstängningslagen	131
Utredningens inställning till frågan om behovet av en lag som reglerar affärstiderna	132
Allmänna synpunkter på utformningen av en ny affärstidslag.	133
<i>Kapitel 14. Specialmotivering . . . . .</i>	139
<i>Kapitel 15. Sammanfattning . . . . .</i>	146
Särskilt yttrande av ledamoten Tord Brotaeus	148
Bilaga	150

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Inrikesdepartementet.

Genom beslut den 18 maj och den 6 juni 1962 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för inrikesdepartementet att tillkalla högst åtta sakkunniga för utredning rörande butikstängningslagstiftningen samt att förordna sekreterare åt de sakkunniga.

Med stöd härav tillkallade departementschefen den 7 juni 1962 såsom sakkunniga byråchefen i socialstyrelsen Sven-Hugo Ryman, direktören i Sveriges köpmannaförbund Tord Brotaeus, ordföranden i Handelsanställdas förbund Erik Magnusson, disponenten i Kooperativa förbundet Karl Erik Persson, ledamöterna av riksdagens andra kammare linjeingenjören Carl-Gustav Enskog, fru Gördis Hörnlund och lantbrukaren Gustaf Svensson i Vä samt dåvarande ledamoten av riksdagens andra kammare fru Stina Gunne. Tillika uppdrogs åt Ryman att såsom ordförande leda de sakkunnigas arbete.

De sakkunniga har antagit benämningen affärstidsutredningen.

Till sekreterare har utsetts förste byråsekreteraren i överståthållarämbetet Lennart Olson.

För att beaktas vid utredningsuppdragets fullgörande har till utredningen överlämnats

en framställning i februari månad 1959 från Svenska konditorföreningen till statsrådet och chefen för finansdepartementet rörande utökning av det varusortiment som får försäljas i konditori efter kl. 18 jämte remissutlåtanden,

en framställning den 28 januari 1960 från Sveriges konditor-förening till statsrådet och chefen för inrikesdepartementet rörande allmän översyn av butikstängningslagen jämte remissutlåtanden,

en framställning den 24 mars 1960 från Svenska glasstillverkareförbundet till Konungen rörande ändring och översyn av butikstängningslagen,

en framställning den 25 mars 1960 från kioskägaren Nils Ljungberg i Malmö till statsrådet och chefen för inrikesdepartementet rörande utökning av det varusortiment som får försäljas i kiosk,

en skrivelse den 2 september 1960 från länsstyrelsen i Södermanlands län till Konungen angående decentraliseringsåtgärder inom landskansliet,

en framställning den 26 juni 1962 från Svenska tidningsutgivareföreningen

till affärstidsutredningen med hemställan att få för utredningen framföra sina synpunkter på frågan om butikstängningslagen och tidningsdistributionen,

en skrivelse den 23 juli 1962 från riksåklagarämbetet till chefen för inrikesdepartementets rättsavdelning rörande ändamålsenligheten av 3 § butikstängningslagen,

en skrivelse den 10 oktober 1962 från Sveriges kioskägares riksförbund till statsrådet och chefen för inrikesdepartementet med önskemål om tryggare förhållanden inom kioskhandeln jämte bilagor,

en ämbetsskrivelse den 19 oktober 1962 från statsrådet och chefen för inrikesdepartementet till affärstidsutredningen rörande framställning från Svenska kioskhandlareförbundet att få taga del av och yttra sig över utredningens förslag,

en framställning den 25 oktober 1962 från butiksbiträdet A. F. Johansson till socialdepartementet rörande affärsanställdas arbetstid samt

en skrift den 29 januari 1965 från Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund till statsrådet och chefen för inrikesdepartementet angående behov för de handelsanställda av längre sammanhållen ledighet.

Svenska tidningsutgivareföreningen, Aktiebolaget Svenska pressbyrån, Sveriges kioskägares riksförbund, Svenska kioskhandlareförbundet, Sveriges korvhandlarförbund, Sveriges konditorförening, Svenska konditorföreningen, Sveriges arbetsgivareförening för hotell och restauranger, Sveriges hotell- och restaurangförbund, Hotell- och restauranganställdas förbund, Motorbranschens riksförbund, Sveriges bensinhandlares riksförbund, Sveriges oljekonsumenters riksförbund, Apotekarsocieteten, Sveriges farmaceutförbund, Apoteksteknikerförbundet samt Aktiebolaget Nordiska kompaniet, Norrmalms livsmedels aktiebolag, Aktiebolaget Turitz & co och Åhlén & Holm aktiebolag har såväl muntligen som skriftligen delgivit utredningen sina erfarenheter beträffande nu gällande butikstängningslag och även framfört sina synpunkter på utformningen av en eventuell framtida lagstiftning.

Efter remiss har utredningen till Kungl. Maj:t avgivit utlåtanden den 13 november 1963 över framställning från Nya systemaktiebolaget om ändring av 16 § rusdrycksförsäljningsförordningen och den 14 januari 1964 över domstolskommitténs betänkande angående rådhusrätternas förstatligande.

Sedan uppdraget numera har slutförts, får de sakkunniga härmed värd- samt överlämna betänkande med förslag till affärstidslag.

Stockholm den 30 juni 1965

Sven-Hugo Ryman

Tord Brotaeus

Erik Magnusson

Karl Erik Persson

Carl-Gustav Enskog

Gördis Hörnlund

Gustaf Svensson

Stina Gunne

/ Lennart Olson

Förslag till affärstidslag

1 §.

Affär må hållas öppen för allmänheten vardagar från kl. 8 till kl. 20.

Med affär förstås försäljningsställe, där detaljhandel bedrivs yrkesmässigt.

2 §.

Från lagens tillämpning är undantagen

1) försäljning från apotek;
2) försäljning från automatapparat av typ som godkänts av myndighet som Konungen bestämmer;

3) försäljning på trafikmedel;

4) försäljning som lantbrukare, trädgårdsodlare eller fiskare i ringa omfattning bedriver med egna lantmannae- eller trädgårdsprodukter eller fisk av egen fångst;

5) försäljning i utställningslokal av bildande konst och reproduktioner härav samt alster av konsthantverk och konstindustri i samband med visning av konstverken;

6) försäljning i anslutning till ordnad serveringsrörelse av lagad mat samt bageri- och konditorivaror; samt

7) försäljning utan samband med annan verksamhet än som avses i 5) eller 6) av tryckta skrifter, tobaksvaror med tillbehör, blommor, drivmedel, tillbe-

hör till motorfordon och andra liknande varor av sådant slag att allmänheten bör kunna köpa dem även under annan tid än som anges i 1 §.

3 §.

Kommun må i särskilda fall lämna tillstånd till öppethållande utöver den tid som anges i 1 §.

Sådant tillstånd må lämnas även generellt för visst tillfälle.

4 §.

Det ankommer på myndighet som Konungen bestämmer att fastställa vilka varor som enligt 2 § 7) skola undantagas från lagens tillämpning och att i övrigt meddela tillämpningsföreskrifter till lagen.

5 §.

Den som bedriver detaljhandel i strid mot denna lag eller föreskrift som meddelats med stöd av lagen dömes till dagsböter.

Denna lag träder i kraft den — — —
då butikstängningslagen den 21 juli
1948 (nr 608) skall upphöra att gälla.

KAPITEL 1

Utredningsuppdraget

Utredningens direktiv framgår av anförande till statsrådsprotokollet den 18 maj 1962 i vilket chefen för inrikesdepartementet, statsrådet Johansson, yttrade bland annat följande.

Sedan lång tid har i vårt land funnits lagstiftning, som reglerat affärstiden. Den första lagen i ämnet tillkom 1909. Den efterträdde av 1919 års lag om begränsning av tiden för idkande av handel och viss annan rörelse. Sistnämnda lag efterföljdes av 1939, 1942 och 1945 års butikstängningslagar, som alla var tidsbegränsade till tre år. Därefter tillkom den alltjämt gällande, icke tidsbegränsade butikstängningslagen den 21 juli 1948, som i vissa hänseenden ändrats 1956 och 1957.

Gällande butikstängningslag har liksom tidigare lagar på detta område karaktären av ramlagstiftning. I lagen anges de tider på dygnet då butiker får hållas öppna eller då annan försäljning får förekomma, den s. k. vanliga affärstiden. Däremot föreligger inte skyldighet för affärsidkare att betjäna allmänheten under de sålunda angivna tiderna. I princip är lagen tillämplig på all detaljhandel. Vissa former av detaljhandel är dock undantagna. Så är fallet med bl. a. viss försäljning i samband med ordnad restaurang-, kafé- eller konditorirörelse samt försäljning av bensin och motoroljor. Kommun äger med vissa begränsningar besluta om inskränkning av den vanliga affärstiden eller om affärstidens förläggning helt eller delvis till andra tider än de i lagen angivna, blott affärstiden för vecka räknad ej överstiger den i lagen bestämda affärstiden. Sådana kommunala beslut skall i regel gälla generellt för hela kommunen. Lagen ger även möjlighet att för enskilda fall medge att butik hålles öppen eller att försäljning eljest sker efter den generellt bestämda affärstidens slut. Ansökan om sådant medgivande skall i all-

mänhet prövas av länsstyrelsen. I medgivandet skall en specifikation ske av de slag av varor som får säljas.

Syftet med butikstängningslagstiftningen var ursprungligen att få till stånd en reglering av arbetstiden för de inom handeln anställda. Sedan denna fråga 1942 blivit reglerad genom en arbetstidslag för detaljhandeln framträdde andra sociala synpunkter och näringspolitiska intressen, som motiverade att en butikstängningslagstiftning bibehölls. Främst åberopades angelägenheten av att bereda butiksinnehavarna skälig fritid och att åstadkomma i stort sett likartade konkurrensförhållanden mellan olika detaljhandelsföretag.

I skilda sammanhang har satts ifråga om de skäl som efter 1942 ansetts motivera en reglering av förhållandena inom detaljhandeln är tillräckliga för en särslagstiftning på området. Redan vid remissbehandlingen av det förslag som ledde till 1948 års proposition om införande av en permanent butikstängningslag gjordes sålunda från en del håll gällande, att önskemålen om såväl skälig fritid för butiksinnehavarna som likartade konkurrensförhållanden inom detaljhandeln kunde tillgodoses av näringsidkarna själva genom överenskommelser. Man pekade bl. a. på att den tid som var tillåten för öppethållande ofta inte helt utnyttjades. Så hade exempelvis affärstiden på lördagar inskränkts genom överenskommelser mellan näringsidkarnas organisationer, och överenskommelserna påstods undantagslöst iakttagas också av affärsidkare som inte hade några anställda. Även om lagstiftningen kunde ha en viss uppgift att fylla för att hindra osund konkurrens, ansågs det dock kunna diskuteras om det fanns anledning skydda mot dylik konkurrens genom en butikstängningslag, som innebar reglering av ett flertal förhållanden med svåra gränsdragningar och som därför

måste innehålla en mängd detaljbestämmelser.

Synpunkter liknande de nu återgivna fördes även fram i samband med 1956 års ändringar i butikstängningslagen, då bl. a. tobakshandeln och försäljningen från automatapparater liberaliserades. Min företrädare i ämbetet uttalade i anslutning till dessa synpunkter (prop. 1956:162) att de skäl som lagstiftningen i ämnet numera vilar på torde ha i viss mån förlorat i betydelse men att frågan, i vilken utsträckning det kunde anses motiverat att bibehålla en lagstiftning av denna karaktär, lämpligen borde prövas i ett större sammanhang. Departementschefen erinrade vidare om att särskilda sakkunniga 1954 fått i uppdrag att i samband med utredning om arbetstidens längd och förläggning i syfte att uppnå en allmän förkortning av den lagstadgade arbetstiden även undersöka om inte tiden var inne för en mindre stel butikstängningslagstiftning, som gjorde det möjligt att tillgodose såväl arbetstagarnas önskemål som allmänhetens rimliga krav på betjäning. De sakkunniga, som 1956 läde fram resultatet av sin utredning (SOU 1956: 20), fann emellertid med hänsyn till det svaga sambandet mellan butikstängningslagen och arbetstidslagstiftningen det inte nödvändigt att gå in på spørsmålet, huruvida regler för affärstiden inom detaljhandeln kunde anses erforderliga eller hur sådana regler borde utformas.

På grundval av de sakkunnigas utredningsresultat beslutades 1957 en successiv förkortning av arbetstiden från 48 till 45 timmar i veckan. Denna arbetstidsförkortning, som är helt genomförd fr. o. m. 1960, har i stor utsträckning tillgodoförts andra än butiksanställda i form av fria lördagar under längre eller kortare tider av året.

Man torde kunna antaga att en allmän femdagarsarbetsvecka kommer att genomföras inom en ej alltför avlägsen framtid.

Även i övrigt har en genomgripande utveckling ägt rum som berört detaljhandeln. Bl. a. må nämnas den strukturrationalisering, som medfört varuhusens tillväxt i antal och storlek samt det i allt större utsträckning tillämpade systemet med självbetjäning. Nya metoder för förpackning av livsmedel och den omständigheten att det blivit allt vanligare att enskilda hushåll har tillgång till kylskåp och i viss utsträckning även djupfrysingsanordningar har skapat ökade möjligheter för den enskilde att utan särskilda anordningar lagra varor. Detta har i sin tur medfört större benägenhet hos allmänheten att i fråga om livsmedel göra stora inköp vid få tillfällen. Den tekniska utvecklingen beträffande automatapparater har öppnat allt större möjligheter för automathandeln. Jag vill också peka på att ökad konsumentupplysning särskilt i fråga om mer varaktiga konsumtionsvaror, såsom möbler och textilier, torde ha viss betydelse för frågan om butikernas affärstid.

Med hänsyn till vad jag nu anfört vill jag förorda att butikstängningslagstiftningen göres till föremål för utredning av särskilda sakkunniga. Utredningen bör vara förutsättningslös. Om de sakkunniga finner en reglering på området vara erforderlig även framdeles bör den dock under alla förhållanden få en mera generell karaktär än den nuvarande. Sålunda bör en detaljreglering med sikte exempelvis på försäljning av särskilda varuslag inte utan tvingande skäl bibehållas. Det synes vidare nödvändigt att undersöka huruvida den tillståndsgivning, som kan komma att anses ofrånkomlig, ytterligare kan decentraliseras.

KAPITEL 2

Historisk översikt

Butikstängningslagen

1909 års butikstängningslag

Under åren 1904—1906 hade i riksdagens andra kammare väckts motioner om utredning, huruvida och på vilka villkor kommun kunde berättigas att bestämma viss tid, under vilken inom kommunen belägna handelsbutiker skulle hållas stängda.

I anslutning till den utredning som företogs i saken tillkom *lagen den 5 juni 1909 om förbud mot handelns idkande å söckendag utöver viss tid*. Lagen gällde endast för städer, köpingar och municipalsamhällen. Förutsättningen för att affärstiden för handelsbod skulle få begränsas var, att beslut här om fattats av vederbörande kommunala myndigheter och därefter fastställts av länsstyrelsen. I beslutet skulle anges viss tid då handelsbod fick öppnas, inte före kl. 7, och viss tid då den skulle stängas, inte senare än kl. 20. Där handel idkades endast med livsförnödenheter fick tiden för öppnandet sättas till kl. 6. För sådan handelsbod och för butik, där huvudsakligen tobaksvaror eller tidningar saluhölls, fick stängningstiden sättas till kl. 21. Stängningstiden dag före sön- eller helgdag och under två veckor närmast före julafton fick dock bestämmas till kl. 21 för vanliga handelsbodar samt kl. 22 för livsmedelsaffärer och affärer för tobaksvaror eller tidningar.

Lagen gällde inte försäljning på apo-

tek eller försäljning av brännvin, vin eller öl. Den avsåg inte heller för resande avsedd försäljning vid järnvägs- eller ångbåtsstationer, i järnvägsvagnar eller på ångbåtar. Vidare undantogs från lagen utomhus bedriven försäljning dels av tidningar, dels i mindre omfattning av matvaror, läskedrycker, blommor eller dylikt samt försäljning utomhus i övrigt i samband med värds-husrörelse.

Som motiv för lagstiftningen angavs i första hand, att friheten att hålla handelsbodar öppna hur länge som helst medfört olägenheter för affärsinnehavarna och deras biträden i fråga om både vilotider och tillfälle till intellektuell utbildning och förströelse. Arbetstagarna inom minuthandelsyrket ansågs ha längre arbetsdag än arbetstagarna inom flertalet andra yrken. För lagstiftningen talade vidare, att flertalet berörda arbetsgivare och arbetstagare livligt hade åstundat lagstiftning av denna innebörd. Hänsyn till konsumenternas intresse ansågs inte med fog kunna åberopas mot lagstiftningen, då konsumtionens omfattning näppeligen hade närmare samband med affärstiderna.

1909 års butiksstängningslag gällde ursprungligen endast för vardagar. För sön- och helgdag fanns redan förut enligt 7 kap. 3 § strafflagen förbud mot öppethållande av kramlåda eller annan dylik bod under sabbatstid, dvs kl. 6—21. År 1912 genomfördes emellertid den ändringen i butiksstängningslagen, att

i samband med förbud mot öppethållande av handelsbod vardagar fick även förbud meddelas beträffande den ej till sabbatstid hänförliga tiden på sön- och helgdag.

1919 års butikstängningslag

I anslutning till motioner i andra kam-maren hemställde riksdagen år 1914, att Kungl. Maj:t måtte verkställa utredning i vad mån butikshandeln på sön- och helgdagar lämpligen kunde underkastas annan begränsning än den som gav kommunerna befogenhet men ej skyldighet att meddela förbud mot öppethållande. Socialstyrelsen anbefalldes att verkställa utredningen, som efter hand utvidgades till att avse en allmän revision av butikstängningslagen.

Den 30 maj 1919 utfärdades lagen om begränsning av tiden för idkande av handel och viss annan rörelse. Denna lag grundade sig huvudsakligen på socialstyrelsens förslag. Den nya butikstängningslagen gällde till skillnad från tidigare lag även rena landsbygden och omfattade således hela landet. Den gjordes tillämplig även på rakstugor, frisersalonger och varmbadinrättningar.

Följande försäljning undantogs helt från lagens tillämpning: Försäljning på apotek; försäljning av rusdrycker och pilsnerdricka; för resande avsedd försäljning vid järnvägs- eller ångbåtsstation, i järnvägsvagn, eller på fartyg; försäljning, som bedrevs under utövning av eller i samband med kafé eller restaurangrörelse och antingen skedde endast till förtäring eller förbrukning på stället, eller också avsåg försändning eller avhämtning av lagad mat, tillagade alkoholfria drycker eller svagdricka; tillfällig försäljning för välgörande eller annat ideellt ändamål; försäljning av tidningar utomhus eller till gäster på kafé- eller restauranglokal;

samt försäljning utomhus och endast i mindre omfattning av matvaror, läskedrycker eller dylikt. Genom ett tillägg år 1923 undantogs även försäljning av motor- och smörjoljor samt andra för framförande av motorfordon nödvändiga varor, såframt försäljningen skedde från upplagsställe där försäljning av andra varor inte förekom.

Enligt 1909 års lag hade överlämnats åt kommunerna att bestämma, om någon begränsning av tiden för öppethållande skulle komma till stånd. Den nya lagen stadgade, att handelsbodar i allmänhet skulle få hållas öppna vardagar kl. 8—19. Den tidigare regeln om en timmes respektive två timmars längre öppethållande på lördagar och helgdagsaftnar hade utgått. Undantagsställningen för tobaks- och tidningshandeln hade också avskaffats. Däremot fick livsmedelsaffärerna rätt att påbörja försäljningen av mjölk, grädde, smör, margarin, ägg samt konditori- och bagerivaror en timme före den vanliga tiden för öppnandet och fortsätta denna försäljning en timme efter den vanliga stängningstiden. Rakstugor, frisersalonger och varmbadinrättningar fick hållas öppna kl. 8—20.

I förarbetena uttalades i fråga om tiden för öppethållande på vardagar, att man hade att avväga å ena sidan de affärsanställdas intresse av en skälig begränsning av arbetstiden samt å andra sidan allmänhetens och affärsinnehavarnas berättigade krav på en inte alltför snävt begränsad affärstid. Särskilt borde man ta hänsyn till de kroppsarbetandes möjlighet att utan hinder av gällande arbetstider verkställa erforderliga inköp.

1919 års butikstängningslag hade en allmän regel om förbud mot öppethållande på sön- och helgdag av handelsbod, rakstuga, frisersalong och varmbadinrättning. Samtidigt med lagens in-

förande hade bestämmelsen i 7 kap. 3 § strafflagen om förbud mot öppethållande på sabbatstid av kramlåda eller annan dylik bod upphävts. Butikstängningslagens regel om förbud mot öppethållande på sön- och helgdag var emellertid försedd med undantag. Handelsbod fick sålunda hållas öppen söndagar mellan kl. 7 och kl. 10 för försäljning av livsmedel, för vilka längre försäljningstid hade medgivits på vardagar, samt av färsk frukt och levande blommor. Enligt departementschefen skulle allmänhetens behov på detta sätt bli rimligen tillgodosedda. Att undantaget också skulle gälla blommor och frukt ansågs berättigat av den anledningen, att efterfrågan på dessa varor vanligen var stor sön- och helgdagar och att allmänheten på grund av dessa varors ömtåliga natur i regel var förhindrad att göra sina inköp i förväg.

Förhållandena på viss ort kunde påkalla jämkningar och eftergifter beträffande lagens allmänna regler om öppethållande. Kommunerna ägde då på visst sätt besluta om avvikelser från dessa regler. Sådana beslut skulle underställas vederbörande länsstyrelse. För vardagar fick man då det gällde landsbygden medge öppethållande två timmar före och två timmar efter den i lagen stadgade tiden. I städer, köpingar och municipalsamhällen var rätten till utsträckning av tiden begränsad till hälften härav. Vidare kunde kommun i viss utsträckning få inskränka affärstiden. För sön- och helgdagar kunde kommun besluta om fullständig stängning eller viss inskränkning av de i lagen angivna tiderna. Å andra sidan hade kommun möjlighet att på sön- och helgdagar tillåta öppethållande under två timmar efter kl. 13 för handel som redan direkt enligt lagen var tillåten mellan kl. 7 och 10 på sådana dagar. I lagens förarbeten gavs uttryck för en

förväntan, att sistnämnda befogenhet skulle utnyttjas med varsamhet av kommunerna. Efter lagändring år 1920 kunde genom kommunalt beslut tiden för öppethållande av butik sön- och helgdagar för handel med vissa livsmedel utsträckas inte blott två timmar efter kl. 13 utan även till tiden mellan kl. 10 och 11.

1939 års butikstängningslag

År 1935 tillkallade efter bemyndigande av Kungl. Maj:t chefen för socialdepartementet fem sakkunniga för att undersöka frågorna om dels lagstadgad arbetstidsreglering för de anställda inom detaljhandeln, särskilt för butikspersonalen, dels laglig begränsning av affärstiden inom detaljhandeln. År 1937 lämnade de sakkunniga betänkande med förslag till arbetstidslag för detaljhandeln och butikstängningslag. Efter bearbetning i departementet framlades lagförslagen för riksdagen, som antog dem med vissa mindre jämkningar. Därefter utfärdades *den 22 juni 1939* dels en *butikstängningslag*, dels en arbetstidslag för detaljhandeln. Lagarna gavs tre års giltighetstid.

I förarbetena till den nya lagen ifrågasattes behovet av en butikstängningslag, sedan man infört direkt arbetstidsreglering för personalen. Vid tillkomsten både av 1919 års lag och av dess föregångare år 1909 hade i främsta rummet hänsynen till de anställda anförts som motiv för lagstiftningen. Vid sidan härav hade man emellertid betonat butikstängningslagstiftningens betydelse för att bereda fritid åt butiksinnehavarna själva och främja likartade konkurrensförhållanden mellan olika företag. Sistnämnda skäl för en butikstängningslag ansågs vara så vägande, att de ensamma kunde motive-
ra lagstiftningen.

1939 års butikstängningslag använde benämningen butik i stället för handelsbod. Med butik avsågs försäljningsställe för detaljhandel. Till butik skulle räknas inte blott vad som i dagligt tal brukade benämnas butik eller handelsbod utan också kiosk, stånd eller därmed jämförlig anordning under förutsättning, att den var av så pass stadigvarande beskaffenhet, att den kunde anses utgöra försäljningsställe. Detaljhandeln förutsattes innefatta försäljning direkt till den konsumerande allmänheten. Även försäljning annorstädes än i butik var underkastad lagens reglering. Lagen var dessutom tillämplig på rakstuga, frisersalong samt fotografiateljé.

Lagen var emellertid inte tillämplig på all detaljhandel. Undantagen omfattade tolv olika fall. Först undantogs försäljning i samband med kafé- eller serveringsrörelse. Som förutsättning skulle gälla dels att det var fråga om ordnad serveringsrörelse (det skulle finnas bord och stolar så att gäster kunde serveras), dels att inte under någon del av dagen andra varor försålles till avhämtning eller försändning än lagad mat, bageri- och konditorivaror, alkoholfria drycker eller tryckta skrifter. Till konditorivaror räknades även konfektyrer. Till undantagen hörde vidare försäljning på apotek, försäljning av motor- och smörjoljor eller andra framförande av motorfordon nödvändiga varor, försäljning på trafikmedel, försäljning i teatrar, biografer och andra nöjeslokaler av program, konfektyrer, färsk frukt eller levande blommor, försäljning i ringa omfattning av egna lantmanna- eller trädgårdsprodukter eller fisk av egen fångst, försäljning av leksaksballonger och andra smärre leksaker, försäljning av periodiska skrifter och utomhus jämväl av andra tryckta skrifter, om försäljningen inte sked-

de i samband med annan handel, försäljning av kataloger, fotografier, minnessaker eller dylikt i muséer eller utställningslokaler, tillfällig försäljning för välgörande eller annat ideellt ändamål samt försäljning av konfektyrer och frukt från automat, som uppsatts utanför butik där sådana varor salufördes. Enligt särskild föreskrift föll utanför lagen också öppethållande av lokal för visning av verk av bildande konst och alster av konsthantverk och konstindustri.

Den i lagen angivna vanliga affärstiden var vardagar mellan kl. 8 och 19. Under tiden den 10—23 december fick affärstiden utsträckas till kl. 20. Påskafteon, pingstafton, midsommarafton, julafton och nyårsafton skulle affärerna stänga senast kl. 16. Sön- och helgdagar skulle de hållas stängda. Butiker, som huvudsakligen sålde mejerivaror, ägg, margarin, bageri- och konditorivaror, pilsner, alkoholfria drycker, färsk frukt samt levande blommor fick dock sön- och helgdagar hållas öppna mellan kl. 8 och 10.

När det gällde stängningstiden på vardagar ansåg departementschefen hänsyn böra tagas i första hand till att allmänheten fick möjlighet att handla efter arbetstidens slut. Den relativt sett fåtaliga butikspersonalens intresse av att få sluta arbetet tidigt ansågs härvid få stå tillbaka. Beträffande stängningstiden på lördagar instämde departementschefen i de sakkunnigas uttalande, att detaljhandlarna och deras anställda då behövde sluta sitt arbete tidigare för att få bättre möjlighet till friluftsliv i samband med söndagen. Utvecklingen för flertalet arbetstagare mot kortare arbetstid på lördagar hade emellertid skett på frivillighetens väg, och denna ansågs lämpligen böra beträdas även i detta fall. En allmän regel om tidigare lördagsstängning

skulle vara till avsevärd skada för vissa branscher, där just lördagseftermiddagarna var den bästa affärstiden; detta gällde exempelvis tobaksaffärerna. Även inom andra branscher var det inte ovanligt, att en stor del av veckans omsättning föll på lördagen. En förkortad affärstid då skulle kunna medföra sådan påfrestning, att den vanliga personalen inte räckte till.

Genom kommunalt beslut kunde affärstiden inskränkas eller förläggas till annan del av dygnet än den i lagen angivna. Som allmän förutsättning gällde, att det befanns lämpligt från allmän synpunkt och prövades kunna ske utan förfång för berörda företag inom kommunen. Den vanliga affärstiden fick utsträckas i fyra fall. Affär som huvudsakligen saluförde mejerivaror, ägg, margarin eller bageri- och konditorivaror kunde vardagar få öppna en timme tidigare dvs kl. 7. Vidare kunde butik, som huvudsakligen försålde utom nyssnämnda varor även alkoholfria drycker, färsk frukt eller levande blommor få hållas öppen sön- och helgdag utöver de två timmar som normalt var tillåtna dels mellan kl. 10 och 11, dels ytterligare högst två timmar på annan tid än högmässotid. Fotoateljéer kunde medges utsträckt affärstid på sön- och helgdag under högst två timmar utom högmässotid. Slutligen kunde kommun för att möjliggöra för skogs- och flottningsarbetare eller andra långt ifrån hemmet sysselsatta att göra inköp på fritid besluta, att även annan affär sön- eller helgdag fick hållas öppen högst två timmar utom högmässotid.

Ett kommunalt beslut skulle som regel gälla hela kommunen, men olika bestämmelser kunde meddelas för butiker av skilda slag. Näringsidkare och hos dem anställda hade tillförsäkrats rätt att före beslutet yttra sig i ärende

rörande kommunal avvikelse. Beslutet skulle underställas länsstyrelsen, som kunde fastställa det helt eller delvis eller också ogilla det.

I 1919 års butikstängningslag hade från lagens tillämpning undantagits försäljning utomhus dels av tidningar, dels i mindre omfattning av matvaror, läskedrycker, blommor eller dylikt. Det rädde ovisshet, huruvida försäljning från kiosk kunde anses såsom försäljning »utomhus» och om försäljning av angivna varor följaktligen föll under undantagsbestämmelsen. Att skilja mellan försäljning från kiosker och annan utomhushandel såsom försäljning från kärror, bord eller stånd lät sig emellertid knappast göra. I praxis hade därför även kiosker ansetts vara undantagna lagens tillämpning. En revision av bestämmelserna på denna punkt hade vid flera tillfällen begärts såväl i riksdagsmotioner som i framställningar till Kungl. Maj:t från enskilda samman slutningar.

I förarbetena till 1939 års butikstängningslag hade de sakkunniga rörande kioskhandeln uttalat, att tillståndet var i hög grad otillfredsställande och därför inte kunde bibehållas. Kioskhandelns utveckling hade delvis skett vid sidan av lagen, och det fanns inte skäl att så starkt som skett gynna kiosken som försäljningsform. Å andra sidan kunde man inte undgå att ta hänsyn till allmänhetens behov och önskemål. Allmänhetens intresse bedömdes vara särskilt stort och berättigat blott i fråga om sådana varor som var avsedda för omedelbar eller mer tillfällig konsumtion eller som var ömtåliga eller eljest inte lämpligen kunde köpas i förväg. En rikligare varusortering kunde emellertid behövas för kiosker, som betjänade den resande allmänheten, och i viss mån även för kiosker på nöjes- och badplatser. Regleringen

av kioskhandeln kunde inte göras schematisk utan måste ta hänsyn till de skiftande förhållandena. En tillräckligt smidig lösning kunde därför inte vinnas blott genom att i lagen särskilja olika kategorier, utan rätten att hålla öppet under annan tid än vanlig affärstid borde i stället prövas i varje särskilt fall av kompetent myndighet.

1939 års butikstängningslag upptog vidare vissa former av verksamhet — upptagna i fem punkter — som kunde få bedrivas utom vanlig affärstid efter särskilt tillstånd. Sådant tillstånd skulle näringsidkare kunna få utan särskilda svårigheter. I övrigt skulle tillstånd till öppethållande utom vanlig affärstid kunna meddelas endast vid synnerliga skäl.

Punkt 1 behandlade kioskhandeln. Försäljning av konfektyrer, alkoholfria drycker, färsk frukt, levande blommor, tryckta skrifter och tändstickor skulle efter tillstånd i allmänhet få äga rum till kl. 22 från kiosk, stånd, bord eller annat sådant försäljningsställe, där endast dessa varor saluhölls under hela försäljningsdagen. Försäljning av glass räknades till konfektyrer.

Enligt punkt 2 skulle försäljning av konfektyrer, alkoholfria drycker, färsk frukt och periodiska skrifter få ske även i butik till kl. 22, om endast dessa varor saluhölls under hela försäljningsdagen. Denna punkt tillkom efter motioner vid lagförslagets behandling i riksdagen.

I punkt 3 upptogs bestämmelser om försäljning i samband med nöjeställning, idrottstävling, friluftsbad m. m. Sådant försäljning fick medges i den utsträckning som kunde anses erforderlig. Som regel fick tillståndet endast avse de under punkt 1 nämnda varorna jämte lagad mat och tobaksvaror.

Punkt 4 innehöll bestämmelse om trafikförsäljning. Försäljning i direkt an-

slutning till järnvägsstation eller flygplats eller station för mer betydande sjö-, spårvägs- eller busstrafik kunde medges i utsträckning som svarade mot de resandes behov. Förutom de i punkt 1 upptagna varuslagen fick tillstånd gälla lagad mat, tobaksvaror och mindre pappersartiklar.

Slutligen skulle enligt punkt 5 försäljning utomhus från fastställd plats få medges av varm korv samt i samband därmed av bröd, potatis och senap.

Tillståndsgivande myndighet var i Stockholm överståthållarämbetet, i övriga städer magistraten eller kommunalborgmästaren och på landet länsstyrelsen. Innan tillstånd meddelades skulle som regel den kommunala myndigheten beredas tillfälle att yttra sig. Som allmänna villkor för tillståndsgivningen stadgades, att sökanden skulle uppfylla de villkor, som gällde för idkande av handel i allmänhet, samt att hinder ej prövades föreligga ur hälsovårds-, ordnings-, säkerhets- eller liknande synpunkt.

I 1919 års butikstängningslag hade Kungl. Maj:t fått befogenhet att meddela eftergift från lagen för visst tillfälle, viss plats eller visst slag av rörelse. Sådant eftergift skulle emellertid få ifrågakomma endast vid trängande behov. Som exempel på trängande behov hade i lagen angetts, att utsträckt affärstid behövdes för att förse fartyg med skeppsförnödenheter eller dem som yrkesmässigt bedrev saltsjöfiske med livsmedel eller andra för fisket erforderliga varor. 1939 års lag bibehöll utan exemplifiering denna befogenhet för Kungl. Maj:t.

1942 års butikstängningslag

1939 års lag gällde tre år räknat från den 1 januari 1940. Särskilt tillkallade

sakkunniga fann fortsatt lagstiftning nödvändig och lämnade i februari 1942 nytt förslag till butikstängningslag. Förslaget, som i stort sett överensstämde med 1939 års lag, underställdes riksdagen och antogs med endast några smärre avvikelser. Ny *butikstängningslag* utfärdades den 18 juli 1942. Även denna lag fick tre års giltighetstid.

Den största nyheten i 1942 års lag var att arbetsrådet fick befattning med frågor rörande lagens tillämpning. Arbetsrådet skulle på begäran av domstol, allmän åklagare eller enskild rättsinnehavare avgöra om lagen ägde tillämpning på viss försäljning eller visst öppethållande av butik. Det skulle ankomma på domstol att vid handläggningen av mål, som var beroende av sådan fråga, hänskjuta frågan till arbetsrådet, om part yrkade det eller domstolen själv fann det erforderligt.

I propositionen uttalade departementschefen, att domstolsvägen inte var tillfredsställande för att få frågor avgjorda som berörde butikstängningslagens omfattning och räckvidd. Berörda frågor borde avgöras av arbetsrådet, som redan enligt gällande bestämmelser hade att taga befattning med motsvarande problem inom området för arbetstidslagen för detaljhandeln, och därför inte skulle ställas inför någon främmande uppgift.

Den vanliga affärstiden var i huvudsak oförändrad. Affärerna fick vardagar hållas öppna kl. 8—19. Beträffande butik, där handel huvudsakligen idkades med mejerivaror, ägg, margarin eller bageri- eller konditorivaror, hade den ändringen skett, att den fick hållas öppen även mellan kl. 7.30 och 8. På sön- och helgdagar skulle butikerna liksom tidigare vara stängda. Dock fick butik, som huvudsakligen försålde mejerivaror, ägg, margarin, bageri- och

konditorivaror, pilsnerdricka, alkoholfria drycker, färsk frukt eller levande blommor, hållas öppen mellan kl. 8 och 10.

I fråga om de kommunala avvikelserna hade kommunerna kvar sin rätt att kunna inskränka tiden för öppethållandet. Då det gällde förskjutning av affärstiden, hade detta tidigare kunnat ske endast inom ramen för det sammanlagt medgivna antalet timmar per dygn. Nu vidgades ramen genom att gälla det sammanlagt medgivna antalet timmar för vecka. Rätten som tillkommit kommunerna att bestämma om ytterligare utsträckt affärstid för det slag av butiker, som fick hållas öppna på sön- och helgdagar mellan kl. 8 och 10, avskaffades.

I 1942 års lag lades prövningen av alla tillstånd till försäljning annan tid än vanlig affärstid på länsstyrelserna. Skälet var att man ville öka möjligheterna till enhetlig tillämpning. De varor, som fick saluföras i kiosker under utsträckt tid (punkt 1) utökades med fikon, dadlar, russin, produkter av svensk frukt och vykort. Samma utökning av varusortimentet — med undantag för vykort — gjordes för frukt- och konfektyreraffärer (punkt 2). Försäljning i samband med nöjeställning m. m. (punkt 3) bibehölls oförändrad. För trafikioskerna (punkt 4) tillkom lagad mat. Försäljning av varm fisk jämfördes med försäljning av varm korv (punkt 5). En nyhet var, att försäljning från blomsterhandel eller från kombinerad konfektyr-, frukt- och blomsterhandel samt öppethållande av fotografiateljé kunde medges under högst två timmar under sön- och helgdag (punkt 6). Motsvarande öppethållande kunde enligt den gamla lagen endast medgivas med stöd av kommunalt beslut.

1945 års butikstängningslag

Kungl. Maj:t uppdrog hösten 1944 åt arbetsrådet att verkställa utredning om ändringar var erforderliga i butikstängningslagen. I december samma år redovisade arbetsrådet sitt uppdrag. Efter sedvanlig behandling i departement och riksdag utfärdades *den 29 juni 1945* ny *butikstängningslag*. Liksom sina närmaste föregångare begränsades lagens giltighetstid till tre år; den trädde i kraft den 1 januari 1946.

1945 års lag innehöll endast jämförelsevis obetydliga ändringar av tidigare butikstängningslag. Sålunda var tiden för butikernas öppethållande, den vanliga affärstiden, oförändrad.

Försäljning av konfektyrer eller färsk frukt från automat var under vissa förutsättningar undantagen redan från 1939 års lag. I 1945 års lag utsträcktes undantaget till att avse all försäljning, som skedde från automat inom järnvägs väntsal eller stationsområde.

1948 års butikstängningslag

Med hänsyn till att statsmakterna år 1948 hade att taga ställning till frågan om förlängning av 1945 års butikstängningslag tillkallades i mars 1947 särskilda sakkunniga för att biträda med revision av butikstängningslagstiftningen. De sakkunniga överlämnade den 20 december 1947 ett betänkande med förslag till ändrad butikstängningslagstiftning. Proposition i saken förelades 1948 års riksdag, och lagen utfärdades efter riksdagsbehandling den 21 juli 1948. Lagen, som i stort sett stämde överens med tidigare lagstiftning, trädde i kraft den 1 januari 1949 och gäller alltjämt. Följande ändringar har senare vidtagits i 1948 års lag, nämligen år 1956 rörande öppet-

hållande av butik i demonstrationssyfte, utsträckt öppethållande av butik en vardag i veckan till kl. 20 och liberalisering av automathandeln, år 1957 rörande försäljning av tobaksvaror, år 1962 rörande handel med varm korv och år 1964, rörande tillståndsgivande myndighet i fråga om sistnämnda handel. I nästa kapitel lämnas en redogörelse för 1948 års butikstängningslag i dess nuvarande lydelse.

Arbetslagslagstiftning för affärsanställda

Frågan om behovet av särskild arbetslagslagstiftning för de anställda antingen jämsides med eller i stället för en butikstängningslag behandlades redan i samband med tillkomsten av den första butikstängningslagen år 1909. Man befarade att föreskrifter om viss arbetstid för handelsbiträden skulle medföra ogynnsamma konsekvenser för arbetsgivarna. Vidare fann man grund saknas för uttalade farhågor att arbetskraften skulle tas i anspråk oberoende av lagstadgad affärstid.

Redan vid 1911 års riksdag hemställdes i riksdagsmotion om utredning av biträdens och arbetares arbetstid inom detaljhandeln. Motionärerna menade, att den införda butikstängningslagen inte medfört förkortning av handelsbiträdenas arbetstid. Motionen vann emellertid inte bifall. Även i andra motioner från denna tid, vilka främst åsyftade en arbetslagslagstiftning för näringslivet i dess helhet, berördes arbetstarna inom handeln.

Allmän arbetslagslagstiftning

År 1918 tillsatte Kungl. Maj:t en kommitté för att verkställa utredning och avge förslag till lagstiftning rörande

arbetstidens längd och förläggning m. m.

Kommitténs betänkande låg till grund för vår första arbetstidslag som utfärdades år 1919. Lagen var inte tillämplig på arbete, som utfördes av biträde i handelsbod, rakstuga, frisersalong eller badinrättning. I princip var lagen alltså tillämplig på företag inom detaljhandeln, men den hade betydelse bara för lagerarbetare, utkörare, varubud m. fl. Beträffande affärsbiträdenas undantagsställning hänvisades i propositionen till butikstängningslagen. Departementschefen uttalade emellertid, att arbetstiden för de affärsanställda endast delvis hade kunnat regleras genom butikstängningslagen.

Arbetstidslagen var inte tillämplig på småföretag. Härmed avsågs sådana företag, som hade högst fyra anställda och som inte drevs såsom rörelse. Samma undantagsställning intog även rörelser med högst fyra anställda, om de var belägna på landsbygden eller i mindre samhällen. Lagen gällde inte för alla anställda. Förutom för redan nämnda kategorier gjordes undantag för dels verkmästare eller annan befattningshavare i överordnad ställning, dels ritare, bokhållare eller därmed jämställd person, dels vaktmästare eller annat underordnat kontorsbiträde.

År 1923 tillkom en ny arbetstidslag. Där fick undantaget för småföretag i huvudsak sin nuvarande omfattning. Lagen skiljde inte längre mellan företag på landsbygden eller i mindre samhällen och företag i större samhällen. Vid beräkning av antalet arbetare inom ett företag fick enligt nya lagen inte inräknas arbetare, som användes till något i lagen undantaget arbete. Denna ändring medförde inte oväsentliga verkningar för vissa grupper av handelsanställda. Med stöd av tidigare gällande betraktelsesätt, då också han-

delsbiträden fick medräknas, hade arbetstidslagen även inom mindre handelsrörelser varit tillämplig i stor utsträckning på andra anställda än biträden.

Nu gällande arbetstidslag tillkom år 1930. Den hade närmast föregåtts av en lag från år 1926. I förhållande till tidigare arbetstidslagstiftning innebar 1930 års lag inga ändringar på punkter, som är av intresse i detta sammanhang. Även i fortsättningen var arbete, som utfördes av biträde i handelsbod, rakstuga, frisersalong eller badinrättning undantaget från lagens tillämpning.

Vid riksdagsbehandlingen hade i en motion föreslagits, att lagen skulle gälla även handelsbiträden och kontorsbiträden. Varken denna eller en samtidigt väckt motion om att slopa småföretagens särställning bifölls.

Den ordinarie arbetstiden enligt 1930 års arbetstidslag var ursprungligen 48 timmar i veckan, men genom lagändring år 1957 sänktes denna tid under tre år successivt till 45 timmar. Raster inräknas inte i den ordinarie arbetstiden. Inom angiven ram kan arbetstiden variera något, men den får inget dygn uppgå till mer än nio timmar. Särskilda regler gäller om övertidsarbete.

Arbetstidslagstiftning för detaljhandeln

Som redan nämnts tidigare tillsattes år 1935 en utredning rörande frågan om laglig reglering av arbetstiden för de affärs- och kontorsanställda m. m. I betänkande år 1937 lämnade utredningen förslag till såväl butikstängningslag som arbetstidslag för detaljhandeln. Proposition framlades år 1939.

En av socialstyrelsen år 1933 verkställd undersökning visade, att butikspersonalens genomsnittliga ordinarie

arbetstid efter avdrag för raster var 51 å 52 timmar i veckan. I vissa slag av butiker var den ordinarie arbetstiden ännu längre. I frukt- och blomsteraffärer var den 55 timmar i veckan och i mjölk- och bageriaffärer bortåt 60 timmar. 48-timmarsveckan gällde endast för högst en tredje- eller fjärdedel av personalen. Till den ordinarie arbetstiden kom övertidsarbete i växlande omfattning. Departementschefen påpekade, att sedan undersökningen hade slutförts, hade det i åtskilliga fall skett en minskning av arbetstiden, ofta till 48 timmar. Han ansåg det inte vara möjligt att genom butikstängningslagen få till stånd så kort affärstid att arbetstiden för de anställda därigenom skulle kunna inskränkas i erforderlig utsträckning. Vid bestämmandet av affärstiderna måste man nämligen ta hänsyn till allmänhetens befogade krav på att kunna handla före eller efter den egna arbetstiden. Affärsidkarnas anspråk att genom en inte alltför kort affärstid kunna utnyttja affärerna med däri nedlagt kapital måste också beaktas. 48-timmarsveckan syntes ofrånkomlig och departementschefen fann ingen annan utväg än att direkt reglera arbetstiden även för de affärsanställda.

Efter sedvanlig behandling i riksdagen utfärdades den 22 juni 1939 arbetstidslag för detaljhandeln. Lagen fick tre års giltighetstid och gällde detaljhandel, rakstuga, frisersalong, fotografiateljé och badinrättning. För att lagen skulle vara tillämplig på angivna rörelser erfordrades, att för arbetsgiva-

rens räkning användes fler än en arbetstagare. Följande verksamhet föll utanför lagens tillämpningsområde:

Arbete som utfördes under sådana förhållanden att arbetsgivaren inte kunde vaka över dess anordnande;

arbete som till sin natur var så oregelbundet, att det inte kunde förläggas till bestämda tider;

arbete som handelsresande eller platsförsäljare;

arbete som bedrevs av staten;

husligt arbete;

arbete varpå sjöarbetstidslagen var tillämplig; samt

arbete i samband med hotell-, restaurang- eller kaféörelse, vilket var att hänföra till allmänhetens direkta betjänande. Lagen var inte heller tillämplig på medlem av arbetsgivarens familj, företagsledare eller farmaceut på apotek.

Liksom i den allmänna arbetstidslagen var den ordinarie arbetstiden högst 48 timmar i veckan. Den fick inte något dygn överstiga tio timmar. Lagen innehöll också bestämmelser om raster. Övertidsarbete indelades i nödfallsarbete, förberedelse- och avslutningsarbete och allmänt övertidsarbete. För övertidsarbete skulle utges särskild ersättning.

1939 års lag efterföljdes av nu gällande arbetstidslag för detaljhandeln, som utfärdades den 18 juli 1942. För innehållet i denna lag, som år 1945 förlängdes att gälla tills vidare och som senare ändrats några gånger, lämnas en redogörelse i nästa kapitel.

KAPITEL 3

Gällande lagbestämmelser

Butikstängningslagen

Nu gällande butikstängningslag tillkom år 1948. Den har därefter ändrats vid flera tillfällen.

Lagen är tillämplig på detaljhandel, som bedrivs från butik. Med butik menas försäljningsställe för sådan handel. Som butik anses även rakstuga, frisersalong och fotografiateljé. Lagen gäller även torghandel och kringföringshandel. Huvudregeln är, att butik får hållas öppen för allmänheten under tid som medges i lagen — vanlig affärstid. Kund får dock betjänas, som kommit in i försäljningslokalen före stängningstidens slut. På samma sätt får vara utlämnas eller försändas, om den sålts under affärstid (1 §).

Från lagens tillämpning är undantagen

1) försäljning i samband med ordnad restaurang-, kafé- eller konditorirörelse, om bara sådana varor säljs som lagad mat, bageri- och konditorivaror, alkoholfria drycker, tobaksvaror eller tryckta skrifter;

2) försäljning på apotek;

3) försäljning av motor- eller smörjoljor eller andra för framförande av motorfordon nödvändiga varor, om försäljningen sker från upplagsställe där andra varor inte saluförs;

4) försäljning i järnvägsvagn eller på annat trafikmedel till resande;

5) försäljning i teatrar, biografer och andra nöjeslokaler av program el-

ler liknande trycksaker, konfektyrer, färsk frukt eller levande blommor;

6) försäljning från automat av godkänd typ, uppsatt i anslutning till egen butik där samma slag av varor saluförs eller i järnvägs väntsal eller på annan plats och försäljningen ej sker i anslutning till annan tillhörig butik, där samma slag av varor saluförs;

7) julgransförsäljning samt försäljning, som lantbrukare, trädgårdsodlare eller fiskare i ringa omfattning och utan samband med annan handel bedriver med egna produkter eller fisk av egen fångst;

8) försäljning utomhus i ringa omfattning av leksaksballonger eller andra smärre leksaker;

9) försäljning utan samband med annan handel dels av periodiska skrifter och dels utomhus även av andra tryckta skrifter;

10) försäljning i muséer eller utställningslokaler eller på andra sådana platser av kataloger, fotografier eller minnessaker;

11) tillfällig försäljning för välgörande eller ideellt ändamål;

12) öppethållande av butik i demonstrations- eller upplysningssyfte utan samband med försäljning samt öppethållande av lokal där utställningar anordnas för visning av verk av bildande konst samt alster av konsthantverk och konstindustri (2 §).

Vanlig affärstid vardagar är från kl.

8 till 19. En vardag i veckan får affärstiden utsträckas till kl. 20. Samma utsträckt tid är tillåten alla vardagar den 10—23 december. Butik, som huvudsakligen saluför mejerivaror, ägg, margarin eller bageri- och konditorivaror, får dessutom hålla öppet vardagar mellan kl. 7.30 och 8. Påskafton, pingstafton, midsommarafton, julafton och nyårsafton får butik hållas öppen längst till kl. 16. Sön- och helgdagar skall butikerna vara stängda. Butik, som huvudsakligen saluför mejerivaror, ägg, margarin, bageri- och konditorivaror, pilsnerdricka, alkoholfria drycker, färsk frukt eller levande blommor får dock hållas öppen sön- och helgdag mellan kl. 8 och 10. Fotoateljé får hållas öppen två timmar utom högmässotid. Då sön- och helgdagar inträffar i följd får rakstuga eller frisersalong hållas öppen en sådan dag mellan kl. 8 och 10 (4 och 5 §§).

Kommun får besluta, att den vanliga affärstiden skall inskränkas eller utan att förlängas för vecka räknat helt eller delvis förläggas till annan tid än den i lagen angivna. Villkor för sådan kommunal avvikelse är, att den befinner sig i en rimlig ur allmän synpunkt och prövas kunna ske utan otillbörligt förfång för detaljhandelsföretag inom kommunen. Genom kommunalt beslut får dock inte inskränkning ske i butiks rätt att hålla öppet till kl. 20 en vardag i veckan; inte heller får bestämmas att butik på sön- och helgdag får hållas öppen under högmässotid. För att möjliggöra för skogs- och flottningsarbetare samt andra långt från hemmet sysselsatta personer att göra inköp på fritid får kommun vidare bestämma, att butik på sön- och helgdag får hållas öppen under högst två timmar utom högmässotid.

Kommunal avvikelse skall avse hela kommunen, om ej synnerliga skäl föranleder till annat. Olika bestämmelser

får meddelas för butiker av skilda slag. Bestämmelser får också meddelas för endast visst slags butiker men får däremot inte begränsas till en eller flera angivna butiker (6 §).

Kommunal avvikelse beslutas av den myndighet, som utövar kommunens beslutanderätt. När fråga om avvikelse uppkommer hos den kommunala myndigheten, skall näringsidkare, arbetstygare och andra som kan beröras av avvikelsen beredas tillfälle att yttra sig i ärendet genom sina sammanslutningar eller på annat sätt. Beslut om kommunal avvikelse skall underställas länsstyrelsen. Tidigare föreskriven skyldighet för magistrat, kommunalborgmästaren eller landsfiskal att avge eget utlåtande över det kommunala beslutet upphävdes den 1 januari 1965. Länsstyrelsen äger att helt eller delvis fastställa eller också ogilla beslutet om kommunal avvikelse. Ändring eller upphävande av kommunal avvikelse skall ske i samma ordning som den tillkommit.

På annan tid än den i lagen angivna eller genom kommunalt beslut bestämda vanliga affärstiden får butik hållas öppen endast efter särskilt tillstånd (11 §). Tillstånd kan lämnas i fyra olika fall på följande villkor.

1) Från särskilt försäljningsställe driven försäljning av konfektyrer, kex, alkoholfria drycker, frukt, produkter av frukt, honung, levande blommor, tryckta skrifter, vykort, fotografisk film, tändstickor, tobaksvaror, tobaksutensilier, tvålar, kammar, tandborstar, tandkräm, rakblad, resesouvenirer, pappersartiklar, pennor och bläck får medges i allmänhet dagligen till kl. 22 eller, vid försäljning i anslutning till trafikinrättning, den senare tidpunkt som är påkallad av de resandes behov, om endast dessa varor saluförs under vanlig affärstid och inte särskilda skäl föranleder till annat; sådant medgivande kan

lämnas för försäljning av dessa varor även annorledes än från särskilt försäljningsställe, om försäljningen inte sker i samband med handel med andra varor och skäl finns härför;

2) försäljning i samband med nöjestillställning, idrottstävling, friluftsbad eller dylikt må medges under den utsträckta tid som anses erforderlig med hänsyn till förhållandena; dock får tillståndet i regel avse endast de under 1) nämnda varuslagen samt lagad mat;

3) försäljning från fastställd plats utomhus av varm korv, varm fisk eller varm buljong samt i samband härmed av bröd, potatis, senap, sås och annat dylikt får medges i lämplig utsträckning;

4) i andra fall kan öppethållande eller försäljning medges, om synnerliga skäl föreligger.

Tillstånd till försäljning enligt 3) meddelas i Stockholm av överståthållarämbetet och eljest av polismyndighet i orten. I övriga fall är länsstyrelsen tillståndsmyndighet.

Vid prövningen skall myndigheten ta hänsyn å ena sidan till det gagn för allmänheten och å andra sidan till de olägenheter för annan handel, som skulle uppkomma vid bifall till framställningen. Hinder får inte föreligga ur hälsovårds-, ordnings-, säkerhets- eller liknande synpunkt. För sökanden personligen gäller, att han skall uppfylla de villkor, som gäller för idkande av handel i allmänhet och vara lämplig att utöva ifrågavarande verksamhet.

Tillstånd kan meddelas för viss tid eller tills vidare. Det får återkallas då skäl är därtill.

Skulle eftergift från butikstängningslagens bestämmelser vara påkallad av särskilt trängande behov, får Kungl. Maj:t förordna om sådan eftergift för visst tillfälle, viss plats eller visst slag av rörelse. I förordnandet skall medde-

las de närmare föreskrifter, som är erforderliga (12 §).

Det åvilar arbetarskyddsstyrelsen att ta särskild beaktning med frågor rörande butikstängningslagens tillämpning. På begäran av domstol, myndighet som meddelar tillstånd till dispens, allmän åklagare eller enskild rättsinnehavare åligger det arbetarskyddsstyrelsen att avgöra, om lagen är tillämplig på viss försäljning eller visst öppethållande av butik. Är mål som handlägges vid domstol beroende av sådan fråga skall domstolen hänskjuta frågan till styrelsen, när part fordrar det eller domstolen finner det erforderligt. Dom får sedan ej meddelas, förrän styrelsens beslut har kommit domstolen tillhanda. I annan fråga rörande butikstängningslagens tillämpning har styrelsen att avge utlåtande på begäran av domstol, dispensgivande myndighet, allmän åklagare eller enskild rättsinnehavare. Vid handläggning av ärenden rörande butikstängningslagen skall på sätt Kungl. Maj:t bestämmer i arbetarskyddsstyrelsen deltaga särskilt utsedda representanter för arbetsgivare och arbetstagare.

Hålles butik öppen eller sker försäljning till allmänheten på tid, då enligt butikstängningslagen eller föreskrift som meddelats med stöd av lagen detta inte är tillåtet, straffas näringsidkaren med böter. Vid verksamhet som bedrivs av stat eller kommun straffas verksamhetens föreståndare såsom näringsidkare. Detsamma gäller, där länsstyrelsen efter framställning av näringsidkare har godtagit viss person som verksamhetens föreståndare i näringsidkarens ställe (14 §).

Över beslut som har meddelats av polismyndighet skall besvär anföras hos länsstyrelsen. Besvär över länsstyrelsens beslut enligt butikstängningslagen föres hos Kungl. Maj:t i vederbörandes statsdepartement. Talan får dock inte föras

mot beslut, som i ärende om tillstånd till försäljning av varm korv m. m. har meddelats av överståthållarämbetet eller — efter besvär — av länsstyrelse. Arbetarskyddsstyrelsens beslut enligt butiksstängningslagen kan inte överklagas (18 §).

Arbetslagslagen för detaljhandeln

Nu gällande arbetslagslag för detaljhandeln tillkom år 1942. Ursprungligen var lagens giltighetstid tre år, men år 1945 förlängdes den att gälla tills vidare. Lagen har ändrats i olika hänseenden. De sista och viktigaste ändringarna gjordes år 1957.

Lagen är tillämplig på detaljhandel och i omedelbar anslutning därtill bedriven verksamhet samt på rakstuga, frisersalong, fotografiateljé och badinrättning. Från lagens tillämpning har följande arbeten undantagits:

- a) Arbete som utförs på sådant sätt att arbetsgivaren omöjligen kan vaka över dess anordnande;
- b) arbete som till sin natur är så oregelbundet, att det inte kan förläggas till bestämda tider;
- c) arbete såsom handelsresande eller platsförsäljare;
- d) arbete som bedrivs av staten;
- e) husligt arbete;
- f) sådant arbete i samband med hotell-, restaurang- eller kaféörelse som är att hänföra till allmänhetens direkta betjäning under förutsättning, att arbetstagaren uteslutande eller endast undantagsvis deltar i arbetet på vilket lagen är tillämplig samt
- g) arbete som faller under sjöarbetslagslagen (1 §).

Lagen gäller inte för arbetstagare, som är medlem av arbetsgivarens familj, företagsledare eller anställd på apotek som farmaceut (2 §).

Den ordinarie arbetstiden — raster oräknade — får inte överstiga 45 timmar i veckan och 10 timmar något dygn (4 §). På arbetsställe med fler än en arbetstagare får dock under högst två av veckans dygn arbetstiden utsträckas till 11 timmar, om därmed begränsningen för vecka inte överskrides. På arbetsställe som hålls öppet sön- och helgdagar får arbetstiden inte överskrida för dygn tio timmar och för två veckor i följd i genomsnitt 45 timmar i veckan. Genom kollektivavtal kan avsteg göras från nu nämnda begränsningar (4 a §).

Övertidsarbete uppdelar lagen i olika grupper med skilda regler. Först upptas nödfallsarbete, varmed avses arbete som nödvändigtvis måste utföras till följd av avbrott i företags drift eller då risk för dylikt avbrott föreligger (6 §). Anmälan om sådant övertidsarbete skall göras till arbetarskyddsstyrelsen inom två dygn från dess början. Arbetstagare får vidare användas för arbete på övertid för betjäning av kunder, som vid stängning befinner sig i försäljningslokal samt för förberedelse- eller avslutningsarbeten, som är nödvändiga för driftens obehindrade gång (7 §). Övertidsarbete av detta slag får uppgå till högst sju timmar i veckan och inget dygn mer än en och en halv timme. Ordinarie arbetstid och sådant övertidsarbete som det sist sagda får tillhoppa inte överskrida tio timmar per dygn. Med undantag för nödfallsarbete kan arbetsgivare, om så finnes påkallat med hänsyn till särskilda förhållanden, använda arbetstagare på övertid högst 48 timmar under loppet av fyra veckor och 200 timmar under loppet av ett kalenderår.

Lagen innehåller även bestämmelser om raster. Rast definieras som avbrott i arbetet, vars varaktighet på förhand bestämts samt då arbetstagaren fritt förfogar över sin tid och inte är skyl-

dig att kvarstanna på arbetsplatsen. Om arbetstagaren utför arbete under minst sex timmar av dygnet, skall arbetet avbrytas för en sammanhängande rast om minst en timme. Om arbetstagaren och arbetsgivaren är ense, kan sådan rast utbytas mot två raster om sammanlagt en timme 15 minuter. Dag före sön- och helgdag, då affärstiden inte överstiger åtta timmar, får rasten minskas till 30 minuter. På arbetsställe där i regel finns endast en arbetstagare får rast inskränkas till 30 minuter eller utbytas mot ledighet för förtäring på arbetsplatsen. Utbytes rast mot sådan ledig-

het, får tiden för ledigheten inte frånräknas arbetstiden.

På begäran av domstol, allmän åklagare, yrkesinspektör eller enskild rättsinnehavare skall arbetarskyddsstyrelsen avgöra om eller i vad mån lagen är tillämplig på visst arbete eller viss arbetstagare. Arbetarskyddsstyrelsen kan också medge undantag från lagens bestämmelser om ordinarie arbetstid, övertidsarbete och raster.

Arbetsgivare, som använder arbetstagare i strid mot lagens bestämmelser, straffas med dagsböter.

KAPITEL 4

Butikstängningslagens tillämpning

Kommunala avvikelser

Enligt 6 § butikstängningslagen kan kommun på vissa villkor bestämma, att den vanliga affärstiden skall inskränkas eller utan att förlängas för vecka räknat förläggas till annan tid än den i lagen angivna. Inskränkning får emellertid inte ske i fråga om den i lagen medgivna utsträckt affärstiden en vardag i veckan till kl. 20. Beslut om kommunal avvikelse skall underställas länsstyrelse för fastställelse.

För att få en uppfattning om förekomsten av kommunala avvikelser och deras betydelse i praktiken för affärstiderna har utredningen från länsstyrelserna inhämtat uppgifter om avvikelser, som var i kraft vid årsskiftet 1963—1964. Samtidigt har länsstyrelserna lämnat uppgifter om de ärenden om fastställelse av kommunala avvikelser som har handlagts åren 1961—1963.

Den tidigast gjorda undersökningen om kommunala avvikelser synes vara socialstyrelsens undersökning från tiden omkring år 1931. Det konstaterades då, att det förelåg beslut om sådan avvikelse i mer än 300 kommuner men att endast ungefär hälften av besluten reglerade affärstiderna generellt. Nästa undersökning gjordes av den år 1935 tillsatta arbetstidsutredningen angående affärs- och kontorsanställda, och av denna framgår att från slutet av år 1931 och fram till början av år 1936 hade tillkommit 133 beslut av vilka 33

var av generell natur. 1947 års butikstängningssakkunniga fann sedan vid sin inventering att 243 avvikelser var i kraft den 1 maj 1947. I 161 fall avsåg besluten om avvikelse endast tidigare stängning inom samtliga eller flertalet branscher någon eller alla vardagar. Tidigare stängning jämte senare öppnande hade 30 kommuner infört. En på sistnämnda sätt förkortad affärstid kombinerad med stängning mitt på dagen hade föreskrivits som obligatorisk i 20 kommuner.

Affärstidsutredningens undersökning visar, att årsskiftet 1963—1964 förekom kommunala avvikelser i 88 av rikets 1 006 kommuner. Antalet avvikelser har sålunda minskat kraftigt sedan år 1947. Inom Gotlands, Västernorrlands och Västerbottens län förekom inga kommunala avvikelser. I sju län gällde beslut om avvikelse endast inom en kommun. De kommunala avvikelserna var vanligast i de två sydligaste länen; 20 kommuner i Malmöhus län och 16 i Kristianstads län.

Även de hos länsstyrelserna handlagda ärendena om fastställelse av kommunala avvikelser har varit fåtliga under den undersökta perioden 1961—1963. Tio länsstyrelser hade under denna tid inte handlagt något sådant ärende. Sammanlagda antalet handlagda ärenden för hela riket uppgick till 32, nämligen tio år 1961 och sex år 1962, alla fastställda, samt 16 år 1963, av vilka tolv blev fastställda.

Det äldsta gällande beslutet om kom-

munal avvikelse tillkom den 31 december 1940. Beslutet är från Ålems socken i Kalmar län och innebär, att rak- och frisersalong får hållas öppen vardagar mellan kl. 9 och 20. Även på andra håll finns många kommunala avvikelser av gammalt datum. Flera av dessa har kommit att förlora sin betydelse på grund av ändringar i butikstängningslagen. År 1956 infördes bestämmelsen, att butik får hållas öppen till kl. 20 en vardagkväll i veckan och att detta utsträckta öppethållande inte får inskränkas genom kommunalt beslut. Likväl har i 27 kommuner inte återkallats gamla avvikelser, tillkomna med stöd av lagens tidigare lydelse, där affärstiden bestämts sluta kl. 18 men utsträckt tid för öppethållande tillåtits bara till kl. 19 en kväll i veckan.

I 64 kommuner, varav 34 städer, innebär beslutade avvikelser en annan generell reglering av den vanliga affärstiden än den i lagen angivna. De kommuner som har infört en sådan annan reglering har i de flesta fall bestämt den vanliga affärstiden på vardagar mellan kl. 8 och 18. Den närmast vanligaste tiden är kl. 9—18. Bestämmelser om lunchstängning finns i sex kommuner. Lördagar varierar besluten om stängningstid mellan kl. 13 och 18. Alingsås var den 1 januari 1964 ensam om en så tidig fastställd stängningstid som kl. 13. Vanligast bestämda stängningstid lördagar är kl. 16, närmast vanligast kl. 17.

Sex kommuner har valt att reglera bara stängningstiden på lördagar. I Norrköping, Simrishamn, Västerås och Örebro har stängningstiden lördagar bestämts till kl. 17, i Trollhättan till kl. 14 och i Rydsgårds kommun i Malmöhus län till kl. 15. Lidingö stad och Reftele kommun har förlagt den till kl. 20 utsträckta affärstiden en vardag till fredagar. I sju kommuner avser avvi-

kelserna endast mjölkaffärer, bagerier, frukt- och konfektyraffärer samt blomsteraffärer; de får hålla öppet någon timme på söndagar. I några kommuner berör avvikelserna endast viss bransch. Vanligen är det frisersalonger och fotoateljéer, som har fått särreglering med hänsyn till sin egenart. Detsamma gäller i några fall torghandeln.¹

Särskilt tillstånd till annan affärstid än den vanliga

Dispensreglerna i 11 § butikstängningslagen avser främst att tillgodose allmänhetens behov att på annan tid än vanlig affärstid kunna inköpa sådana konsumtionsvaror som brukar tillhandahållas i kiosk eller från liknande försäljningsställen. Lagen skiljer här mellan tre fall, nämligen försäljning från särskilt försäljningsställe av det s. k. kiosksortimentet², försäljning i samband med nöjestillställning, idrottstävling m. m. — den får som regel avse förutom kiosksortimentet bara lagad mat — och försäljning utomhus av varm korv m. m. Föreligger synnerliga skäl kan tillstånd lämnas till utsträckt affärstid för försäljning även i andra fall. Under denna strängare regel faller huvudsakligen dels kioskförsäljning med utökad sortiment, dels försäljning av varm korv i förening med kiosksortimentet, dels slutligen försäljning i affär eller varuhus av samtliga där förekommande varor.

Vad först angår kiosksortimentet var enligt inhämtade uppgifter från länsstyrelserna 8 329 tillstånd till försälj-

¹ Den 2 april 1965 har länsstyrelsen i Västmanlands län fastställt ett av Västerås stad antaget beslut, att alla affärer i staden må hålla öppet måndag—fredag kl. 9—20 och lördag kl. 8—17. Beslutet har överklagats och är föremål för Kungl. Maj:ts prövning.

² Se sidan 23.

ning från kiosk i kraft den 1 januari 1964. Antalet tillstånd till utsträckt affärstid för butiker med kiosksortiment var 1 919. Tillstånden till korvförsäljning uppgick till 2 513.

Dessa siffror ger tyvärr en inte alldeles riktig bild av dispenshandels omfattning. Orsakerna härtill är flera. Många söker och erhåller tillstånd utan att sedan utnyttja det. Andra har upphört antingen med den rörelse som tillståndet avsåg eller med den utsträckta affärstiden. Dispenstillstånd ges ofta att gälla tills vidare eller för längre tidsperiod, men återkallelse av inte utnyttjade tillstånd sker mycket sällan, vilket beror på att länsstyrelsen inte får kännedom om inträffade förändringar. Vidare är det en hel del tillstånd som utnyttjas endast tillfälligt eller för viss period. Detta gäller glasskiosker, blomsterstånd och liknande.

För att i en mera realistisk uppfattning om den vanliga kioskhandels omfång, har utredningen vänt sig till Svenska pressbyrån, som har lämnat följande uppgifter för år 1963: Under utsträckt affärstid försålades tidningar och tidskrifter från 4 800 kiosker, 25 tobaksaffärer och 255 frukt- och konfektyraffärer. Även om numera tidningar vanligen ingår i försäljningen från kiosker, torde antalet kiosker inte understiga 5 000.

I fråga om övriga varor var 1 358 tillstånd i kraft den 1 januari 1964. Av dem avsåg 843 försäljning av varm korv i förening med kiosksortiment, vanligtvis läskedrycker, juice eller glass. Återstående 515 tillstånd var av skiftande karaktär. Ofta förekommer att kiosk eller affär får tillstånd att sälja även andra varor än kiosksortimentet, såsom sportartiklar, badartiklar, fiskeredskap. Tillstånd ges gärna till försäljning av sådana varor som särskilt efterfrågas

på orten. Flera tillstånd avser försäljning på bensinstationer, motell, hotell och sjukhus av i första hand kiosksortiment. I trakter med utpräglat turistliv lämnas ofta tillstånd till försäljning på sön- och helgdagar av textil- och konsthantverk, hemslöjdsartiklar och dylikt. På orter med större fritidsbebyggelse eller livligt besökta campingplatser har livsmedelsaffärer fått tillstånd att under sommarsöndagarna hålla öppet längre och samtidigt saluföra fler varor än som lagen eljest tillåter.

En särskild tillståndsgrupp bildar de affärer i några av Stockholms tunnelbanestationer, vilka — en del först efter klagan hos Kungl. Maj:t — får försälja livsmedel, tekniska varor, ekiperingsartiklar m. m. på vardagskvällar och söndagar. Hit hör även två ovan jord i Göteborg belägna livsmedelsaffärer, som år 1964 fick tillstånd till utsträckt affärstid på vardagar. Det är i dessa fall fråga om livligt trafikerade platser, där det har ansetts särskilt angeläget att tillgodose allmänhetens inköpsbehov.

Även tillstånd till annan tillfällig försäljning än i samband med nöjeställningar och idrottstävlingar förekommer. Söndagsöppet har medgivits i samband med invigning av nytt affärscentrum liksom kvällsöppet i anslutning till marknad eller något annat speciellt evenemang.

Under ettvarvt av åren 1961—1963 uppgick antalet dispensärenden som handlagts av länsstyrelserna till i runt tal 2 500. Ärendenas antal visar en svagt fallande tendens under perioden. En tänkbar orsak härtill är, att många tillstånd numera ges längre giltighetstid än tidigare. Dispensärenden är mycket arbetskrävande, framför allt därför att de ofta kräver omfattande och tidsödande remissbehandling.

Affärstiderna i praktiken

Enligt gällande butikstängningslag får affärerna vardagar hållas öppna mellan kl. 8 och 19, en tid som kan inskränkas eller förskjutas genom kommunala avvikelser. Då lagen inte stadgar skyldighet för affärsidkare att hålla öppet viss tid, bestämmer affärsidkaren i princip själv sin affärstid inom lagens ram. Hinder möter emellertid inte mot privaträttsliga överenskommelser om affärstider, exempelvis mellan olika detaljhandelsföretag eller mellan sådana företag och de affärsanställdas organisationer. Sådana överenskommelser är framför allt vanliga mellan detaljhandelsföretag på en och samma ort. Affärstidsutredningen har försökt kartlägga de allmänt tillämpade affärstiderna för att kunna bilda sig en uppfattning om i vilken utsträckning de lagliga möjligheterna till öppethållande utnyttjas. Den redogörelse som utredningen här lämnar om affärstiderna i praktiken är i allt väsentligt grundad på uppgifter insamlade och bearbetade av Sveriges köpmannaförbund och Handelsanställdas förbund.

Undersökningar av liknande slag har gjorts vid tidigare utredningar rörande butikstängningslagstiftningen. För att kunna bedöma utvecklingen av affärstiderna lämnas här först en kort sammanfattning av tidigare undersökningar.

1935 års arbetstidsutredning angående affärs- och kontorsanställda fann i en undersökning grundad på uppgifter från 359 köpmannaföreningar, att den ojämförligt vanligaste affärstiden måndag—fredag var kl. 8—18. Läget var i huvudsak detsamma på lördagar. 38 av föreningarna uppgav, att deras medlemmar tillämpade tidigare stängning på lördag, och 32 föreningar att deras medlemmar stängde senare denna dag.

1941 års arbetstids- och butikstängningssakkunniga kunde konstatera, att den vanligaste stängningstiden fortfarande var kl. 18. Av 247 köpmannaföreningar hade 137 angett stängningstiden till kl. 17 på lördagar. 97 föreningar uppgav senare och 13 tidigare stängningstid dessa dagar.

1947 års butikstängningssakkunniga konstaterade, att kl. 9 var den vanligaste förekommande öppningstiden. Dominerande stängningstid måndag—fredag var liksom tidigare kl. 18. Denna stängningstid uppgavs från 210 av de sammanlagt 256 tillfrågade köpmannaföreningarna. 128 föreningar framhöll, att lunchstängning tillämpades. Vanligaste stängningstid lördagar var kl. 17. Denna tid angav 150 föreningar, medan 82 uppgav kl. 16. Tidigare stängning under sommartid förekom.

Affärstidsutredningen har studerat affärstiderna under åren 1955 och 1957—1964. De senaste för utredningen tillgängliga uppgifterna hänför sig till hösten 1964.

En jämförelse mellan affärstidsutredningens iakttagelser och tidigare undersökningar ger i stora drag följande bild av utvecklingen.

Om man bortser från den utsträckta affärstiden en vardagskväll i veckan, har affärstiderna måndag—fredag hållits i stort sett konstanta sedan år 1947. Den dominerande affärstiden har varit kl. 9—18. På en hel del orter har dock framför allt livsmedelsbutiker öppnat redan kl. 8.30.

Lördagar är bilden annorlunda. Den vanligaste öppningstiden har visserligen liksom övriga dagar varit kl. 9, men stängningstiderna har både skiftat och förändrats. De har varierat såväl mellan olika orter som mellan olika branscher. En jämförelse mellan åren 1955 och 1963 visar klart, att affärstiden lördagar har minskat. År 1955 tillämpades normalt kl. 17 som stäng-

ningstid inom fyra av de till köpman-
naförbundet anslutna 25 länsförbunden.
Inom 17 länsförbund stängdes affärer-
na vanligen kl. 16 och inom fyra kl.
15. År 1964 var den vanligaste stäng-
ningstiden kl. 15 inom 13 förbund och
kl. 14 inom återstående tolv förbund.
De angivna stängningstiderna represen-
terar genomsnittet inom länsförbun-
den. Stora variationer förekommer allt-
jämt. Framhållas må, att en del i hu-
vudsak centralt belägna butiker i Stock-
holm stänger lördagar först kl. 16, vil-
ket inte framgår av angivna siffror.

Skillnader kan iakttagas mellan de
olika branschernas affärstider på lör-
dagar. År 1964 stängde sålunda livsme-
delsbutikerna oftast redan kl. 14, medan
varuhusen som regel stängde senare.

Sommartid stängs oftast affärerna kl.
14 på lördagar. En förskjutning mot kl.
13 som stängningstid kan iakttas sedan
år 1963. Den är mest markerad för livs-
medelshandeln.

Möjligheten till utsträckt affärstid en
kväll i veckan har tidigare utnyttjats
ganska sparsamt. De allra senaste åren
har intresset för kvällsöppet emeller-
tid stegrats kraftigt. Att i siffror ut-

trycka denna ökning låter sig inte göra,
då de undersökningar som gjorts inte
är jämförbara. Att en markant ökning
skett är dock obestridligt.

Förhållandet hösten 1963 belyses av
en undersökning som Handelsanställdas
förbund har gjort. Kvällsöppet förekom
då en dag i veckan på 15 orter med
fler än 40 000 invånare och på 70 or-
ter med mindre än 40 000 invånare. Det
sammanlagda invånarantalet för dessa
85 orter utgjorde ungefär 3 350 000.

I fråga om den utsträckta affärstiden
en vardagskväll i veckan är bilden emel-
mellertid långt ifrån entydig. På många
orter är det endast en butik — ofta ett
varuhus — som utnyttjar lagens möj-
ligheter till kvällsöppet. På andra or-
ter är det affärerna inom en viss
bransch som utnyttjar den utsträckta
tiden. Så är fallet i Göteborg, där vissa
skoaffärer i centrum har öppet till kl.
20 på fredagar och möbelaffärerna till
samma tid på måndagar. Övriga butiker
i Göteborg har inte kvällsöppet.

Kvällsöppet förläggs vanligen till
måndag eller fredag, dock med klar
övertikt för fredagen. Den utsträckta
tiden varierar mellan kl. 18.30 och 20.

KAPITEL 5

Konsumenternas inköpsvanor

I februari och september 1963 fick vi Kungl. Maj:ts medgivande att i samråd med familjeberedningen låta företa undersökning rörande allmänhetens inköpsvanor och inställning till butikernas affärstider.

Undersökningen anförtroddes åt Statistiska centralbyråns utredningsinstitut, som i januari 1963 började planera en intervjuundersökning för att belysa aktuella frågeställningar. Planeringsarbetet omfattade konstruktion av tabellplan och intervjuformulär samt en provundersökning om 200 intervjuer. Huvudundersökningens intervjuarbete genomfördes i oktober 1963. För att vidare få utredd arbetstidens förläggning för affärsanställda och arbetstagar inom andra näringsgrenar tillfrågades intervjupersonerna härom i slutet av intervjuerna.

För att resultatet av undersökningen skulle bli representativt, dvs. på ett riktigt sätt återspegla förhållandena i riket hade man bestämt att basen för stickprovet skulle utgöras av samtliga inkomstenheter i Sverige och att antalet stickprov skulle vara 3 000. I fråga om arbetstidens förläggning var individen undersökningsenhet, varför basen för stickprovet här bestod av samtliga förvärvsarbetande.

Redogörelsen i det följande bygger på den del av intervjuundersökningen som har avsett konsumenternas inköpsvanor.

Livsmedel

Antalet inköp i veckan

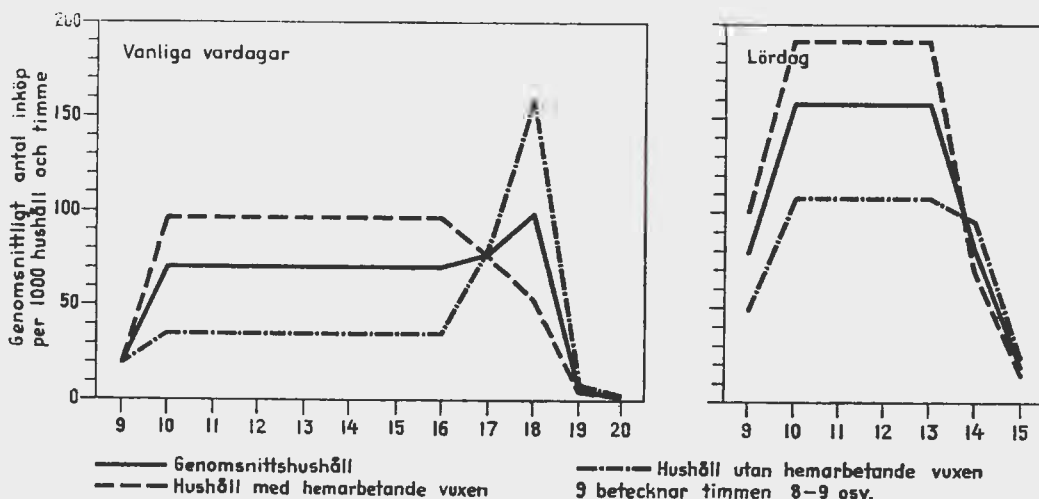
Ett hushåll gör i genomsnitt fyra livsmedelsinköp i veckan. Det är ganska stora skillnader mellan hushåll, där det finns barn i åldrarna 12—17 år, och andra hushåll. Barnhushållen gör sex inköp. Övriga hushåll gör fem inköp, om någon vuxen ägnar sig åt hemarbete. Annars gör de tre inköp. Hushållen i Storstockholm och övriga större städer handlar livsmedel oftare än hushållen i andra delar av landet.

Antal inköp vanliga vardagar och lördagar

Av veckans inköp äger 16 % i genomsnitt rum på vanliga vardagar och 19 % på lördag. Livsmedelsaffärerna besöks alltså mest på lördagar trots den då normalt tre à fyra timmar kortare affärstiden.

Inköpsfrekvensen vanliga vardagar och lördagar

Vanliga vardagar är inköpsfrekvensen för genomsnittshushållen låg före kl. 9. Den är betydligt högre kl. 9—16 och stiger därefter ytterligare fram till kl. 18. Lördagar är inköpsfrekvensen däremot relativt hög redan mellan kl. 8 och 9. Den når sitt högsta värde kl. 9—13 men sjunker sedan kraftigt. Mellan kl. 13 och 14 ligger den på samma

nivå mellan kl. 8 och 9. Efter kl. 18 vanliga vardagar och 15 lördagar är inköpsfrekvensen mycket låg.

Skillnaderna är stora mellan hushåll med hemarbetande vuxen och hushåll utan sådan hemarbetande. Om någon vuxen ägnar sig åt hemarbete, brukar hushållen göra huvudparten av sina inköp vanliga vardagar före kl. 16, var efter inköpsfrekvensen för dem sjunker. För hushåll där ingen vuxen arbetar hemma är inköpsfrekvensen betydligt lägre fram till kl. 16 för att sedan stiga kraftigt fram till kl. 18. Liknande iakttagelser kan göras beträffande lördagar. Fram till kl. 13 har hushållen med hemarbetande vuxen betydligt högre, därefter lägre inköpsfrekvens än övriga hushåll. Efter kl. 13 avtar dock inköpsfrekvensen för samtliga hushåll.

Dygnsvariationerna i fråga om inköpsfrekvensen är i stort sett lika i tätorterna och i hela riket. Storstockholm och övriga större städer visar dock stegrad inköpsfrekvens vanliga vardagar mellan kl. 16 och 18. I dessa tät-

orter franträder skillnaderna i inköpsvanorna särskilt starkt mellan hushållen allteftersom någon vuxen arbetar hemma eller inte. Hushållen utan hemarbetande vuxen förskjuter än mera sina inköp till senare tid på dagen. Genomsnittshushållen i Storstockholm skiljer sig från hushållen i övriga delar av landet genom påtagligt högre inköpsfrekvens efter kl. 18 vanliga vardagar och efter kl. 14 lördagar.

Landsbygden företer en annan bild. Här gör man mindre antal inköp med jämnare rytm än i tätorterna. Skillnaderna i inköpsvanor mellan olika hushållstyper är också mindre. På landsbygden sjunker inköpsfrekvensen mellan kl. 16 och 18. En förklaring härtill är, att i dessa hushåll arbetar oftare en vuxen hemma.

Olika hushållsmedlemmars inköp

Det största antalet inköp faller på de hemarbetande vuxna. I hushåll med barn över tolv år svarar barnen för en sjättedel av livsmedelsinköpen.

Avstånd till livsmedelsaffären

Medianavståndet till den affär där man vanligen handlar livsmedel utgör för hela riket 363 m. För hälften av hushållen är livsmedelsaffären sålunda belägen på mindre och för den återstående hälften på större avstånd än det angivna medianavståndet. I Storstockholm är medianavståndet 263 m, i övriga större städer 231 m, i övriga tätorter 390 m och på landsbygden 765 m.

Förflyttningstid m. m. för inköp

Av samtliga hushåll behöver 45 å 46 % högst fem minuter för att ta sig till livsmedelsaffären. Mediantiden uppgår till drygt fem och en halv minut. Flerparten eller 64 % förflyttar sig till fots, 17 % cyklar och 13 % använder privatbil.

För hushållen i medelstora och mindre tätorter är livsmedelsinköp utanför hemorten ganska ovanliga, endast 5 å 6 %. Man förflyttar sig till affären vanligen gående (58 %), men många be-agnar bil eller cykel.

Aven på landsbygden är livsmedelsinköp utanför hemorten ganska ovanliga (5 å 6 %). Omkring 70 % handlar på hemorten bara i butik, 22 % anlitar både butik och livsmedelsbuss, medan 2 å 3 % handlar bara från buss. Av landsbygdshushållen tar sig 37 % fram till fots, medan 55 % cyklar eller åker bil.

Automat- och kioskindköp

Automat- och kioskhandeln är av ringa omfattning jämfört med butikshandeln. Undersökningsveckan gjordes av 1 000 hushåll 79 inköp i automat, 415 i kiosk och 4 341 i butik. Hushåll där ingen vuxen arbetar hemma köper mest från kiosk liksom från automat utom vanlig affärstid.

Strumpor och underkläder**Antalet inköp i veckan, inköpsfrekvensen**

1 000 hushåll gör i genomsnitt 416 inköp av strumpor och underkläder i veckan.

Hushåll med barn i åldrarna 12—17 år gör ungefär dubbelt så många inköp som övriga hushåll. Hushållen på tätorterna handlar också oftare än landsbygdshushållen.

Inköpsfrekvensen är störst mellan kl. 16 och 17 vanliga vardagar och mellan kl. 9 och 14 lördagar. Bland hushåll där någon vuxen arbetar hemma sjunker inköpsfrekvensen vanliga vardagar mellan kl. 17 och 18 till hälften jämfört med kl. 16—17, medan den stiger något motsvarande tidsperiod för övriga hushåll. Efter kl. 18 har samtliga observerade inköp gjorts av hushåll där ingen vuxen ägnar sig åt hemarbete, de flesta av hushåll i Storstockholm.

Avstånd till affären, förflyttningstid m. m.

Avståndet till den butik där man vanligen handlar strumpor och underkläder är mycket större än avståndet till livsmedelsaffären. Medianavståndet utgör för hela riket något mer än 1,5 km (för livsmedel 0,36 km). På landsbygden är medianavståndet betydligt längre än på tätorterna, 4,25 km mot 1,2—1,9 km.

Av hushållen behöver 10 % mer än en halvtimme för att ta sig till affären för inköp av strumpor och underkläder. Man använder privatbil eller de allmänna kommunikationerna i större utsträckning än då det gäller livsmedelsinköp.

Den vanliga affären för inköp av strumpor och underkläder är belägen på hemorten för drygt två tredjedelar (69 %) av hushållen i mindre och me-

delstora tätorter. Här har privatbilarna ökat i betydelse.

Radio och TV

Antalet inköp under mätperioden, inköpsfrekvensen

Mätperioden utgjorde här och för följande varugrupper omkring tre kvartal i stället för en vecka. 1 000 hushåll gjorde under perioden i genomsnitt 351 besök i radioaffär. Av besöken ägde 78 rum på lördagar och i genomsnitt 54 på övriga vardagar. På lördagar besökte drygt 25 % av hushållen radioaffären efter kl. 13. På övriga vardagar inträffade drygt 35 % av besöken efter kl. 17.

Hushåll där ingen vuxen ägnar sig åt hemarbete besöker radioaffär oftare än andra hushåll. En annan skillnad mellan de båda hushållstyperna är, att hushåll utan hemarbetande vuxen gör sina besök senare på dagen.

I Storstockholm var antalet besök avsevärt större men på landsbygden betydligt mindre än genomsnittligen i hela riket. På landsbygden synes de olika hushållstyperna ha ganska likartade vanor i fråga om inköp av radio och TV.

Avstånd till affären, förflyttningstid m. m.

Medianavståndet utgör för hela riket och Storstockholm omkring 2,5 km. För övriga tätorter är medianavståndet drygt 1,5 km, medan det för landsbygden ligger vid knappt 10 km.

Förflyttningstiden överensstämmer i stort sett med samma tid för inköp av strumpor och underkläder. Trots de här längre avstånden torde detta bero på att bilar används mera. Ungefär 42 % åker privatbil till radioaffären, medan 24 % går till fots. Motsvarande

siffror för inköp av strumpor och underkläder är 22 och 38 %.

Hushållen på medelstora och mindre tätorter handlar radio och TV i större utsträckning på hemorten än strumpor och underkläder (82 mot 69 %).

På landsbygden förflyttar sig mer än hälften till radioaffären med privatbil. Cykel begagnas också i större utsträckning än på tätorterna. Omkring 56 % av de landsbygdshushåll som besökt radioaffär under mätperioden gjorde besöket i affär på den egna hemorten.

Möbler

Antalet besök för inköp av möbler är ungefär tre gånger större än besöken i radioaffär. (Under de tre kvartalen 953 mot 351.) I än större utsträckning förläggs butiksbesöken för inköp av möbler till lördagar. De är ungefär dubbelt så många som besöken i genomsnitt en vanlig vardag. Drygt 30 % av besöken vanlig vardag inträffar efter kl. 17 och omkring 24 % av lördagsbesöken efter kl. 13.

Stora skillnader finns i inköpsvanorna mellan hushållen allteftersom någon vuxen arbetar hemma eller inte. Hushåll utan hemarbetande vuxen gör fler besök och förlägger dem i större utsträckning till lördagar och till senare tider på dagen.

Medianavståndet till möbelaffären är för hela riket knappt 4 km. För Storstockholm är medianavståndet knappt 5, för övriga större städer drygt 2,5, för övriga tätorter drygt 2 och för landsbygden knappt 15 km.

Förflyttningen till möbelaffären tar sällan mer än en timme. Bara 5 % av hushållen har behövt längre tid. Vanligen åker man privatbil (45 %), men många utnyttjar allmänt kommunikationsmedel (24 %) eller går (20 %).

På landsbygden, där man åker privatbil särskilt mycket, sker drygt hälften av besöken i möbelaffär på hemorten. På medelstora och mindre tätorter köper ungefär 4/5 av hushållen möbler på hemorten.

Hushållsmaskiner

Under mätperioden om tre kvartal gjorde 1 000 hushåll i genomsnitt 136 besök i affär som tillhandahåller hushållsmaskiner. Antalet besök är i stort sett lika många vanlig vardag och lördag. Av dem förläggs omkring 20 % till tid efter kl. 17 resp. kl. 13. Utom i Storstockholm görs de flesta affärsbesöken för inköp av hushållsmaskiner av hushåll med hemarbetande vuxen. Medianavståndet till affären är 3 km. För Storstockholm är medianavståndet drygt 3,5, för övriga större städer drygt 2, för övriga tätorter drygt 1,5 och för landsbygden nära 12 km.

Privatbilen är här vanligaste forskaffningsmedel (49 %). Förflyttningen tar sällan mer än en timme; bara 3 % av hushållen har använt längre tid. I medelstora och mindre tätorter handlar 28 % utanför den egna hemorten. Motsvarande procenttal för landsbygden är 42.

Damkläder

Undersökningen har här avsett klänningar, dräkter och kappor. 1 000 hushåll gjorde de tre kvartalen i genomsnitt 4 037 besök i affär för att köpa damkläder. Antalet besök på lördagar var något högre än det genomsnittliga antalet för vanliga vardagar. Drygt 16 % av besöken vanlig vardag ägde rum efter kl. 17, knappt 30 % av lördagsbesöken efter kl. 13.

Hushåll där ingen ägnar sig åt hemarbete handlar mer på lördagar än i genomsnitt vanliga vardagar. Dessa hushåll handlar ofta sent på dagen (28 % efter kl. 17 vanlig vardag och 38 % efter kl. 13 lördag). Hushåll där någon vuxen arbetar hemma handlar däremot oftare vanlig vardag än lördag.

Hushållen i Storstockholm gör nästan dubbelt så många affärsbesök som hushållen i övriga delar av landet.

Medianavståndet till den affär där man vanligen handlar damkläder utgör för hela riket drygt 4 km. I Storstockholm är medianavståndet större än 5,5 km, i övriga tätorter omkring 2,5 km och på landsbygden större än 16 km.

Omkring 23 % av hushållen behöver mer än en halv timme för att ta sig till affären för inköp av damkläder. Drygt 5 % använder mer än en timme. Man anlitar vanligen allmänt kommunikationsmedel (37 %), dock använder hälften av hushållen på landsbygden privatbil. I medelstora och mindre tätorter köper 77 % av hushållen damkläder på den egna hemorten, medan av landsbygdens hushåll ungefär 50 % handlar på hemorten.

Damskor

1 000 hushåll gjorde 2 631 besök i skoaffär under mätperioden. Besöken fördelar sig ungefär jämnt på vanlig vardag och lördag. Drygt 15 % av besöken vanlig vardag ägde rum efter kl. 17 och drygt 20 % av lördagsbesöken efter kl. 13.

Hushåll där ingen vuxen arbetar hemma handlar oftare på lördagar och på senare tider på dagen. På landsbygden svarar hushåll där någon vuxen ägnar sig åt hemarbete för betydligt fler affärsbesök än övriga hushåll. Hushållen i Storstockholm besöker skoaf-

får mest, landsbygdshushållen minst.

Medianavståndet till affären är för hela riket ungefär 3,3 km. I Storstockholm är medianavståndet drygt 4,5 km, i övriga tätorter knappt 2 km och på landsbygden över 15 km.

Förflyttningen till affären tar för 20 % av hushållen längre tid än en halv timme, för knappt 5 % mer än en timme. Av hushållen anlitar 34 % allmänt kommunikationsmedel, 28 % går till fots och 24 % cyklar. På hemorten handlar hälften av landsbygdshushållen och 76 % av hushållen i medelstora och mindre tätorter.

Herrkläder

Undersökningen har avsett kostymer och överrockar. 1 000 hushåll gjorde 1 118 besök under de tre kvartalen. Lördagsbesöken var nästan tre gånger så många som besöken i genomsnitt vanlig vardag. Omkring 25 % av besöken inträffade vanlig vardag efter kl. 17 och lördag efter kl. 13.

Hushåll utan hemarbetande vuxen svarar i varje tätortsklass för de flesta inköpen. Särskilt i Storstockholm och på landsbygden är skillnaden i antalet inköp mellan de två hushållstyperna stora. Hushåll där ingen vuxen arbetar hemma förlägger i större utsträckning än andra hushåll sina besök efter kl. 17 vanliga vardagar och efter kl. 13 på lördag.

Medianavståndet till affären för herrkläder utgör i hela riket drygt 4 km. I Storstockholm är medianavståndet knappt 8,5 km, i övriga större städer knappt 3 km, i övriga tätorter knappt 2,5 km och på landsbygden över 15 km.

Förflyttningen tog mer än en timme för 5 % av de hushåll som under perioden besökte herrbeklädnadsaffär, medan 20 % använde mer än en halv

timme. Nästan hälften av hushållen åkte bil till affären. På hemorten handlar hälften av landsbygdshushållen och 65 % av hushållen i medelstora och mindre tätorter.

Herrskor

1 000 hushåll gjorde 1 366 besök i skoaffär under mätperioden. Betydligt fler besök ägde rum lördagar än genomsnittligen vanliga vardagar. Av besöken vanlig vardag gjordes 25 % efter kl. 17, medan 21 % av lördagsbesöken inträffade efter kl. 13. Senare inköpsvanor framträder mest hos hushåll där ingen vuxen arbetar hemma.

Medianavståndet till skoaffären är för hela riket inte fullt 3,5 km. I Storstockholm är medianavståndet knappt 5,5 km, i övriga tätorter omkring 2 km och på landsbygden 13 km.

Ungefär 18 % behöver mer än en halv timme för att ta sig till affären, 4 % använder mer än en timme. Privatbil är det vanligaste färdmedlet. Vanligen handlar man herrskor på hemorten (drygt 54 % av landsbygdshushållen och 77 % av hushållen i medelstora och mindre tätorter).

Jämförelser mellan olika varugrupper

För att underlätta jämförelser mellan olika varugrupper rörande vissa inköpsvanor och avstånd och tid för förflyttning till affärerna har från aktuella tabeller hämtade uppgifter sammanställts på sätt framgår av följande sju tabellsammanställningar.

Livsmedelsinköpen dominerar kraftigt (4 341 av samtliga 5 026 inköp under veckan). Därefter följer inköp av strumpor och underkläder (416) samt besök för inköp av damkläder (104). Skillnaderna mellan tätortsklasserna är ganska små.

Antalet inköp av olika varor (besök) per 1 000 hushåll och vecka

Varugrupp	Stor-stockholm	Övriga större städer	Övriga tätorter	Landsbygd	Hela riket
Livsmedel.....	4 873	5 009	4 173	3 565	4 341
Strumpor m. m.....	434	533	463	274	416
Radio, TV.....	13	10	9	5	9
Möbler.....	40	27	25	11	24
Hushållsmaskiner....	3	4	4	3	4
Damkläder.....	184	101	99	58	104
Damskor.....	108	62	63	43	68
Herrkläder.....	39	33	27	19	29
Herrskor.....	35	40	35	35	31
Summa	5 729	5 817	4 898	4 013	5 026

Andelen i procent av veckans inköp (besök) lördag

Varuslag	%
Livsmedel.....	18,9
Strumpor m. m.....	24,3
Radio, TV.....	22,2
Möbler.....	28,3
Hushållsmaskiner.....	16,2
Damkläder.....	17,5
Damskor.....	16,3
Herrkläder.....	35,1
Herrskor.....	26,4

En jämn inköpsfrekvens hela veckan skulle innebära, att knappt 16 % av inköpen ägde rum varje vardag. Då har bortsetts från den på lördagar som regel kortare affärstiden. Av angivna varuslag föranleder hushållsmaskiner och damskor lika många affärsbesök på lördag som på vanlig vardag i genom-

snitt. Övriga varuslag leder till fler affärsbesök på lördagar. Mest köps herrkläder på lördagar sannolikt därför att flertalet män är förvärvsarbetande. Den höga besöksfrekvensen lördagar i radioaffärer och möbelaffärer sammanhänger troligen med att det här är vanligt med familjeinköp. Att också livsmedelsaffärerna besöks mest på lördagar har nog delvis sin förklaring i att hushållen i stor utsträckning önskar kunna ha färskvaror till söndag.

Som bakgrund må framhållas, att den vanliga affärstiden brukar omfatta 9 timmar (9—18) vanliga vardagar och 6 timmar (9—15) lördagar. En jämn besöksfrekvens skulle innebära, att 11 % av besöken vanliga vardagar och 16 å 17 % av besöken lördagar inträffar varje timme av den vanliga affärstiden. Ehuru en sådan jämn frekvens inte

Andelen i procent av inköpen (besöken) vanlig vardag efter kl. 17

Varugrupp	Stor-stockholm	Övriga större städer	Övriga tätorter	Landsbygd	Hela riket
Livsmedel.....	18,2	16,8	15,2	10,0	15,4
Strumpor m. m.....	17,0	14,1	12,2	4,7	9,6
Radio, TV.....	26,9	45,0	38,9	20,6	35,2
Möbler.....	29,4	39,9	30,6	16,4	30,9
Hushållsmaskiner....	10,5	29,2	26,9	11,1	21,7
Damkläder.....	20,3	15,0	17,2	5,9	16,1
Damskor.....	23,2	17,5	12,2	4,6	15,2
Herrkläder.....	26,7	28,1	27,8	18,6	26,2
Herrskor.....	31,9	27,5	21,8	22,5	25,4

Andelen i procent av inköpen (besöken) lördag efter kl. 13

Varugrupp	Storstockholm	Övriga större städer	Övriga tätorter	Landsbygd	Hela riket
Livsmedel.....	20,9	6,9	12,2	16,1	12,8
Strumpor m. m.....	47,4	21,9	31,2	14,5	26,7
Radio, TV.....	44,6	25,5	19,2	12,5	25,6
Möbler.....	34,4	13,8	18,9	17,1	22,6
Hushållsmaskiner....	0	7,5	40,9	0	18,2
Damkläder.....	48,8	21,9	24,1	13,5	29,5
Damskor.....	37,6	13,6	17,4	11,2	20,7
Herrkläder.....	40,8	14,1	17,3	22,0	22,7
Herrskor.....	35,2	19,3	15,5	23,4	21,1

förekommer i praktiken, kan det likväl vara av intresse att se hur inköpsvanorna mot slutet av affärstiden förhåller sig i jämförelse härmed. Efter som tabellsammanställningarna här belyser besöksfrekvensen den sista timmen vanliga vardagar och de två sista timmarna lördagar, utgör det genomsnittliga jämförelsetalet 11 respektive 33 procent. Antalet inköp efter kl. 18 vanliga vardagar och 15 lördag är så förhållandevis ringa, att de inte spelar någon nämnvärd roll i sammanhanget.

Andelen affärsbesök *vanliga vardagar* efter kl. 17 överstiger i hela riket för nästan alla varugrupper det angivna medeltalet 11 %. Endast inköp av strumpor och underkläder ligger under (10 %). Besöksfrekvensen är störst för inköp av radio och TV (35 %). Den är hög även för inköp av möbler (31 %), herrkläder (26 %), herrskor (25 %) och hushållsmaskiner (22 %). För inköp av livsmedel ligger den vid 15 %. Vid inköp av dyrare varor ökar tydligen benägenheten att handla senare på eftermiddagen.

En jämförelse mellan tätortsklasserna visar, att andelen sena affärsbesök vanliga vardagar är störst i Storstockholm och minst på landsbygden. I stort sett företer de fyra tätortsklasserna bilden av en fallande skala. Undantag utgör besök för inköp av radio och TV,

möbler, hushållsmaskiner och herrkläder. Dessa varor köps oftare mot affärstidens slut i mellanliggande tätortsklasser, övriga större städer och övriga tätorter.

Andelen affärsbesök *lördagar* efter kl. 13 ligger däremot i hela riket genomgående för alla varugrupper under angivet medeltal 33 %. Besöksfrekvensen är störst för inköp av damkläder (30 %), strumpor och underkläder (27 %) samt radio och TV (26 %). Den är minst för inköp av livsmedel (13 %). Dyrare varor eller varor som fordrar mera omsorgsfullt val köps alltså oftare än andra varor efter kl. 13.

I Storstockholm ligger andelen sena affärsbesök på lördagar för inköp av flertalet varugrupper över det angivna medeltalet 33 %. Störst är besöksfrekvensen efter kl. 13 för inköp av damkläder (49 %), strumpor och underkläder (47 %) och radio och TV (45 %). I övrigt företer var och en av de fyra tätortsklasserna i stort sett samma bild som hela riket. Anmärkas må, att andelen sena livsmedelsinköp på landsbygden kommer på tredje plats bland alla sena inköp eller närmast efter inköp av herrskor (23 %) och herrkläder (22 %).

Livsmedelsinköp förekommer som regel i mindre utsträckning än inköp av andra varor de sista timmarna av

Andelen i procent av livsmedelsinköpen vanlig vardag efter kl. 17 och lördag efter kl. 13 uppdelad på hushåll med och hushåll utan hemarbetande vuxen

Tätortsklass	Vanlig vardag efter 17			Lördag efter 13		
	Med hem-arbetande	Utan hem-arbetande	Båda	Med hem-arbetande	Utan hem-arbetande	Båda
Storstockholm.....	6,3	32,3	18,2	18,3	23,7	20,9
Övriga större städer.....	7,6	37,7	16,8	3,8	14,0	6,9
Övriga tätorter.....	8,6	33,8	15,2	9,2	21,0	12,2
Landsbygden.....	6,9	23,9	10,0	12,4	30,2	16,1
Hela riket.....	7,6	33,7	15,4	9,4	27,9	12,8

affärstiden (15 % vanliga vardagar efter kl. 17 och 13 % lördagar efter kl. 13 i hela riket). Eftersom bland undersökta varugrupper livsmedlen dominerar starkt när det gäller antalet inköp under veckan, har för denna varugrupp särskilt undersökts om det kan konstateras någon skillnad i fråga om sena affärsbesök mellan hushåll, där ingen vuxen arbetar hemma, och andra hushåll. Såsom framgår av hithörande tabellsammanställning är i hela riket andelen sena affärsbesök för inköp av livsmedel betydligt större bland hushåll utan hemarbetande vuxen än bland övriga hushåll. Denna andel utgör för hushåll, där ingen vuxen arbetar hemma, 34 % vanliga vardagar och 28 % lördagar men för övriga hushåll endast 8 respektive 9 %. I fråga om tätortsklasserna kan framhållas, att hushållen utan hemarbetande vuxen för-

skjuter sina inköp till senare tid vanliga vardagar mest i övriga större städer (38 %) och lördagar mest på landsbygden (30 %). Skillnaderna är dock små i förhållandet till vad som gäller hela riket.

Jämförelsetalen avser här medianavståndet från hemmet till den affär där hushållen vanligen gör sina inköp. Livsmedelsaffären ligger närmast hemmet av alla affärer. Medianavståndet är för hela riket drygt 260 m. För övriga varugrupper varierar avståndet till affären mellan 1,5 kilometer (strumpor och underkläder) och 4,3 kilometer (herrkläder). I Storstockholm och på landsbygden är medianavstånden genomgående längre än motsvarande avstånd för hela riket. Avståndet är längst i Storstockholm till affären för herrkläder (8,5 km) och på landsbyg-

Medianavstånd till affären (meter)

Varugrupp	Stor-stockholm	Övriga större städer	Övriga tätorter	Landsbygd	Hela riket
Livsmedel.....	263	231	390	765	363
Strumpor m. m.....	1 874	1 270	1 206	4 250	1 551
Radio, TV.....	2 520	1 898	1 609	9 807	2 449
Möbler.....	4 895	2 606	2 040	14 649	3 896
Hushållsmaskiner....	3 532	2 154	1 723	11 859	3 009
Damkläder.....	5 664	2 771	2 335	16 472	4 061
Damskor.....	4 518	1 976	1 821	15 850	3 269
Herrkläder.....	8 459	2 779	2 495	15 649	4 334
Herrskor.....	5 451	2 151	1 970	13 066	3 475

Mediantid för förflyttning till affären

Varugrupp	Hela riket
Livsmedel.....	5 min. 38 sek.
Strumpor m. m.....	12 » 17 »
Radio, TV.....	13 » 20 »
Möbler.....	15 » 12 »
Hushållsmaskiner.....	15 » 24 »
Damkläder.....	18 » 19 »
Damskor.....	17 » 04 »
Herrkläder.....	16 » 34 »
Herrskor.....	15 » 20 »

den till affären för damkläder (16,4 km).

Det går fortast att komma till livsmedelsaffären; mediantiden är för hela riket drygt fem och en halv minut. I övrigt svarar förflyttningstiden inte alltid mot avståndet. Avvikelserna beror sannolikt på att man ju längre avståndet är oftare utnyttjar bil eller annat snabbt trafikmedel för att ta sig till affären för att göra speciella inköp.

KAPITEL 6

Specialundersökningar rörande detaljhandeln

Från Detaljhandels utredningsinstitut och Kooperativa förbundet har utredningen fått material som visar hur omsättningen inom olika områden av detaljhandeln fördelar sig på olika veckodagar och på olika tider av dagen.

Materialet från Detaljhandels utredningsinstitut hänför sig till undersökningar rörande försäljning och kundantal på lördagar och under utsträckt affärstid en dag i veckan åren 1961—1963. De ingår i en serie, som påbörjades år 1961 och som är avsedd att pågå till och med år 1965. Först sedan serien har avslutats kan man enligt institutet göra några mera generella uttalanden om utvecklingstendenserna. Även i övrigt har undersökningarna sina begränsningar. Således är inte alla branscher representerade. Varuhusen finns inte heller med, ett förhållande som i inte oväsentlig grad torde ha påverkat undersökningsresultaten. Vidare har vid uttagningen av medverkande företag hänsyn måst tas till deras möjligheter att kunna lämna begärda uppgifter. Representativiteten kan därför inte garanteras helt. Hithörande material redovisas i det följande genom att den stencilerade utgåvan i ämnet återges nästan ordagrant i de för oss mest aktuella delarna.

Materialet från Kooperativa förbundet har annan karaktär. Det hänför sig till specialstudier av vissa butiker, såväl självbetjäningaffärer som varuhus, och visar belastningsvariationerna un-

der veckans dagar timme för timme. Detta material har bearbetats närmare av oss och redovisas med våra egna kommentarer.

I ett sista avsnitt av kapitlet lämnas en redogörelse för vissa delar av en av Statens pris- och kartellnämnd i april 1964 gjord undersökning rörande pris- och konkurrensförhållanden inom livsmedelshandeln i Uppsala. Redogörelsen är hämtad från tidskriften *Pris* aktuellt, dec. 1964.

Butiksstudier av Detaljhandels utredningsinstitut. Försäljning och kundantal på lördagar m. m. åren 1961—1963

Frågeställningar

Under de senaste åren har inom en betydande del av näringsliv och förvaltning införts femdagarsvecka för de anställda. Också inom detaljhandeln har diskussioner förts rörande en omläggning av arbetstiderna i samband med tidigarestängning på lördagarna. Många företag ser emellertid en utveckling mot kortare öppethållande på lördagar med oro, eftersom försäljningen under de senare eftermiddagstimmarna ofta är betydande. I den mån införandet av fria lördagar för stora konsumentkategorier innebär att inköpen förläggs tidigare på lördagarna kommer givetvis belövet av öppethållande på eftermiddagen successivt att minska.

Syftet med de företagna undersökningarna har främst varit att belysa följande förhållanden.

1. Lördagens betydelse som inköpsdag relativt övriga dagar.
2. Belastningen under eftermiddagstimmarna på lördagar.
3. Förskjutningar i försäljning och kundantal under treårsperioden:
  - a) från lördag till andra veckodagar
  - b) från lördag eftermiddag till lördag förmiddag.
4. Inverkan av kvällsöppethållande (fredag eller måndag) på lördagsförsäljningen.
5. Variationer i genomsnittsköpen per kund.

Undersökningens uppläggning och genomförande

Följande branscher har varit representerade i undersökningen:

Livsmedelhandel	....	1961	1962	1963
Skohandel	.....	1961	1962	1963
Herrkonfektion	.....	1961	1962	1963
Damkonfektion	.....	1961	1962	1963
Manufakturhandel	....	—	1962	1963
Färghandel	.....	1961	1962	1963
Järnhandel	.....	—	1962	1963
Möbelhandel	.....	1961	—	—

Två nya branscher tillkom således år 1962 (manufaktur och järn) medan en bransch (möbel) uteslutits på grund av den relativt stora kreditförsäljningen. De ovannämnda branscherna har genomgående hållits isär vid resultatredovisningen.

Butikerna har även fördelats efter ortstypen i följande grupper:

1. Storstäder: cityområden
2. Storstäder: ytterområden
3. Medelstora städer
4. Mindre städer och orter med varuhus
5. Mindre städer och orter utan varuhus

Även inom dessa grupper kan naturligtvis förhållandena skifta från plats till plats. För att inte splittra materialet för starkt har det dock i vissa sammanhang varit nödvändigt att samman-

slå ortsgrupperna 1 och 2 samt grupperna 4 och 5.

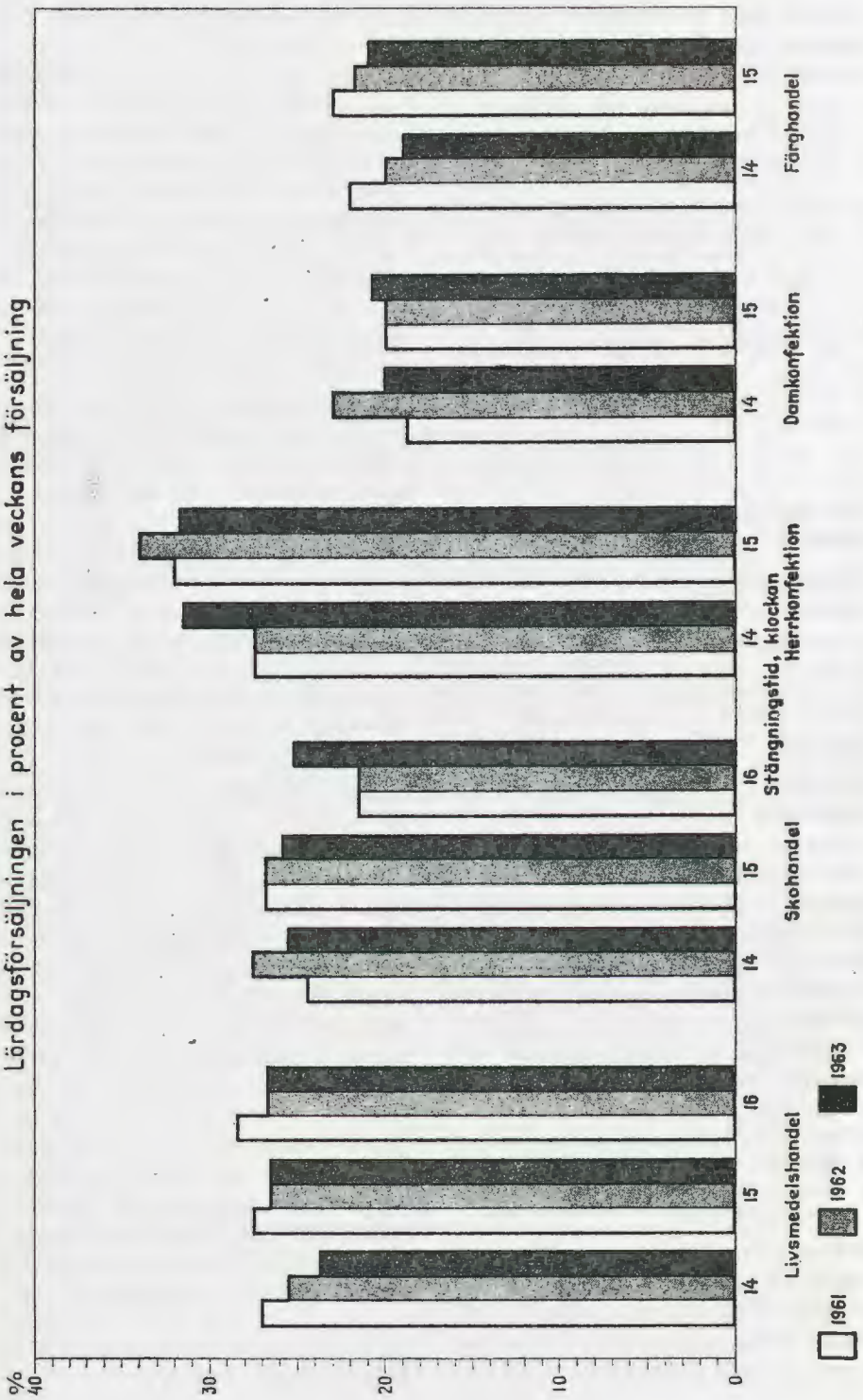
Inom resp. branscher har butiksurvalet uttagits med hjälp av företagsförteckningar, som erhållits genom Handels Arbetsgivareorganisation och vissa kassaregisterfirmors försorg. Av betydelse för urvalet av studiebutiker var nämligen, dels önskemålet att få varje bransch och därinom varje ortstyp representerad i undersökningen, dels kravet att butikerna skulle vara utrustade med kassaregister.

Butikerna är således uttagna efter en i viss mån subjektiv metod¹. Man kan icke utan vidare anse att de medverkande butikerna representerar genomsnittet i resp. branscher. Det är emellertid sannolikt att samma fördelning av försäljningen i tiden gäller för dessa företag som för resp. branscher i allmänhet. Varuhuset saknas däremot i denna redovisning. Det är inte osannolikt att kundvanorna inom varuhuset visar ett annat mönster än i de affärer som undersökts.

Studierna avsåg således vissa, angivna mätveckor. Under dessa veckor ombads företagen att ta ut transportkvitton ur kassaregistren vid stängningsdags varje veckodag utom på lördagarna, då avläsning skedde kl. 12, 13, 14, 15 och 16. Transportkvittona fästes på särskilda blanketter, som tillhandahölls från Detaljhandelns utredningsinstitut. Kvittona upptog såväl ackumulerad försäljningssumma som antal betalande kunder. I de fall transportkvitton ej kunde uttagas, skedde avläsningen från kassaregistret och noterades direkt på blanketterna. Den använda metoden innebär bl. a. att kreditförsäljningen ej kommer med. Denna omständighet bör uppmärksammas vid studiet av resulta-

¹ Antalet uttagna butiker var 765 år 1961, 1 424 år 1962 och 1 086 år 1963.

Lördagsförsäljningen i procent av hela veckans försäljning

ten för de branscher, där kreditförsäljningen är betydande.

Lördagsförsäljningen totalt

Diagrammet här bredvid visar lördagsförsäljningens andel av totalomsättning-
en i medeltal för olika branscher under
studieveckorna åren 1961, 1962 och
1963. I diagrammet har skiljts på bu-
tiker med olika stängningstider under
lördagen.

Diagrammet utgör ett sammandrag av
en mycket detaljerad tabell, som ute-
lämnas här. Utredningsinstitutet har
sammanfattat resultatet av hithörande
undersökningar på följande sätt.

1. Vissa skillnader kan iakttagas mellan olika branscher med avseende på lördagens procentuella andel av försäljningen. I genomsnitt redovisar *livsmedelshandel* och *skohandel* ca 25 % på lördagar, medan siffran ligger vid 30 % för *herrkonfektion*. För *övriga undersökta branscher* redovisas här omkring 20 % av omsättningen.
2. Mellan olika *ortsgrupper* är det svårt att finna några systematiska skillnader. Butiker inom samma bransch med samma stängningstid har alltså ungefär samma lördagsandel vare sig de är belägna i storstäder eller på mindre orter.
3. Lördagens andel av *veckoförsäljningen* stiger i allmänhet med senare *stängningstid*. Tendensen är emellertid inte helt enhetlig.
4. Jämför man åren 1961, 1962 och 1963 finner man i de flesta fall inga större variationer i lördagsandelen. De skillnader som finns kan mycket väl ha orsakats av säsongmässiga omständigheter, väderleksförhållanden etc. Uppenbarligen finns det ingen *allmän tendens* inom detaljhandeln som innebär, att lördagens betydelse som inköpsdag skulle ha förändrats under dessa år, även om det inte kan uteslutas att förskjutningar kan ha skett lokalt för vissa branscher.

Inverkan av kvällsöppethållande

Det har blivit alltmera vanligt att butikerna håller öppet efter kl. 18 en

kväll i veckan. Frågan är därför i vad mån sådant förlängt öppethållande måndag—fredag medför en minskad belastning på lördagarna. — Rent allmänt kan konstateras att kvällsöppet-hållande måndag eller fredag inte har någon mera betydande inverkan på lördagsförsäljningen. I det undersökta materialet är dock inslaget av butiker med kvällsöppethållande relativt begränsat. Inte heller kan man ur materialet spåra någon skillnad mellan åren 1962 och 1963 i effektiviteten av kvällsöppethållande.

Lördagsförsäljningens timvariationer

På grundval av noteringarna rörande försäljningen i kassorna timme för timme på lördagar har beräknats hur stor procentuell andel av lördagsomsättningen som faller på tiden kl. 9—12 och under var och en av eftermiddagstimmarna. Fördelningen redovisas branschvis och för olika stängningstider i tabellen på nästa sida.

Man lägger märke till den betydande överensstämmelse som förefinns mellan fördelningarna de tre åren. Detta tyder på att ett karakteristiskt mönster i fråga om inköpens fördelning finns inom de olika branscherna.

Inom samtliga branscher inverkar stängningstiden på lördagar påtagligt på förmiddagens belastning. Stänger man alltså en timme tidigare så ökar inte försäljningen enbart timmen närmast före, utan det sker en förskjutning hela vägen bakåt. Det förefaller alltså som om den försäljning, som skulle ägt rum sista timmen, relativt jämnt fördelade sig på samtliga lördagstimmar butiken håller öppet. Samma effekt erhåller man emellertid om den sista timmen motsvarar en ren plusförsäljning, som faller bort när stängningen tidigarelägges.

Bransch Försäljningsintervall, lördagar	Stängningstid								
	Klockan 14			Klockan 15			Klockan 16		
	1961	1962	1963	1961	1962	1963	1961	1962	1963
<i>Livsmedelshandel</i>									
Klockan 9—12.....	63	62	62	48	47	53	41	39	40
„ 12—13.....	18	18	20	18	17	16	15	15	16
„ 13—14.....	19	20	18	18	18	18	19	18	18
„ 14—15.....				16	18	13	15	16	14
„ 15—16.....							10	12	12
Summa	100	100	100	100	100	100	100	100	100
<i>Skohandel</i>									
Klockan 9—12.....	48	50	47	35	37	38	28	29	35
„ 12—13.....	23	23	25	20	20	21	16	16	15
„ 13—14.....	29	27	28	23	21	23	20	20	19
„ 14—15.....				22	22	18	21	21	17
„ 15—16.....							15	14	14
Summa	100	100	100	100	100	100	100	100	100
<i>Herrkonfektion</i>									
Klockan 9—12.....	54	52	54	31	37	41	.	.	17
„ 12—13.....	18	22	22	17	20	21	.	.	18
„ 13—14.....	28	26	24	25	21	21	.	.	21
„ 14—15.....				27	22	17	.	.	17
„ 15—16.....							.	.	27
Summa	100	100	100	100	100	100	.	.	100
<i>Damkonfektion</i>									
Klockan 9—12.....	50	51	53	35	37	39	24	.	32
„ 12—13.....	28	22	21	20	20	20	14	.	19
„ 13—14.....	22	27	26	23	23	22	22	.	22
„ 14—15.....				22	20	19	24	.	18
„ 15—16.....							16	.	9
Summa	100	100	100	100	100	100	100	.	100
<i>Färghandel</i>									
Klockan 9—12.....	55	52	55	41	38	42	.	.	28
„ 12—13.....	22	23	23	19	19	21	.	.	17
„ 13—14.....	23	25	22	22	22	20	.	.	17
„ 14—15.....				18	21	17	.	.	19
„ 15—16.....							.	.	19
Summa	100	100	100	100	100	100	.	.	100
<i>Manufaktur</i>									
Klockan 9—12.....		53	53		44	42		.	25
„ 12—13.....		22	24		19	21		.	19
„ 13—14.....		25	23		19	22		.	21
„ 14—15.....					18	15		.	17
„ 15—16.....								.	18
Summa		100	100		100	100		.	100
<i>Järnhandel</i>									
Klockan 9—12.....		57	59		44	50		.	.
„ 12—13.....		20	21		20	19		.	.
„ 13—14.....		23	20		20	19		.	.
„ 14—15.....					16	12		.	.
„ 15—16.....								.	.
Summa		100	100		100	100		.	.

Av speciellt intresse är att studera försäljningen under den sista öppet-hållandetimmen. En icke obetydlig del av hela lördagens försäljning sker under sista timmen. Utvecklingstendenserna åren 1961—1963 är inte helt ensartade. Det förefaller dock som om timmen 14—15 skulle ha minskat i betydelse inom beklädnadsbranscherna (herr, dam, sko). För livsmedels- och färghandel kan en nedgång förmärkas under sista året (1962—63), men det är omöjligt att nu avgöra om tendensen blir bestående.

Lördagsförsäljningen i relation till veckogenomsnittet per timme

Företagen utredning visar följande tendenser för de olika branscherna:

Livsmedelshandel

Belastningen är relativt jämn fram till kl. 14 och motsvarar vanligen 2 à 2,5 gånger genomsnittsförsäljningen per timme under veckan. Efter kl. 14 sker en viss nedgång, som ytterligare fortsätter efter kl. 15. De affärer som har öppet till kl. 16 — det är främst en del kedjebutiker i storstäderna — säljer dock mera kl. 15—16 än per timme under veckan i övrigt. Nedgången i försäljningen efter kl. 14 är ganska märkbar under perioden 1961—63 och gäller i storstäderna också timmen 13—14.

Skohandel

Omsättningen är relativt låg före kl. 12, men stiger sedan och når i allmänhet sitt maximum kl. 13—14. Också de som håller öppet till kl. 15 kan notera goda försäljningssiffror sista timmen. Försäljningen kl. 14—15 visar tecken till nedgång åren 1961—63.

Herrkonfektion

Försäljningen är mycket intensiv kl. 13—14 — tre till fem gånger den normala under veckan. Någon nämnvärd avmattning för de som håller öppet till kl. 15 kan inte heller förmärkas. Också inom herraffärerna har dock de senare eftermiddagstimmarna fått något minskad försäljning åren 1961—63.

Damkonfektion

Talen ligger genomgående lägre än för herrbutikerna, men högsta försäljningen uppnås också här kl. 13—14. Någon tendens till minskad försäljning under perioden är dock inte skönjbar — införandet av femdagarsvecka på arbetsplatserna påverkar inte de kvinnliga kundernas inköp i samma grad.

Manufaktur

Försäljningen är relativt låg och har sin topp mellan kl. 12 och 14. Någon minskning före kl. 14 kan inte utläsas åren 1962—63 (jmf damkonfektion), men en viss nedgång tycks ha inträffat kl. 14—15.

Färghandel

Också inom färghandeln är omsättningen livligast efter kl. 12, för att sedan avta kl. 14. Under perioden har inga systematiska förändringar inträffat.

Järnhandel

För denna bransch föreligger endast observationer åren 1962 och 1963. I stort sett tycks dock mönstret vara detsamma som i färghandeln.

Försäljningen under kvällsöppethållande

I tabellen överst på nästa sida redovisas genomsnittsvärden för kvällsförsäljningen måndag och fredag inom några butiksgupper. Det är trots allt en relativt liten andel av affärerna, som har kvällsöppet någon dag i veckan, varför endast ett fåtal uppgifter kan redovisas. Den genomsnittliga timförsäljningen under veckan är lika med 1.

Även om materialet är begränsat visar det tydligt att försäljningsintensiteten på vardagskvällarna genomgående är lägre än under lördageftermiddagarna. Anmärkningsvärt nog tycks inte omsättningen under kvällstid visa någon ökning.

Kundantalets variationer

Kundantalet har bestämts genom att avläsa den speciella löpnummermarkeringen på kassakvittona. Det är alltså

Bransch	Storstäder		Medelstora städer		Mindre städer och orter	
	1962	1963	1962	1963	1962	1963
<i>Måndagar efter kl. 18</i>						
Skohandel.....	1,5	1,0	—	0,8	—	—
Herrkonfektion.....	1,9	—	—	—	—	—
Damkonfektion.....	1,5	1,4	—	0,9	—	—
Manufaktur.....	1,2	0,7	—	—	—	—
<i>Fredagar efter kl. 18</i>						
Livsmedel.....	1,1	1,5	—	—	—	—
Skohandel.....	1,1	0,9	1,1	1,3	1,6	1,1
Herrkonfektion.....	1,4	1,4	1,8	1,5	—	1,2
Damkonfektion.....	1,6	1,0	—	—	—	1,1
Manufaktur.....	0,5	0,6	0,5	0,6	—	—
Färghandel.....	—	1,4	—	—	0,8	1,2
Järnhandel.....	—	—	—	—	0,5	—

antalet utslagna summor som räknas, vilket i allmänhet bör motsvara antalet kunder. På samma sätt som beträffande försäljningen har antalet lördagskunder satts i relation till hela veckans kundantal samt fördelats på olika timmar under lördagen.

I följande tabell jämföres lördagens procentuella andel av veckans kundantal med lördagens procentuella andel av veckoomsättningen.

I fråga om livsmedel är försäljnings-

andelen (F) väsentligt högre än kundandelen (K), vilket är väntat med hänsyn till att lördagsinköpen per kund normalt är större än under veckan i övrigt. Inom övriga branscher är skillnaderna obetydliga eller inga alls. Medelinköpen under lördagen avviker alltså inom dessa branscher inte nämnvärt från genomsnittet under veckans övriga dagar.

Det har tidigare konstaterats att materialet inte ger underlag för någon

Bransch	Stängning kl. 14			Stängning kl. 15			Stängning kl. 16		
	1961	1962	1963	1961	1962	1963	1961	1962	1963
Livsmedel: K.....	18	18	19	19	19	18	21	19	23
F.....	26	25	23	27	26	26	28	26	26
Skohandel: K.....	23	24	23	24	25	24	21	22	24
F.....	24	27	25	26	26	25	21	21	25
Herrkonf.: K.....	28	28	28	29	30	31	—	—	—
F.....	27	27	31	31	33	31	—	—	—
Damkonf.: K.....	18	22	21	18	20	21	21	23	—
F.....	18	22	20	20	20	21	20	—	19
Manufakt.: K.....	—	20	20	—	18	16	—	—	—
F.....	—	19	22	—	19	18	—	—	—
Färg: K.....	20	20	21	19	21	18	—	—	—
F.....	22	20	19	23	22	21	—	—	—
Järn: K.....	—	20	21	—	22	23	—	—	—
F.....	—	21	23	—	24	23	—	—	—

Anm. K = kundantal under lördagen i procent av kundantalet under hela veckan
F = försäljningen under lördagen i procent av försäljningen under hela veckan.

förmodan att lördagens andel av veckoförsäljningen mera allmänt skulle ha förändrats. Som framgår av tabellen kan inte heller någon systematisk förändring i kundantalet spåras för den undersökta treårsperioden.

Liksom beträffande försäljningen kan inte spåras någon mera betydande inverkan av *kvällsöppethållande* på kundfrekvensen under lördagar.

Kundantalet under olika lördagstimmar

Den sista lördagstimmens andel uttryckt i procent av hela lördagens kundantal för skilda branscher anges i tabellen nedan.

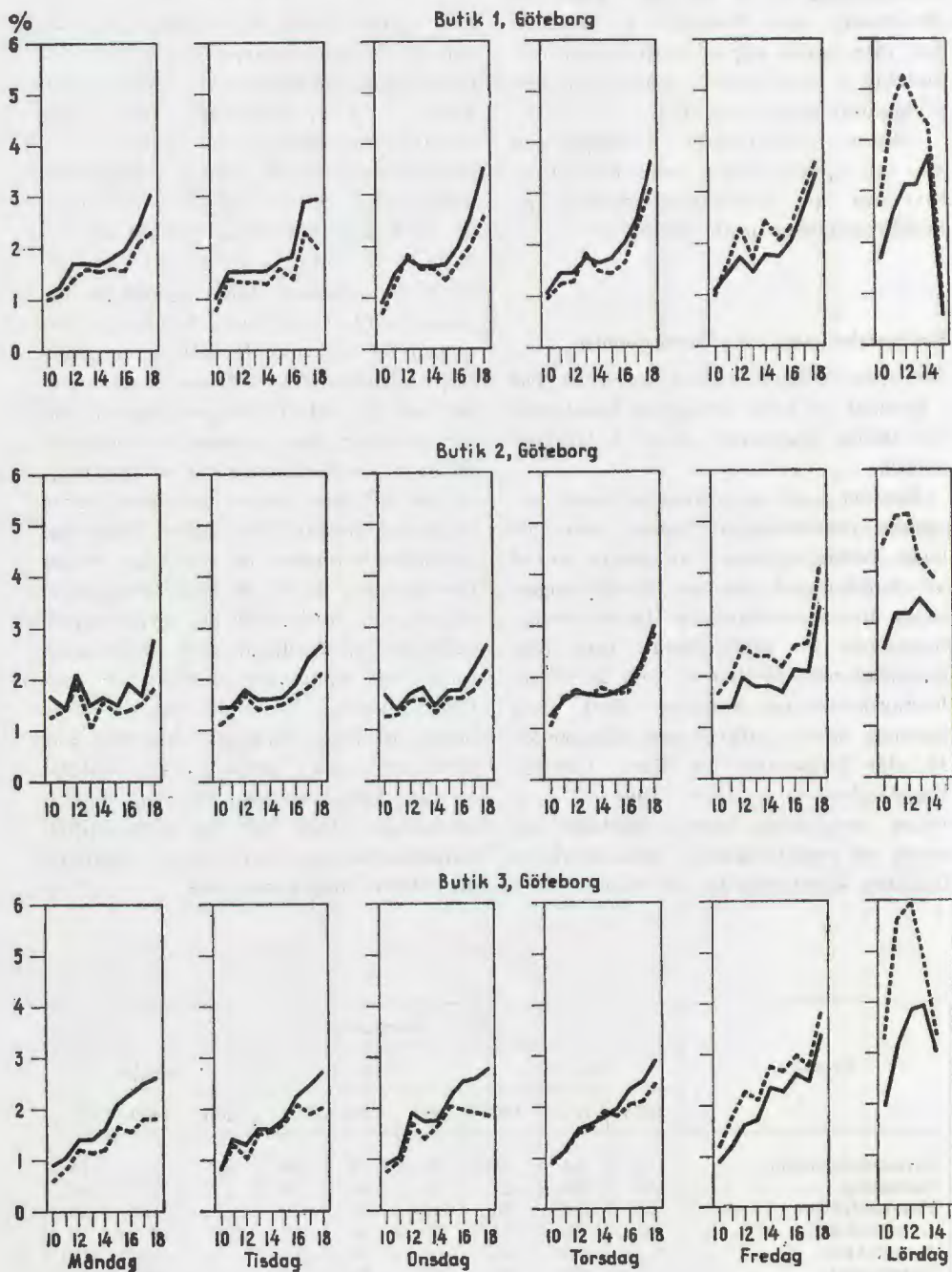
Jämfört med motsvarande tabell avseende omsättningen finner man att sista lördagstimmen har större andel av kundantalet än av försäljningen inom livsmedelshandeln. Inom övriga branscher är skillnaderna inte lika framträdande. Mellan 15 och 20 % av lördagskunderna kommer först sista timmen, utom i affärer som stänger kl. 16, där frekvensen är lägre. Utvecklingstendenserna åren 1961—63 är något varierande, men i flertalet fall synes en viss nedgång i sista lördagstimmens kundantal ha ägt rum.

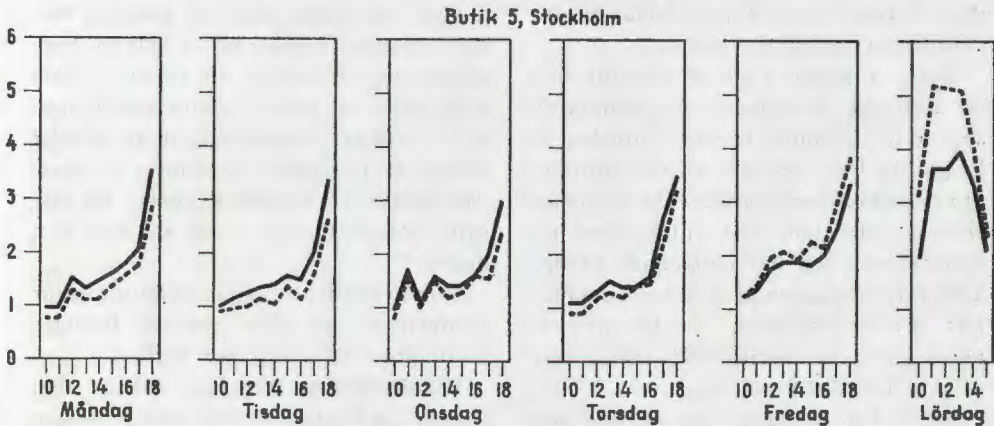
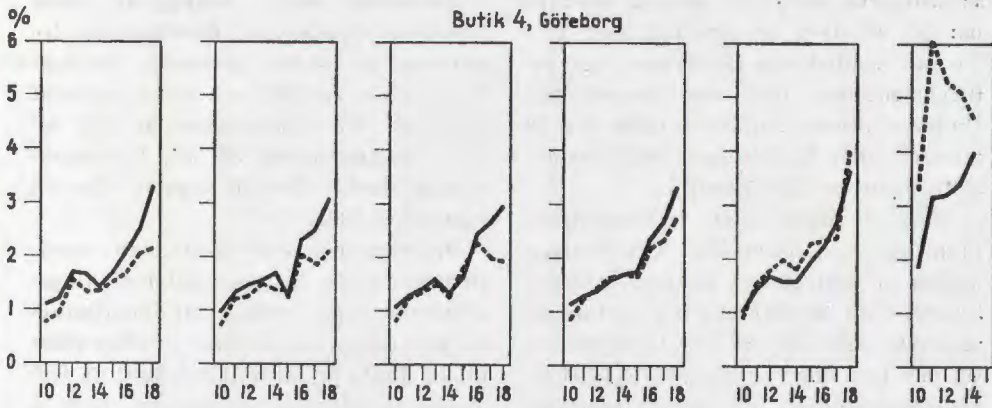
Slutomdöme

Den genomförda undersökningen visar att lördagen svarar för ca 30 % av herrbeklädnadsaffärernas veckoomsättning, 25 % av livsmedels- och skoaffärernas omsättning och ca 20 % av försäljningen inom övriga undersökta affärstyper. Någon allmän minskning av lördagens betydelse i inköps hänseende synes inte ha skett under de senaste åren. Senare stängningstid på lördagar medför i de flesta fall högre lördagsandel av veckoförsäljningen. Försäljningsintensiteten är som regel mycket hög på eftermiddagstimmarna under lördagar. Som exempel kan nämnas att inom herrbeklädnadsbranschen säljs då tre till fem gånger mer per timme än under veckan i sin helhet. Sista öppethållandetimmen på lördagar svarar för omkring 20 % av hela lördagsförsäljningen. Införandet av kvällsöppet-hållande på fredagar resp. måndagar tycks inte nämnvärt påverka lördagsförsäljningen. Undersökningen visar också att inom livsmedelshandeln har lördagen mindre andel av kundantalet än av försäljningen (större genomsnittsköp). Dock har den sista öppet-hållandetimmen inom denna bransch ett relativt högt kundantal.

Bransch	Stängningstid								
	Kl. 14			Kl. 15			Kl. 16		
	1961	1962	1963	1961	1962	1963	1961	1962	1963
Livsmedelshandel.....	24	24	21	19	18	18	13	14	14
Skohandel.....	27	26	27	22	20	20	12	17	12
Herrkonfektion.....	30	24	25	24	22	20	—	(18)	(26)
Damkonfektion.....	25	21	24	22	20	19	16	(20)	14
Manufaktur.....	—	25	21	—	18	17	—	(15)	(19)
Färghandel.....	26	27	24	20	19	16	—	(16)	20
Järnhandel.....	—	24	22	—	19	15	—	(20)	—

Diagram 1—5, Post- och kundstruktur under en vecka

— % av veckans kunder
 - - - - % av veckans poster
 10 betecknar timmen 9-10, markeringen för 11 timmen 10-11 o.s.v.

Undersökningar rörande kundantal och omsättning i vissa kooperativa affärer och varuhus

Självbetjäningsaffärer

Undersökningen omfattar fyra affärer i Göteborg och en affär i Stockholm.

Diagrammen 1—5 anger belastningsvariationerna under veckodagarna uttryckt i antal kunder och poster för varje timme. De utgör ett medeltal för fyra veckor.

Butik 1 är inrymd i bostadsfastighet i ett bostadsområde. Kundkretsen är yngre och medelålders familjer med

många barn. Affären är byggd år 1960 och har en försäljningsyta om 140 m² och en lageryta om 437 m². I affärens utrustning ingår bl. a. endäckade kyl-diskar för färskvaror, returglasautomat samt två kassadiskar. Undersökningen gjordes den 29 januari—den 24 februari 1962. Arsomsättningen var då 1,5 milj. kr.

Butik 2 är också inrymd i bostadsfastighet i ett bostadsområde. Kundkretsen är medelålders familjer. Affären byggdes om år 1961 till självbetjäningsaffär och har bedömts vara relativt arbetskrävande. Den har en för-

säljningsyta om 95 m² och en lageryta om 53 m². Den är utrustad med fyrdäckad kyldisk för färskvaror, har returglasautomat och två kassadiskar. Undersökningen omfattade tiden den 29 januari—den 24 februari 1962. Årsomsättningen var då 1,3 milj. kr.

Butik 3 ligger i ett affärscentrum inom ett bostadsområde. Kundkretsen utgörs av medelålders familjer. Affären byggdes om år 1961 och har en försäljningsyta om 172 m² och lageryta om 62 m². Den har endäckade kyldiskar, returglasautomat och tre kassadiskar. Undersökningen gjordes under tiden den 12 mars—den 7 april 1962. Årsomsättningen var då 1,8 milj. kr.

Butik 4 ligger i ett affärscentrum i ett nybyggt bostadsområde. Kundkretsen är medelålders familjer. Butiken är byggd år 1962 och har en försäljningsyta om 285 m² och en lageryta om 62 m². Den är utrustad med ridåkyllrum för mejerivaror och har endäckade kyldiskar, returglasautomat och tre kassadiskar. Undersökningen gjordes den 19 mars—den 14 april 1962. Årsomsättningen var då 1,8 milj. kr.

Butik 5 är belägen i ett område med

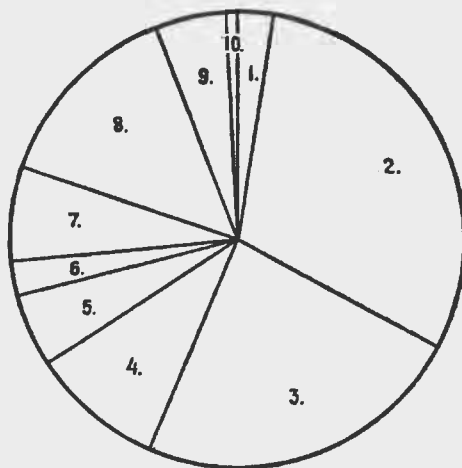
i huvudsak äldre bebyggelse inom Stockholms innerstad. Kundkretsen domineras av äldre personer. Butiken byggdes om år 1962 och är nu modernt utrustad. Försäljningsytan är 225 m² och lagerutrymmet 55 m². Undersökningen skedde den 20 augusti—den 15 september 1962.

Diagrammen över post- och kundstrukturen för de fem självbetjäningsaffärerna visar tydligt, att försäljningen på vanliga dagar ökar kraftigt efter kl. 16. Detta är särskilt markant på fredagar. Tendensen återspeglas både i antalet kunder och i antalet försålda poster. Lördagen visar en påtaglig försäljningstopp mellan kl. 11 och 13. Försäljningen är dessa två timmar avsevärt högre än under någon annan timme i veckan. Omsättningen av antalet poster är på lördag dessutom så avsevärt större än kundfrekvensen, att särskilt många storköp måste äga rum den dagen.

Hur arbetet i en självbetjäningsaffär fördelar sig på olika göromål framgår av diagram 6, som avser butik 1.

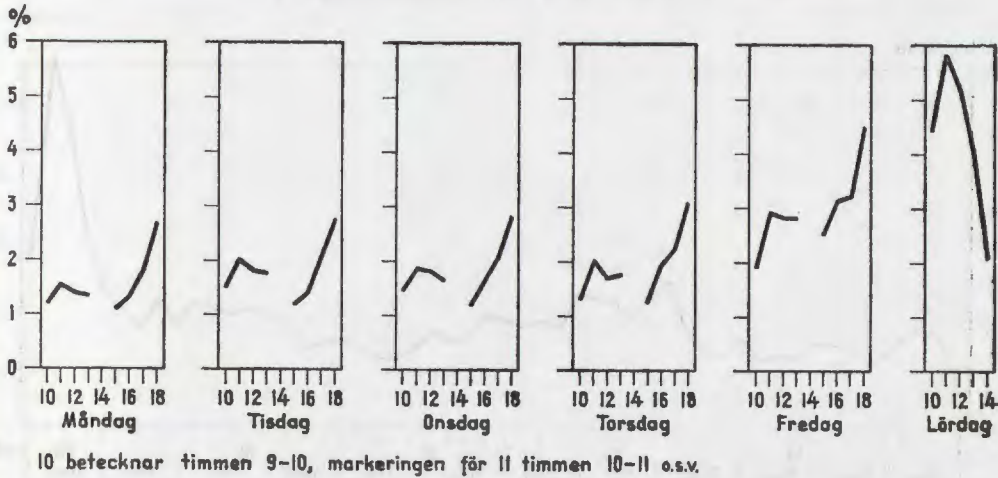
Varuhantering kräver alltså den längsta arbetstiden och svarar ensam

Diagram 6. Diagram över totala arbetets procentuella fördelning i huvudgrupper

1. Rekvisition	2,5%
2. Varuhantering	30,2%
3. Kassaarbete	23,7%
4. Kundbetjäning	9,6%
5. Varuvård	5,3%
6. Redovisning	2,4%
7. Rengöring och underhåll	6,7%
8. Allmänt arbete	13,9%
9. Personligt	5,0%
10. Försäljningsbefrämjande åtgärder	0,8%

Diagram 7. Försäljningsstruktur för en vecka i 31 västerdsbutiker

för 30,2 %. Kundbetjäning och kassarbetet tar tillsammans 33,1 % av det totala arbetet. Den här redovisade procentuella fördelningen av arbetet är i stort sett representativ för alla fem undersökta självbetjäningsaffärer.

Diagram 7 hänför sig till 31 kooperativa livsmedelsaffärer i Västerås och visar omsättningen i pengar under en vecka.

Diagrammet stämmer bra överens med de tidigare fem belastningsfrekvensdiagrammen. Också i de 31 Västerås-affärerna stiger försäljningen kraftigt efter kl. 16 på vanliga vardagar och når då sina högsta värden på fredags-eftermiddagen. Den största andelen av hela veckans försäljning faller mellan kl. 10 och 11 på lördag.

Varuhus

Tre varuhus redovisas. Alla är belägna i landsorten.

Varuhus A ligger i centrum av en mellansvensk residensstad. Det är nybyggt och öppnades våren 1963. Varuhuset upptar tillsammans med livsme-

delsavdelning och restaurang byggnadens entré- och bottenplan. Fem entréer leder in till varuhuset, som är ett s. k. A-sortimentsvaruhus. Livsmedelsavdelningen och restaurangen omfattas inte av undersökningen.

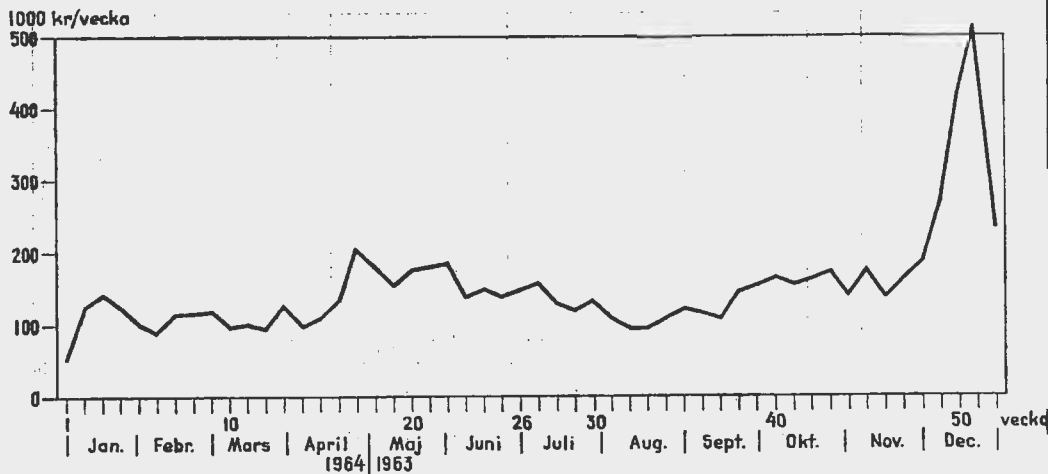
Entréplanet, som arbetar helt med betjäning, har försäljningsavdelningar för damekipering med strump- och parfymdiskar, metervaror, herrkläder, damkonfektion, barnkläder, skor samt böcker med en speciell tidnings- och fotodisk. Detta plans försäljningsyta uppgår till ca 1 800 m².

I bottenplanet sker försäljning av möbler, hemtextilier, husgeråd, leksaker, sport, radio samt »bygg- och bovaror». Bottenplanet har utgångskassor för husgeråd, leksaker och sport kombinerat med betjäningsskassor för övriga varuslag. Försäljningsytan är ca 1100 m².

Antalet anställda uppgår totalt till ca 100 personer. 59 fasta och 20 extra anställda arbetar som försäljare. Den totala årsomsättningen är ca 15 milj. kr.

Diagram 8 omfattar endast varuhusets entréplan. Försäljningen under undersökningsåret fördelar sig ganska

Diagram 8. Belastningsvariationerna veckovis under försäljningsåret mars 1963—feb. 1964 entreplanet i betjäningsvaruhuset A

jämnt på de olika veckorna, om man bortser från december med julhandeln.

Av större intresse i detta sammanhang är emellertid hur försäljningen varierar under veckans olika timmar. Detta framgår av diagrammen 9—10, som hänför sig till studier under tiden den 14—19 september 1964.

I såväl entré- som bottenplanet är försäljningen livligast på lördagar. Vid middagstiden når omsättningen då värden som är mer än dubbelt så höga som de högsta värdena någon annan dag. Vanliga vardagar är försäljningen som regel högst mitt på dagen eller under de tidigaste eftermiddagstimmarna. Med undantag för fredagar då affärstiden är en timme längre stiger försäljningsfrekvensen sista timmen före stängningsdags.

Varuhus B ligger vid huvudgatan i en mindre industristad i Mellansverige. Det öppnades i sin nuvarande form år 1961 efter om- och tillbyggnad av en äldre fastighet. Varuhuset har två entréer och är uppdelat i två plan. Det är ett s. k. B-sortimentsvaruhus.

Entréplanet, där det också finns livs-

medelsavdelning och restaurang, som inte ingår i undersökningen, har försäljningsavdelningar för damekipering med parfymdisk, metervaror, herrkläder med en tidningsdisk, dankonfektion och barnkläder samt skor. Försäljningsytan är 800 m². Alla avdelningarna i entréplanet arbetar med betjäning.

Bottenplanet, som har en försäljningsyta om 400 m² har en avdelning för husgeråd, leksaker, sport, radio samt i viss utsträckning möbler och byggvaror. Självbetjäning tillämpas i viss utsträckning. Det finns en enda kassa för hela avdelningen placerad centralt intill trappuppgången. Betjäning förekommer dock i stor utsträckning.

Antalet anställda uppgår totalt till ca 40 personer varav som försäljare 22 fasta och sju extra. Varuhusets totala årsomsättning är omkring 6 milj. kr.

Variationerna i årsförsäljningen inom varuhus B:s entréplan stämmer väl överens med dem som kunnat iakttagas beträffande motsvarande plan i varuhus A.

Diagram 9—10. Belastningsvariationerna under en vecka i betjäningsvaruhuset A

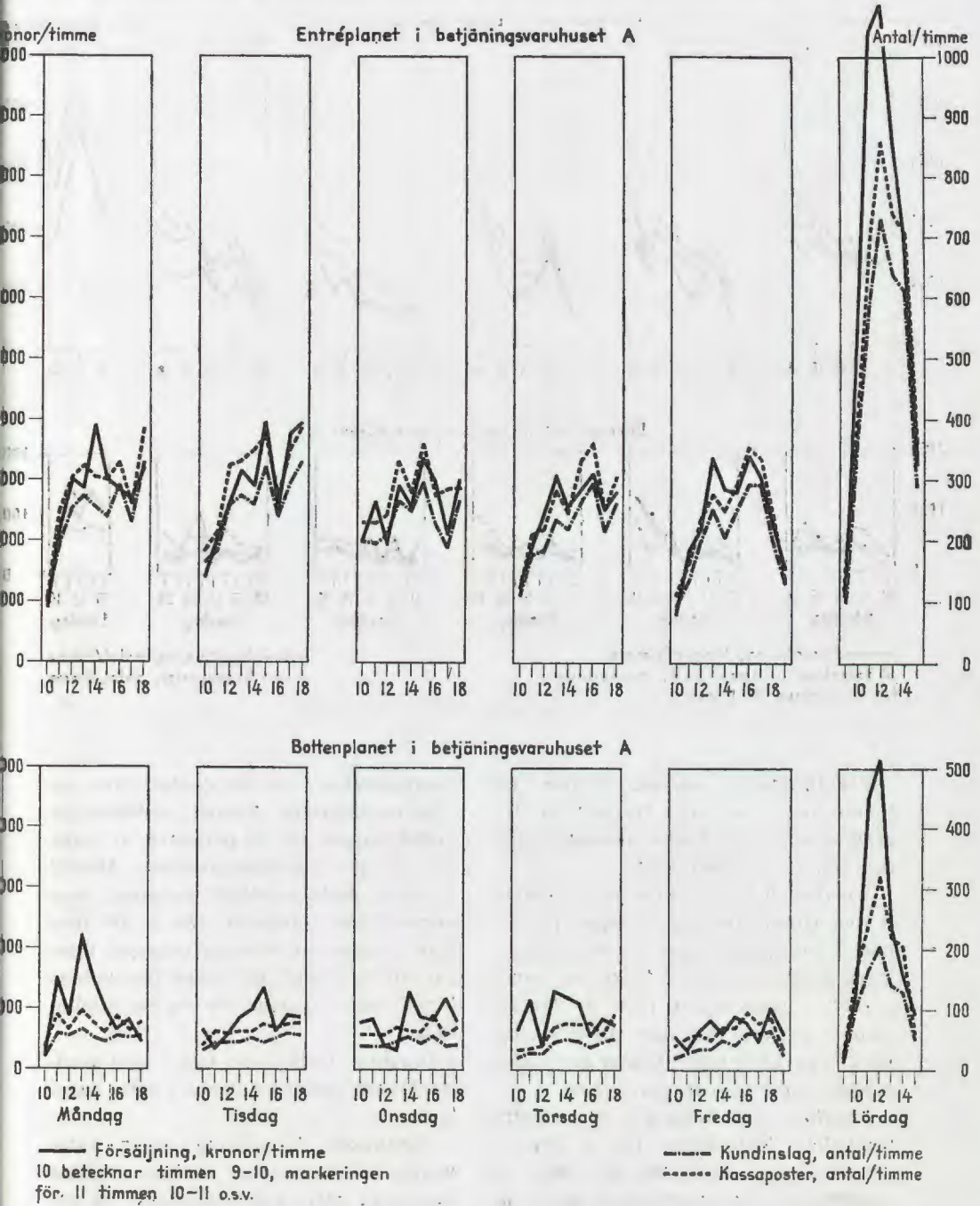
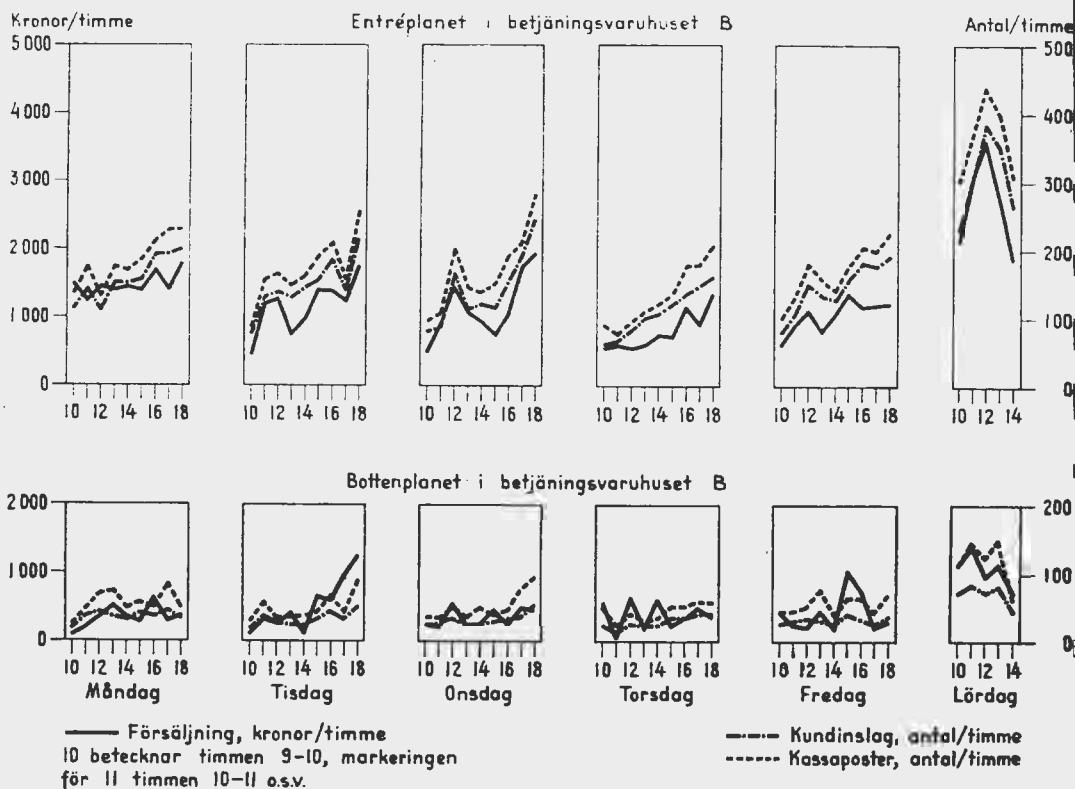

Diagram 11—12. Belastningsvariationerna under en vecka i betjäningssvaruhuset B

Försäljningens omfattning timme för timme under en vecka framgår av diagrammen 11—12. Undersökningen gjordes den 11—17 juni 1964.

Varuhus B har i likhet med varuhus A den största timomsättningen på lördag. Detta gäller bägge varuhusplanen, mest markerat dock i fråga om entréplanet. I sistnämnda plan är försäljningen vanliga vardagar störst mellan kl. 17 och 18. I bottenplanet är omsättningen högst tidigare på dagen.

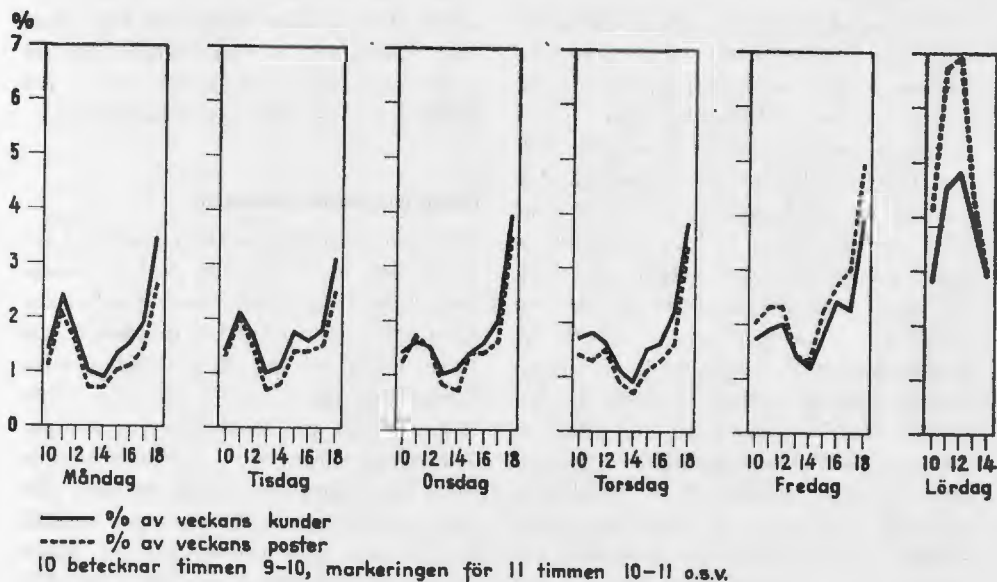
Varuhus C är beläget i ett industrisamhälle i Mälardalen. Det är byggt i ett plan och öppnades år 1963. En tredjedel av försäljningsytan upptas av livsmedel och resten av specialvaror. Det kan rubriceras som ett B-sorti-

mentsvaruhus och inrymmer även en mindre cafeteria. Antalet anställda på heltid uppgår till 25 personer, av vilka 20 är på försäljningssidan. Därtill kommer deltidsanställd personal, som normalt tas i anspråk 450 à 500 timmar i månaden. Årsomsättningen uppgår till ca 6 milj. kr, varav livsmedelsförsäljningen svarar för ca två tredjedelar.

Diagram 13 belyser kund- och poststrukturen under en vecka i detta varuhus.

Varuhusets försäljning stiger varje vanlig vardag mycket kraftigt de sista timmarna före stängningsdags, då såväl de flesta kunderna som de flesta försäljningsposterna registreras. Lördag

Diagram 13. Kund- och poststruktur för en vecka i självbetjäningensvaruhuset C

när antalet poster per timme sitt högsta värde mellan kl. 11 och 12. Detta värde är också det högsta för hela veckan. Försäljningsstrukturen överensstämmer i stort sett bättre med tidigare redovisade livsmedelsaffärer med självbetjäning än med de två övriga varuhusen. Detta ter sig naturligt med hänsyn till att livsmedelsförsäljningen, som i detta varuhus svarar för en betydande andel, omfattas av undersökningen.

Statens pris- och kartellnämnds undersökning i Uppsala

Sedan år 1961 har pris- och kartellnämnden undersökt pris- och konkurrensförhållanden inom livsmedelshandeln i olika städer. Undersökningarna ingår som ett led i nämndens verksamhet för att informera konsumenter och näringsliv. I april 1964 undersöktes förhållandena i Uppsala, och i samband därmed gjordes en hushållsundersökning.

Undersökningen, som ägde rum mån-

dagen den 6 april—lördagen den 11 april 1964, gick till på så sätt att 400 utvalda husmödrar fick en »dagbok» där de skulle anteckna alla livsmedelsköp. Av anteckningarna skulle först och främst framgå butikens namn och adress och inköpssummornas storlek. Vidare skulle uppgifter lämnas om telefonbeställning, hemsändning m. m.

De flesta handlade mellan fem och åtta gånger under veckan. I den gruppen hamnade ungefär två husmödrar av tre. Ett litet antal — ungefär var tionde husmor — köpte livsmedel vid högst fyra olika tillfällen, och ungefär lika många handlade tolv eller fler gånger.

En annan intressant fråga i detta sammanhang är om en husmor, som gör sex livsmedelsköp i veckan, också handlar dagligen. Man fann att ca 60 % av husmödrarna köpte mat varje dag och att ungefär 25 % gjorde det fem av veckans sex affärsdagar. De resterande — dvs. en husmor på sex — hade planlagt inköpen av livsmedel så att det

blev två eller fler inköpsfria dagar under veckan.

Det visade sig att många faktorer, som man kanske trodde låg bakom hushållens olika inköpsvanor, inte hade något större inflytande. Den stora gruppen av husmödrar handlade mellan fem och tio gånger i veckan oberoende av om hushållet var stort eller litet och om husmor förvärvsarbetade eller inte. Skillnader visade sig dock då man närmare analyserade de två grupper — vardera om ca 10 % av husmödrarna — som hade få resp. många inköp under veckan. I den grupp, som bara handlade upp till fyra gånger i veckan, var hushållen i genomsnitt mindre, innehavet av frysboxar och bil vanligare och bostaden oftare belägen utanför centrum. Dessutom var husmodern i genomsnitt yngre och hade oftare förvärvsarbete.

Bara 20 % av hushållen höll sig enbart till en butik. Hälften handlade på två eller tre ställen. Omkring 15 % hade fördelat sina inköp på mer än fyra butiker, och det fanns exempel på hushåll, som hade handlat i inte mindre än tretton livsmedelsbutiker i veckan. Även de hushåll, som hade gjort inköpen i flera affärer, handlade dock huvudparten av livsmedlen i en speciell affär — som i undersökningen har kallats stambutik. Antalet besök i stambutiken var i medeltal fem. Här hamnade i genomsnitt ca 70 % av matpengarna.

Stambutiken var i mer än fyra fall av fem belägen inom ett avstånd av 500 m från bostaden. För en tredjedel av hushållen låg den närmare än 100 m. I allmänhet var den en närbelägen speciell- eller all-livsbutik.

Inköpens storlek

Inköpens storlek växlade. Det största inköpet under veckan gick i genom-

snitt upp till 38:30 kr och de övriga till i medeltal elva kr. Andelen småköp var alltså stor — bara vartannat köp översteg tio kr. Det största inköpet gjordes som regel vid veckoslutet och i två tredjedelar av fallen i stambutiken.

Närhetsbutikerna dominerade

75 % av samtliga matköp gjordes i affärer som låg inom 500 m från bostaden. Här är då inte bara stambutiker utan också andra butiker inräknade. De flesta inköp på längre avstånd gjordes i centrum. 60 % av dessa köp gällde någon av de tre storbutikerna Tempo, Forum eller Endres. Alla hushåll hade dock inte handlat i dessa. Inköpen där var koncentrerade till 33 % av hushållen. Dessa, som redovisade en något högre inköpsfrekvens än övriga hushåll, gjorde i stort sett vart tredje livsmedelsinköp i centrums storbutiker.

Hur kom varorna hem?

En familj av »normalstorlek» förbrukar mer än två ton livsmedel per år — dvs. omkring 40 kg i veckan. Det mesta av detta bär husmodern själv hem. I Uppsala visade det sig, att bara vart tredje hushåll som äger bil använder denna för hemtransport av varorna. De hushåll som »bilhandlade» gjorde detta i genomsnitt två å tre gånger under veckan. Ju längre bort man bodde från stadens centrum, desto oftare användes bilen.

Hemsändning genom butikernas försorg hade ännu mindre betydelse än transportererna med egen bil. Bara 13 % av hushållen utnyttjade denna form av service under veckan. Dessa 13 % hade dock i gengäld använt sig av hemsändning desto flitigare — nämligen för vart tredje å fjärde inköp. Köpesummorna var i genomsnitt betydligt stör-

re för »hemsändningsköpen» än för andra inköp. De gick i genomsnitt upp till 36:70 kr.

Den alldeles övervägande delen ansåg sig inte ha behov av hemsändning, ett litet antal tyckte det var obehagligt att begära det och en del ansåg det vara besvärligt att passa varubudet. Ett par procent förklarade, att deras butik inte hade denna service.

Telefonbeställning

Bara 6 % av hushållen hade över huvud taget under veckan anlitat telefon för beställning av livsmedel. I dessa »telefonbeställande» hushåll gjordes dock i genomsnitt ungefär vart tredje inköp på detta sätt. De telefonbeställda varorna sändes i de flesta fall hem genom butikernas försorg.

KAPITEL 7

Arbetstidens längd och förläggning inom olika näringsgrenar

I syfte främst att få utrett hur den obekväma arbetstiden fördelar sig på olika näringsgrenar skedde samtidigt med intervjuundersökningen rörande inköpsvanorna en undersökning om arbetstidens längd och förläggning.

Arbetstidsundersökningen omfattar följande åtta näringsgrenar, nämligen detaljhandel, samfärdsel, sjukvård och socialvård, hotell- och restaurangverksamhet, bank- och försäkringsverksamhet, annan serviceverksamhet, industri, övriga näringsgrenar.

Näringsgrenen annan serviceverksamhet rymmer bland andra inom partihandel sysselsatta och fria yrkesutövare, såsom advokater, revisorer, konsulter. Övriga näringsgrenar omfattar förvaltningspersonal, lärare, jordbrukare m. fl.

Undersökningen visar arbetstidens längd och förläggning för den som sysselsätts inom angivna näringsgrenar. Med deltidssysselsatt avses den som arbetar mindre än 35 timmar. Den som arbetar mer betraktas såsom heltidssysselsatt. Undersökningen omfattar alltså alla på hel- eller deltid yrkesverksamma, såväl anställda som egna företagare eller fria yrkesutövare.

Ordinarie arbetstidens längd

De heltidssysselsatta i hela riket arbetade i medeltal 43,5 timmar på ordina-

rie arbetstid under undersökningsvekan. De inom detaljhandeln heltidssysselsatta arbetade 46 timmar. Denna grupp hade den längsta ordinarie arbetstiden. Kortare arbetstid än den genomsnittliga förekom framför allt inom bank- och försäkringsverksamhet men också inom hotell- och restaurangverksamhet, sjukvård och socialvård samt samfärdsel.

På lördagen arbetade de på heltid sysselsatta i genomsnitt 2,77 timmar. Det genomsnittliga antalet ordinarie arbetstimmar på lördagen var störst inom detaljhandeln (4,74 timmar), minst inom industrin (1,29 timmar).

Ordinarie arbetstidens förläggning

Tabellframställningen på nästa sida visar den genomsnittliga ordinarie arbetstiden uttryckt i antalet timmar för heltidssysselsatta måndag—fredag före kl. 7 och efter kl. 18 samt lördag före kl. 7 och efter kl. 15 dels i hela riket, dels i Storstockholm. Denna arbetstid benämns i det följande obekväma arbetstid.

I Storstockholm arbetade man måndag—fredag i genomsnitt mindre på obekväma tid än i övriga delar av landet. Detta gäller samtliga undersökta näringsgrenar. Lördag arbetade man inom detaljhandel och samfärdsel i stort sett lika mycket på obekväma tid i Storstockholm som i hela riket. Bland de heltidssysselsatta förekom i hela landet mest obekväma tid inom hotell-

Näringsgren	Måndag—fredag utom 7—18		Lördag utom 7—15	
	Hela riket	Storsthlm	Hela riket	Storsthlm
Detaljhandel.....	2,91	1,79	0,56	0,58
Samfärdsel.....	5,01	4,52	0,59	0,60
Sjukvård, socialvård.....	5,02	} 4,91	1,33	} 1,21
Hotell- och restaurangverksamhet..	7,86		2,75	
Bank- och försäkringsverksamhet...	0,32	} 1,92	0,11	} 0,03
Annan serviceverksamhet.....	2,27		0,20	
Industri.....	2,50	0,84	0,17	0,03
Övriga.....	4,05	2,30	1,06	0,62
Samtliga	3,22	2,21	0,56	0,38

och restaurangverksamheten (7,86 timmar måndag—fredag och 2,75 timmar lördag). Därefter följde samfärdsel (5,01 resp. 0,59 timmar), sjukvård och socialvård (5,02 resp. 1,33 timmar) samt gruppen övrigt (4,05 resp. 1,06 timmar). Detaljhandeln kom på femte plats (2,91 resp. 0,56 timmar). Inom industrin uppgick den obekväma arbetstiden till 2,50 resp. 0,17 timmar. Minst obekväma arbetstid förekom inom bank- och försäkringsverksamhet (0,32 resp. 0,11 timmar).

Övertid

På övertid arbetade man i medeltal 1,26 timmar under undersökningsveckan. Variationerna mellan de olika näringsgrenarna är ganska små. Detsamma gäller variationerna mellan de olika tätortsklasserna. Mest övertid förekom i hela landet inom bank- och försäk-

ringsverksamhet (1,96 timmar), annan serviceverksamhet (1,43 timmar) och samfärdsel (1,40 timmar). Inom detaljhandeln uppgick övertiden till 1,18 timmar. Övertidsarbete var vanligast måndag—fredag kl. 18—20.

Deltid

Av sammanställningen på sid. 10 i Del II framgår, att deltidarbete är ganska vanligt inom detaljhandeln. Där arbetade de deltidssysselsatta 27,45 timmar i genomsnitt under undersökningsveckan. Inom vårdyrkena arbetade man 21,13 timmar på deltid. Inom övriga undersökta näringsgrenar arbetade man längre på deltid, längst inom industrin, 29,43 timmar. Riksmedeltalet var 25,29 timmar. Mest obekväma arbetstid för deltidanställda förekom inom detaljhandeln, nämligen 2,10 timmar måndag—fredag och 0,44 timmar lördag.

KAPITEL 8

Detaljhandeln sedd mot bakgrunden av samhällsutvecklingen

Nuläget

Butiksbeståndets storlek

Detaljhandeln innesluter flera försäljningsformer. Då det talas om detaljhandel avses ofta butikshandel. Det är den ojämförligt vanligaste försäljningsformen, men det finns också andra såsom postorderhandel, telefonorderhandel, kringföringshandel, automathandel. När det i fortsättningen talas om detaljhandel åsyftas emellertid reguljär butikshandel, om annat inte framgår av sammanhanget.

Traditionellt har inom svensk detaljhandel dominerat små enheter med bara en eller ett par sysselsatta och en i många fall blygsam omsättning.

Hur stort butiksbeståndet för närvarande är har den officiella statistiken inga uppgifter om. Materialet från 1964 års handelsräkning bearbetas alltså. Senaste redovisning är därför 1951 års företagsräkning. Denna är emellertid så föråldrad, att den inte kan tjäna som utgångspunkt för en bedömning av nuläget.

Detaljhandelns utredningsinstitut har nyligen bearbetat Statens pris- och kartellnämnds butiksregister och kommit fram till att antalet försäljningsställen i landet år 1964 uppgick till drygt 70 000. Livsmedelsbranschen var störst med mer än 33 000 försäljningsställen. Av dessa var ca 21 000 allmänna livsmedelsaffärer med specierier som

bas. Beklädnadsaffärerna var den näst största gruppen med mer än 10 000 försäljningsställen. Tobaksaffärerna kom som nummer tre med ett antal av omkring 4 500. En uppdelning av butikerna efter sortiment ger emellertid numera en inte alldeles klar bild av de faktiska förhållandena, påpekar Detaljhandelns utredningsinstitut. Butikernas sortimentsindelning ändras successivt, och härigenom förändras branschgränserna fortlöpande.

Detaljhandelns omsättning

Den totala omsättningen år 1963 för detaljhandeln i alla dess olika försäljningsformer var approximativt 25 miljarder kronor. Livsmedelsförsäljningens andel därav uppgick till drygt 11 miljarder kronor. Omsättningens fördelning på de vanligast förekommande företagsformerna framgår av tablan överst på nästa sida.

Den självägande enskilda detaljhandeln svarade år 1963 således för ca 70 % av den totala försäljningen och för omkring 60 % av livsmedelsförsäljningen. Konsumentkooperationens andel av totalförsäljningen var 17 % men av livsmedelsförsäljningen hela 27 %. Slakteri- och mejeriföreningarna — producentkooperationen — bedriver endast livsmedelsförsäljning. Den sker dels genom butiker dels med bussar. Deras andel av den totala livsmedels-

Detaljhandelsomsättningen år 1963 i miljoner kronor fördelad på olika företagsformer

Organisationsform	Livsmedelsförsäljning	Övrig försäljning	Total försäljning
Självägande enskild detaljhandel.....	6 980	10 566	17 546
Konsumentkooperationen.....	3 060	1 180	4 240
Producentkooperationen.....	402	—	402
Mångfilialföretag.....	822	1 200	2 022
Övrig försäljning.....	60	585	645
Summa	11 324	13 531	24 855

försäljningen var ungefär 3,5 %. Mångfilialföretagen, en grupp som främst består av de större varuhusen såsom Epa och Tempokedjorna samt en del stora livsmedelskedjor huvudsakligen i Stockholm, hade 8 % av den totala omsättningen. Deras andel av livsmedelsförsäljningen var något mindre. Övrig försäljning, dvs. sådan försäljning till konsument som inte sker i butik, var ca 2,5 %. Till denna grupp hör främst postorder- och telefonorderföretagen samt inköpsföreningar av olika slag.

En jämförelse mellan olika grupper av företagsformers andel i omsättning och antalet butiker visar, att mot den enskilda självägande detaljhandels 70 % av den totala omsättningen svarade nära 87 % av det totala antalet butiker. Konsumentkooperationens 17 % av omsättningen motsvarade knappt 9 % av butiksantalet. För producentkooperationen och gruppen övrig försäljning var de procentuella andelarna av omsättning och antalet butiker ungefär lika stora. Mångfilialföretagen hade endast en halv procent av butiksantalet men svarade likväl för 8 % av den totala omsättningen.

Detaljhandels arbetskraft

De senaste uppgifterna om antalet sysselsatta inom detaljhandeln finns i Statistiska centralbyråns »Arbetskraftsundersökning i november 1964», som är en intervjuundersökning.

På grund av undersökningens uppläggning saknas möjlighet att redovisa butikshandeln ensam. Nedanstående sammanställning omfattar därför också sysselsatta inom apotek, bensinstationer, kiosker, post- och telefonorderföretag m. fl. Materialet omfattar såväl heltidssysselsatta som deltidssysselsatta. Med deltidssysselsatta avses de som arbetar mindre än 35 timmar i veckan.

Hela antalet sysselsatta i riket var i november 1964 3 706 300 personer. Av dessa verkade 9,6 % inom detaljhandeln. Kvinnorna är där i majoritet (61 %). En stor del av dem har deltidsanställning.

Medianarbetstiden för undersökningsveckan ger en viss upplysning om kvinnornas deltidsarbete. Följande siffror gäller för de inom handelen anställda. Med handel avses här inte endast

	Företagare	Medhjälpan- de familje- medlemmar	Anställda	Summa
Män.....	35 600	2 000	101 700	139 200
Kvinnor.....	20 300	6 600	186 300	215 200
Summa	55 900	8 600	288 000	354 400

detaljhandel utan även partihandel, bank- och försäkringsrörelse m. m.

	Antalet anställda	Medianarbetstid (antal timmar)
Män.....	201 700	46,4
Ogifta kvinnor	115 000	44,1
Gifta kvinnor.	144 800	30,2

De gifta kvinnorna har alltså betydligt kortare arbetstid än de ogifta kvinnorna och männen. Inom detaljhandeln beräknar man antalet deltidsarbetande till omkring 100 000 eller cirka en fjärdedel av hela arbetsstyrkan. Av de gifta kvinnorna inom detaljhandeln torde ungefär hälften vara deltidsanställda.

Möjligheten för detaljhandeln att i denna utsträckning utnyttja deltidsarbetande anses synnerligen värdefull, då man därigenom kan få jämnare arbetsbelastning för företagare och anställda.

Tendenser i utvecklingen

Efter att i huvudsak ha verkat i oförändrade former under 1900-talets första hälft är detaljhandeln nu inne i ett ske- de av dynamisk utveckling. Denna utveckling tar sig många uttryck och berör praktiskt taget varje konsument. Ingen kan undgå att märka att affärer läggs ner, att självbetjäningssystemet blir allt vanligare och att affärernas sortiment förändras. Det står också klart för envar, att priskonkurrensen har blivit hårdare och reklamen intensivare än förr.

Detaljhandelns utveckling påverkas av många faktorer. Hit hör bland annat förhållandena inom producent- och grosshandelsleden. Karakteristiskt är här koncentration till större enheter. I allt större utsträckning täcks dessutom

landets konsumtionsbehov genom import. Detaljhandeln är därför i större utsträckning än tidigare beroende av marknadsläget i utlandet.

Grundorsaken till de stora förändringarna inom detaljhandeln bör dock naturligen i första hand sökas inom konsumentledet. Den kraftigt stegrade levnadsstandarden har för detaljhandeln del medfört en motsvarande ökning av varuströmmen. Varusortimentet har delvis blivit annorlunda alltfetersom människorna har förändrat sina konsumtionsvanor, och här är det helt säkert fråga om ömsesidig påverkan. Halvfabrikat och färdigberedda varor vinner allt större avsättning, och konsumenterna vill i dag kunna välja mellan flera kvaliteter eller varianter av olika varuslag. Särskilt handeln med kapitalvaror har ökat kraftigt, vilket tydligast framgår av den oväntat starka efterfrågan på bilar under det sista decenniet.

För att kunna bilda sig en något så när riktig uppfattning om vilka krafter som styr den pågående utvecklingen inom detaljhandeln måste man först studera samhällsutvecklingen i stort. Befolkningsutvecklingen, befolkningsomflyttningen, arbetskraftsutvecklingen och näringslivets lokalisering är sådana faktorer som i förening med stegrad köpkraft och en mera medveten konsumtionsinriktning från allmänhetens sida bestämmer detaljhandelns struktur.

Befolkningsutvecklingen

I Sverige växer totalbefolkningen relativt långsamt. Folkmängden har ökat från 6,1 miljoner invånare år 1930 till 7,6 miljoner den 1 januari 1964. Det är således en ökning med i runt tal en och en halv miljon. Enligt senaste tillgängliga officiella prognoser beräknas folk-

mängden ha ökat till 8 milj. år 1970, 8,4 milj. år 1975 och 8,7 milj. år 1980. Den beräknade folkmängdsökningen skulle alltså motsvara en årlig ökning av omkring 69 000 personer.

Prognostalen i nedanstående tabell visar något mera exakt folkmängdens sannolika utveckling fram till år 1980. Tabellen är uppgjord efter en inom Statistiska centralbyrån år 1965 utförd befolkningsframskrivning, grundad på befolkningsförhållandena den 31 december 1963. Prognosen bygger bland annat på antagandet om en nettoinflyttning av 10 000 personer per år.

År	Folkmängd 1 000 personer)
1960.....	7 495
1965.....	7 743
1970.....	8 064
1975.....	8 392
1980.....	8 703

Andelen åldringar inom totalbefolkningen ökar ganska hastigt. Detta har varit särskilt påtagligt under de senaste decennierna. Ökningen av andelen personer över 65 år kommer sannolikt att fortsätta. Denna grupp beräknas enligt officiella prognoser till omkring 14,5 % av totalbefolkningen år 1975.

För de arbetsföra åldrarna 15—65 år har arbetsmarknadsstyrelsen gjort en prognos med utgångspunkt från befolkningsammansättningen år 1960. Härvid har bortsetts från eventuell nettoinflyttning. Befolkningen har beräknats öka inom åldersgruppen med 3 % eller med 145 000 personer åren 1960—1965. Ännu föreligger inte besked om den faktiska utvecklingen. Under den därpå följande femårsperioden uppskattas ökningen till bara 30 000 personer i hela riket, medan man under åren 1970—1975 räknar med en minskning av omkring 40 000 personer.

Tillväxten inom åldersgruppen be-

räknas ske framför allt inom åldrarna mellan 20 och 29 år samt åldrarna över 50 år.

Följande tabell visar åldersklassernas andel i procent av folkmängden 1960 jämte prognos för tiden 1965—1980.

Åldersklasser	1960	1965	1970	1975	1980
0—14 År	22	21	21	23	23
15—19 *	8	8	7	6	6
20—29 *	12	14	15	14	13
30—49 *	28	25	24	24	25
50—64 *	18	19	19	18	17
65— *	12	13	14	15	16

Befolkningsomflyttningen

I ett år 1963 avgivet betänkande (SOU 1963:62) har kommittén för näringslivets lokalisering redogjort för sina ingående studier av den pågående regionala omfördelningen av rikets befolkning samt orsakerna därtill. Redogörelsen i detta avsnitt är i huvudsak hämtad från detta betänkande.

I flyttningsrörelserna kan spåras flera karakteristiska drag. Framför allt är det urbaniseringen. Flyttningen från glesbygd till tätort är ingen ny företeelse utan har pågått i många årtionden. Under varje decennium perioden 1910—1960 ökade sålunda tätortsbefolkningen mellan 15 och 31 %. Folkökningen motsvarande period stannade vid 4—7 % per decennium med undantag för 1940-talet, då ökningen uppgick till omkring 11 %. Med tätort brukar i dessa sammanhang förstås ort som har minst 200 invånare i sammanträngd bebyggelse. Då en liten ort under sin tillväxt passerar gränsen 200 invånare, övergår den till att betraktas som tätort.

Också mellan tätorterna förekommer kraftiga flyttningsströmmar. Mellan åren 1950 och 1960 noterades den procentuellt största ökningen av folkmängden i tätorter med 2 000—20 000 invånare. Industriorter tillväxte snabbast,

medan många tätorter under 1 000 invånare stagnerade eller gick tillbaka. Under 1950-talet minskade folkmängden i 622 tätorter, och av dessa hade 542 mindre än 1 000 invånare.

Under 1950-talet var utflyttningen större än inflyttningen i 14 län, nämligen i de fem norrlandslänen, sju län i östra Götaland samt Skaraborgs och Hallands län. Bortsett från Hallands, Kronobergs och Blekinge län minskade på grund av utflyttning befolkningen i dessa län även under åren 1961—1962, varjämte Stockholms stad samt Kopparbergs och Örebro län fick vidkännas befolkningsminskning av samma anledning under angivna två år.

För tiden 1950—1962 blev resultatet, att länen kring Mälaren, främst Stockholms län, samt Göteborgs och Bohus län ökade sina andelar av landets folkmängd, medan länen i östra Götaland och Norrland (utom Norrbottens län) samt Skaraborgs och Värmlands län fick sina andelar minskade.

Om man i stället väljer arbetsmarknadsstyrelsens 152 B-regioner (i stort sett områden med en befolkning mellan 15 000 och 30 000 personer och med en större tätort såsom centralort¹) som utgångspunkt, registrerade 64 sådana regioner folkminskning mellan åren 1950 och 1960. I samtliga län utom Örebro län förekom folkminskning i B-regioner. Som regel var folkminskningens regionerna koncentrerade till län där befolkningen under 1950-talet minskade i sin helhet eller ökade endast svagt. Ett stort antal folkminskningensregioner fanns också i Malmöhus och Norrbottens län, trots att dessa län noterade stark folkökning. De starkast ökande B-regionerna fanns främst i Mellansverige.

Många människor har sin arbetsplats i en annan kommun än den där de är bosatta. För kommunerna innebär detta

att det dagligen är en ström av folk i båda riktningarna över kommungränserna. Skillnaden mellan en kommuns befolkning på dagen och på natten behöver därför inte bli så stor. Kommuner vars befolkning minskar har dock i allmänhet mindre befolkning på dagarna än på nätterna. För kommuner med väl utvecklade industri- och serviceanläggningar är förhållandet vanligen det motsatta. En särställning intar de förortskommuner som är grupperade kring landets kraftigast expanderande tätorskommuner. Dessa förortskommuner får dagligen vidkännas en mycket kraftig avtappning av förvärvsarbete som beger sig till centralorten där arbetsplatsen är belägen.

Av landets alla 1 029 kommuner 1960 hade 748 mindre dag- än nattbefolkning. Bara 281 kommuner hade alltså större befolkning på dagen. För Stockholms del ökade befolkningen på dagen med ca 54 000 personer. I sammanlagt 45 kommuner, medelstora och stora städer, översteg befolkningen på dagen antalet personer natttid med minst 1 000.

Ytterligare må här framhållas, att den dubbla bosättningen blir allt vanligare med de flyttningar som följer av detta. I början av 1963 räknade man med att antalet fritidshus uppgick till ca 300 000. Antalet väntas bli fördubblat under den närmaste femårsperioden.²

Framtida kommunindelning

Genom beslut av 1962 års riksdag skall för varje län finnas en av Kungl. Maj:t fastställd plan för indelning av länet i kommuner. Vid den planerade indelningen skall hänsyn tagas till be-

¹ För en närmare definition hänvisas till Arbetsmarknadsstyrelsens regionindelning 1961.

² Fritidsutredningen (SOU 1964: 47).

folkningsförhållandena, den ekonomiska utvecklingen, de kommunala förvaltningsuppgifternas omfattning och beskaffenhet och övriga förhållanden av betydelse.

Riksdagsbeslutet anger vissa riktlinjer för indelningsplanerna. Huvudprincipen är att planerade kommuner bör bildas av näringsgeografiska regioner. Med centralorter bör i enlighet härmed sammanföras områden, som befolkningsmässigt, ekonomiskt och kommunikationsmässigt har gemenskap med sådana orter. Som riktpunkt för befolkningsunderlaget anges ett beräknat invånarantal år 1975 om minst 8 000 personer. Befolkningsunderlaget anses dock ha endast sekundär betydelse i förhållande till de näringsgeografiska förutsättningarna.

Försommaren 1964 uppgick antalet kommuner i riket till 1 006, varav 133 städer, 96 köpingar och 777 landskommuner. Under tiden december 1963—april 1964 har Kungl. Maj:t fastställt kommunindelingsplaner för samtliga län. De upptar 281 block, varav endast 36 sammanfaller med en nu bestående kommun. Härvid har bortsetts från Stockholms stad, som inte berörs av planeringen.

Det sammanlagda antalet framtida kommuner beräknas sålunda till 282. Medianvärdet för folkmängden i blocken var 14 000 invånare den 1 januari 1964. I 27 av blocken understeg invånarantalet 8 000.

Som redan tidigare framhållits är det bara en plan för indelning i kommuner som har fastställts. Planeringen syftar till att genom interkommunalt samarbete bana vägen för sammanslagningar. Det ankommer på kommunerna själva att bestämma i vad mån sådana skall komma till stånd.

Det är ännu inte möjligt att med någon grad av säkerhet uttala sig om i vad mån de fastställda kommunindelingsplanerna kan komma att påverka näringslivets vidare utveckling. Av betydelse i sammanhanget är inte minst i vilken takt sammanläggningarna kommer att ske. Redan indelningsplanerna som sådana torde dock påverka detaljhandelns strukturförändring.

I detta sammanhang skall också erinras om de riktlinjer för en aktiv lokaliseringspolitik som 1964 års riksdag har godkänt. I områden där stödåtgärder har bedömts erforderliga kommer dessa i första hand att koncentreras till kommunblockens centralorter.

Den framtida tillgången på arbetskraft

Inom arbetsmarknadsstyrelsens prognosinstitut nu överfört till Statistiska centralbyrån har man år 1964 gjort vissa beräkningar av tillgången på arbetskraft fram till år 1980. Hänsyn har därvid endast tagits till befolkningsgrupperna i åldern 15—69 år. Resultatet av beräkningarna framgår av följande tabell.

År	Män	Kvinnor			Totalt
		gifta	ogifta	samtliga	
1960.....	2 288,7	655,1	587,2	1 242,3	3 531,0
1965.....	2 334,3	826,1	585,4	1 411,5	3 745,8
1970.....	2 324,5	934,2	506,2	1 440,4	3 764,9
1975.....	2 306,5	1 025,0	438,0	1 463,0	3 769,5
1980.....	2 300,0	1 088,5	402,2	1 490,7	3 790,7

(i tusental)

Tillgången på arbetskraft kommer alltså att stagnera. Bara gruppen gifta kvinnor kommer att öka under de närmaste femton åren, medan såväl män som ogifta kvinnor minskar. Prognoserna förutsätter att de gifta kvinnorna vill ha och även får möjlighet till förvärvsarbete i långt större utsträckning än som nu är fallet. Man räknar med att 70 % av de gifta kvinnorna i åldern 40—49 år under 1970-talet skall ha förvärvsarbete mot för närvarande 50 %. Huruvida de gifta kvinnorna kommer att i större utsträckning än nu ägna sig åt förvärvsarbete beror framför allt på de olika åtgärder som samhället kan förutsättas vidta för att underlätta eller uppmuntra kvinnorna till förvärvsarbete. Också andra omständigheter såsom bättre utbildning och service kan tänkas underlätta för de gifta kvinnorna att söka sig ut på arbetsmarknaden.

Redan nu finns det emellertid åtskilliga gifta kvinnor som skulle vilja ta arbete, om det bara fanns att få på den ort där de är bosatta. För män och ogifta kvinnor varierar yrkesverksamhetsgraden ganska litet mellan olika geografiska områden. För de gifta kvinnorna är det annorlunda. Variationerna ligger mellan 7 och 43 % yrkesverksamma i folkräkningens mening. I glesbygder och andra sysselsättningsvaga områden där den gifta kvinnan är bunden av att maken har ett fast arbete är det självfallet svårt för henne att få förvärvsarbete. Men också på tätorter med goda sysselsättningsmöjligheter och en aktuell efterfrågan på arbetskraft kan den gifta kvinnan ännu ha stora svårigheter att få arbete, nämligen då näringslivet domineras av industrier som huvudsakligen sysselsätter manlig arbetskraft. I de största tätorterna med deras differentierade arbetsmarknad är därför som regel de gifta kvinnornas yrkesverksamhet störst.

Privat konsumtion

Den privata konsumtionens totala volym i landet ökade mellan åren 1931 och 1960 med omkring 110 %. Samtidigt tillväxte befolkningen från 6,2 till 7,5 miljoner människor. För varje person blev konsumtionsökningen omkring 73 %.

1959 års långtidsutredning konstaterade i sitt år 1962 avgivna betänkande (SOU 1962:10), att den privata konsumtionen har ökat med 3,2 % årligen under 1950-talet. För åren 1960—1965 beräknade man den årliga konsumtionsökningen till 3,9 %. Denna prognos har visat sig vara något för låg, ty mellan åren 1960 och 1964 har den årliga ökningen varit inemot 4,5 %.

I förhållande till bruttonationalprodukten har den privata konsumtionen visat en sjunkande tendens. År 1946 var den 64 % men har sedan successivt sjunkit för att nu vara omkring 53 % av bruttonationalprodukten.

En allmän välståndsstegring medför enligt erfarenhet ändrad konsumtionsinriktning. Detta förhållande har kunnat konstateras i varje land där välståndet har stigit kraftigt. Det sker en övergång i konsumtionen från »nödvändighetsvaror» till mer »umbärliga» varor. I hushållet får varor som fordrar mycket bearbetning alltmera stå tillbaka för mer lättarbetade. Köpen av hushållsmaskiner och fritidsvaror ökar starkt. Vidare tillförs marknaden nya varor, som mer eller mindre fullständigt tränger ut redan befintliga likartade varor.

Konsumtionsutvecklingen i vårt land måste sägas följa ett redan känt mönster. Den pågående konsumtionsökningen fördelar sig inte lika på alla grupper av varor och tjänster. En jämförelse mellan åren 1946 och 1960 visar, att den var lägst för grupperna livsmedel

Den privata konsumtionens utveckling åren 1960—1965

Volymindex 1960 = 100

År	Livsmedel	Bostad	Beklädnad	Hemutrustning	Hushållstjänst	Resor	Rekreation	Sjukvård, hygien	Totalkonsumtion
1960..	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1961..	102	103	108	112	107	107	103	108	105
1962..	104	111	111	112	114	114	104	115	108
1963..	106	117	116	114	122	126	112	122	113
1964 ¹	109	122	122	122	124	135	113	131	118
1965 ²	110	126	126	126	129	139	117	136	121
1965 ³	113	124	123	132	122	130	121	132	121

¹ Preliminära uppgifter² Prognos enl. statsverkspropositionen år 1965³ Långtidsutredningens prognos (SOU 1962: 10 s. 125)

och hushållstjänster och störst för gruppen resor. Bostäder, beklädnadsvaror och hemutrustning intar liksom varor och tjänster inom rekreation och sjukvård en mellanställning. Också inom de olika grupperna har förskjutningar kunnat iakttas. För livsmedel gäller att de förädlade varorna fått en allt större andel. Inom beklädnadsgruppen har konfektionsvarorna gått fram på bekostnad av metervarorna. Televisionens snabba frammarsch återspeglas i konsumtionsökningen av hemutrustning. Inom gruppen resor är det personbilarna som så gott som ensamma svarar för den kraftiga ökningen.

Den privata konsumtionens utveckling åren 1960—1965 framgår av sammanställningen ovan som har ställts till förfogande av Industriens utredningsinstitut.

Den av långtidsutredningen antagna utvecklingen har totalt sett stämt väl överens med den faktiska konsumtionen. Däremot har konsumtionens fördelning i viss mån blivit annorlunda än som förutsetts.

Främst är det gruppen resor som visar en betydligt kraftigare ökning än beräknat. Anledningen är bilismens

mycket snabba utveckling. Man hade antagit att antalet personbilar skulle uppgå till 1,6 milj. år 1965, men denna siffra hade passerats redan före halvårsskiftet 1964.

Bilismens snabba och ej helt förutsedda expansion måste till en del ha skett på bekostnad av vissa andra grupper utveckling. En sådan grupp är hemutrustningsvaror, som har visat en svagare ökning än beräknat. Försäljningen av TV-apparater, som ingår i gruppen, har också gått ned mycket kraftigt. Försäljningen av dessa nådde sin kulmen redan år 1960.

Livsmedelskonsumtionen har ökat långsammare än långtidsutredningen beräknat. Huvudsakligen torde det här röra sig om en kvalitativ ökning, främst en fortsatt övergång från mindre till mer förädlade produkter.

Det finns grundad anledning anta, att den nu pågående ekonomiska utvecklingen skall fortsätta också under återstående hälften av 1960-talet. Under åren 1965—1970 bör man kunna räkna med en fortsatt årlig ökning av den privata konsumtionen som motsvarar den i långtidsprognosen angivna för åren 1960—1965.

För år 1970 har följande prognos om

	Volym i milj. kronor ¹		Volym skillnad i procent	Procentuell andel	
	1960	1970		1960	1970
Livsmedel.....	13 850	17 508	+ 26	36,7	31,7
Bostad.....	5 530	8 850	+ 60	14,7	18,1
Beklädnad.....	4 543	7 267	+ 60	12,0	11,4
Bestående varor.....	3 502	6 020	+ 72	9,3	9,7
Resor.....	4 787	8 642	+ 81	12,7	14,0
Hälsovård.....	1 173	2 050	+ 75	3,1	4,4
Andra varor och service.....	4 346	6 263	+ 44	11,5	11,7
Totalt	37 731	56 600	+ 50	100,0	100,0

¹ 1960 års priser.

konsumtionen jämfört med år 1960 gjorts av professor Ragnar Bentzel¹ vid Industriens utredningsinstitut.

Vissa av de i nu nämnda prognoser ingående grupperna faller utanför detaljhandels ram. Det framgår av deras rubricering. Inom övriga grupper sker i vissa fall en betydande del av den privata konsumtionen vid sidan av den reguljära detaljhandeln. Som exempel härpå kan inom livsmedelsgruppen nämnas dels konsumtionen inom restauranger, konditorier och personalmatsalar, dels lantbrukarbefolkningens naturakonsumtion.

Med ledning av den faktiska konsumtionsökningen åren 1955—1960 har Detaljhandels utredningsinstitut utarbetat konsumtionsprognoser fram till år 1975. Prognoserna avser bara konsumtion av sådana varor som omfattas av begreppet detaljhandel i dess vanligen förekommande bemärkelse. Bilförsäljningen har utelämnats liksom försäljningen av vin och sprit. Inte heller konditorier, banker, posten, apotek, frisersalonger och offentliga tjänster har tagits med.

Prognosen innebär, att den privata konsumtionen i här angiven inskränkt bemärkelse skulle komma att öka med omkring 21 % under 1960-talet och med ca 12 % under den därpå följande femårsperioden.

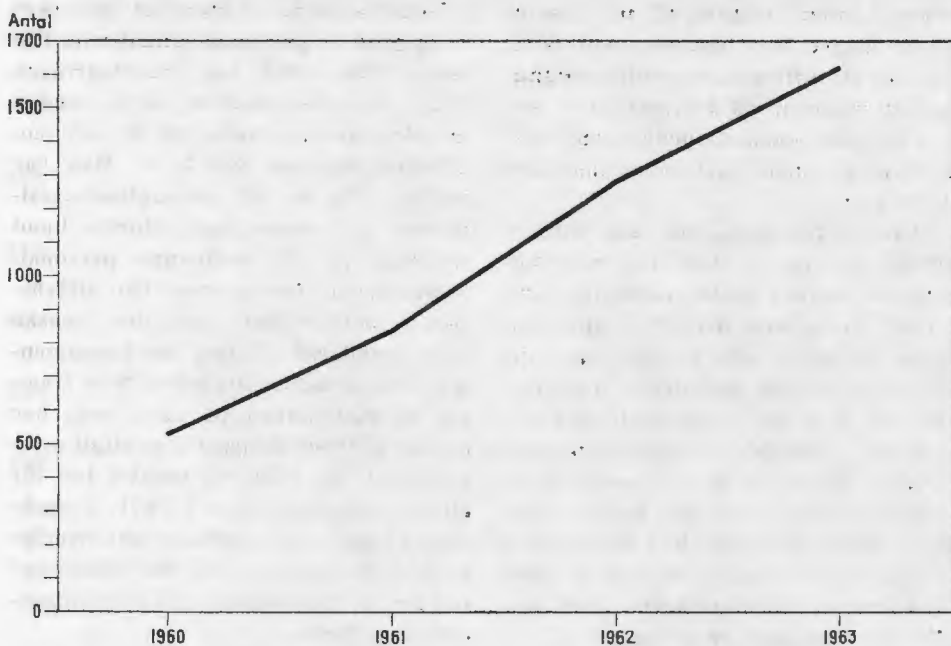
	Kr/ cap 1960	Kr/ cap 1970	Kr/ cap 1975
<i>Dagligvaror</i>			
Livsmedel.....	1 420	1 535	1 590
Tobak.....	170	215	270
Tvål och rengöring..	100	125	150
Tidningar och tid- skrifter.....	50	75	80
Övrigt.....	50	60	70
	1 790	2 010	2 160
<i>Urvalsvaror</i>			
Beklädnad.....	600	750	860
Möbler.....	80	95	135
Radio och TV.....	90	150	160
Hushållsmaskiner ...	40	80	90
Järn och bosättning.	90	120	145
Hemtextil.....	80	100	140
Fritidsvaror.....	70	145	140
Ur, optik och guld...	55	60	85
Läder.....	25	35	40
Böcker.....	50	45	60
Övrigt.....	90	125	125
	1 270	1 705	1 980
Kr	3 060	3 715	4 140

Konsumtionen är angiven i 1960 års priser.

Förändringar i butiksstrukturen

Antalet affärer sjunker för varje år. Den ökade köpkraften kommer inte alla affärer till godo. Såväl landsbygdens avfolkning som förändringar i tätorter-

¹ «Europe's future consumption» (ed. Sandee), Asepeel publications Vol. A, Amsterdam 1964.

nas omfattning och sammansättning tvingar många butiker att stänga för gott. Främst är det små enheter, såväl enskilda som kooperativa.

Allt fler butiker har lagts ner de senaste åren. År 1963 upphörde ca 1 800 livsmedelsbutiker i landet. Nettominskningen var dock något mindre, då det under samma tid nyetablerades omkring 200 butiker.

Konsumentkooperationen minskade sitt totala antal butiker 1963 med 593 eller mer än 10 %.

Den kraftiga minskningen av butiker är mest kännbar för glesbygdens befolkning. I vissa trakter har man som ersättning för den rikt sorterade lanthandeln fått en butiksbus med ett huvudsakligen till livsmedel begränsat sortiment, vilken besöker hushållen en à två gånger i veckan. Butiksbusarnas aktionsradie är emellertid ganska begränsad; man räknar med ca sex mil

från utgångsorten. För att denna form av kringföringshandel skall vara ekonomiskt bärkraftig måste den därför betjäna områden med relativt hög folk-täthet. Den torde därför huvudsakligen ha en framtid inom jordbruksdistrikten i södra och mellersta Sverige.

Även de människor som har stannat kvar och har sin utkomst i glesbygderna medverkar ofta själva till att butiken i deras hemtrakt försvinner. I dagens samhälle har allt fler fått möjlighet att skaffa sig bil. Landsbygdens folk utnyttjar sannolikt i större utsträckning än tätorternas befolkning bilen för att bekvämt och snabbt kunna göra sina uppköp. För lanthandeln kan detta vara en utveckling på gott och ont. Bilburna kunder kan betyda vidgad kundkrets och bättre omsättning. Återverkningarna kan emellertid bli de motsatta. Många inköp, som normalt skulle ha skett i närmaste lanthandel, förläggs

genom kundens tillgång till bil i stället till en längre bort liggande centralort, som har ett differentierat butiksbestånd med ett rikare urval av varor. Den härmed sammanhängande nedgången i omsättningen tvingar många lanthandlare att slå igen.

Också i tätorterna minskar antalet affärer kraftigt. I äldre innerstadsbebyggelse sjunker nästan alltid invånarantalet. Barn, som har vuxit upp där, flyttar hemifrån och bosätter sig vanligen i nybyggda områden i städernas utkanter. Kvar blir huvudsakligen äldre personer. Antalet bostadslägenheter minskar genom att de tas i anspråk för andra ändamål t. ex. för kontor eller lager. Kundunderlaget blir följaktligen mindre och mindre. Samtidigt ökar konkurrensen från butikerna i det nya affärscentrum som växer upp.

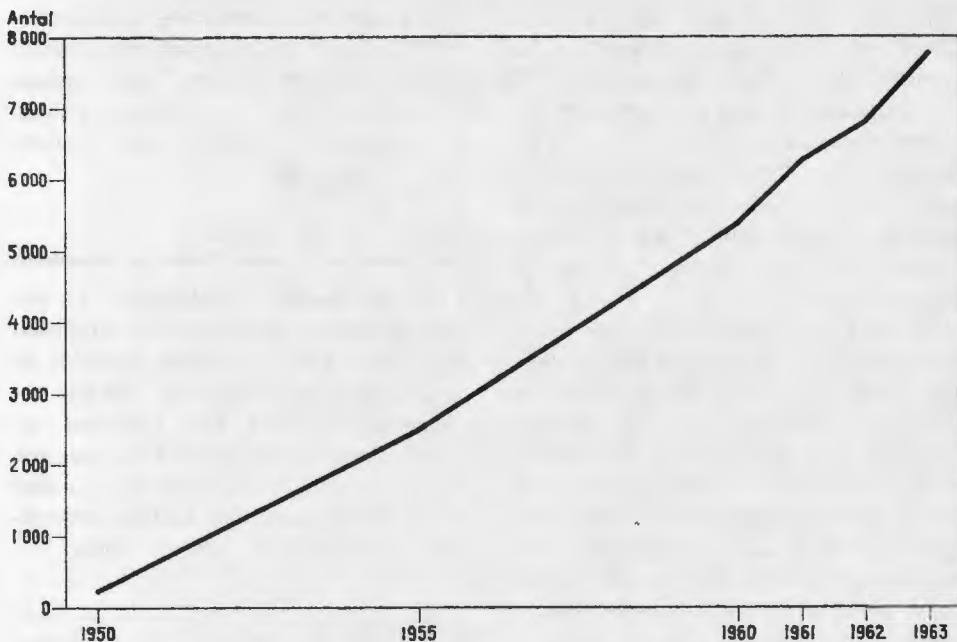
I många städer och större tätorter har under de sista tio åren bebyggelsen i centrumkvarteren sanerats, där detaljhandeln sedan gammalt varit koncentrerad. Då gamla fastigheter rivs, försvinner många små affärer för alltid. Ett vanligt mönster för de nyskapade kvarteren är, att kring ett eller ett par varuhus grupperas specialaffärer av skilda slag. En jämförelse med förhållandena före rivningen visar ofta, att antalet butiker minskat men att den totala försäljningsytan ökat.

Utvecklingen går mot större enheter. Det är särskilt livsmedelsaffärerna som växer. Det återspeglas på deras sortiment, som idag torde innehålla mer än dubbelt så många artiklar som år 1950. För att en modern livsmedelsaffär skall vara lönsam fordras för närvarande att omsättningen närmar sig en och en halv miljon kronor. Nyttillkomna livsmedelsaffärer planeras vanligen för än större omsättning.

Detaljhandelns bruttovinst påverkas i hög grad av personalkostnaderna. För tiden 1958—1963 var lönestegringen inom livsmedelshandeln 63 %, medan prisökningen stannade vid 26 och omsättningsökningen vid 35 %. Man har därför tvingats till rationaliseringsåtgärder, och dessa har i första hand inriktats på att nedbringa personalkostnaderna. Övergången till självbetjäningsbutiker har varit den kanske mest betydelsefulla och för konsumenten mest påtagliga åtgärden. Som framgår av diagrammet på nästa sida har antalet självbetjäningsaffärer stigit mycket raskt. År 1950 var antalet 199 för att år 1963 vara uppe i 7 671. Utvecklingen pågår i allt snabbare takt. Sverige torde i förhållande till sin folkmängd ha det största antalet självbetjäningsaffärer i Europa.

Självbetjäning tillämpas för närvarande av omkring en tredjedel av landets livsmedelsaffärer. Deras andel av den sammanlagda omsättningen överstiger hälften. Ombyggnaden av äldre butiker till självbetjäning kan räknas fortsätta, och så gott som alla nyetablerade livsmedelsaffärer kan förutses använda sig av denna försäljningsform. En hel del av de äldre livsmedelsaffärerna kommer dock säkerligen att förbli manuellt betjänade, nämligen i sådana fall där personalkostnaderna inte skulle nedgå tillräckligt mycket för att motivera kostnaderna för nybyggnad m. m. Det kan vara affärer med sådana lokalutrymmen, som inte lämpar sig för rationell självbetjäning, specialaffärer med djupsortiment eller också små enheter med liten omsättning.

Livsmedelshandeln lämpar sig bäst för självbetjäning. Inom andra branscher har man ibland valt en mellanform av självbetjäning och manuell be-

tjänning. I dessa självvalsaffärer exponeras varorna så, att kunden själv kan plocka till sig dem från diskar och hyllor. Från självbetjäningssaffären skiljer sig självvalsaffären på så sätt, att försäljningspersonal biträder kunden då denne så önskar och samtidigt sköter de över hela affärslokalen spridda kassorna. En del branscher har visat sig mycket väl lämpade för denna försäljningsform. Som exempel kan nämnas bok- och pappershandeln, färghandeln, järnhandeln och textilhandeln. Utvecklingen tyder på fortsatt utbredning av systemet.

Varuhusen expanderar mycket kraftigt. Årsskiftet 1963—1964 var antalet varuhus i landet 267. Enbart under år 1963 tillkom 35 nya enheter. Kooperationen (Domus), Turitz & Co (Epa) samt Ahlén & Holm (Tempo) ägde merparten av varuhusen eller 242. Deras

omsättning var 2 684 milj. kronor år 1963. Det motsvarade nära 11 % av detaljhandels totalomsättning. Förr ansågs varuhus lönsamma bara på orter med hög folktäthet. De var därför som regel lokaliserade till de större städerna. Bilismens utveckling har gett konsumenterna större rörlighet och nyetablering har därför börjat ske i städer och andra tätorter, som tidigare ansetts vara för små. Varuhusens kunder kommer därför numera från allt större områden.

Varuhusexpansionen kan väntas fortsätta. Enligt en från årsskiftet 1963—1964 härrörande uppgift var då 35 varuhus under byggnad, och långt framskridna planer förelåg om uppförande av ytterligare 59.

I allt större utsträckning har varuhusen börjat saluföra livsmedel. Sortimentet har i allmänhet vidgats och dess

allmänna standard har höjts. De s. k. basarvarorna har minskats kraftigt. Varuhusen strävar efter att begränsa sig till artiklar med snabb omsättning.

Det moderna varuhuset har ofta antingen självbetjäning eller självvalsförsäljning. På livsmedelsavdelningarna tillämpas självbetjäning. Vanligt är att varuhusen kompletteras med serveringsrörelse.

En helt ny form av varuhus är de köpmannaägda kollektiva varuhusen. Ett sådant varuhus består av olika specialaffärer, som inrymts i en och samma lokal. Därigenom har de enskilda affärsinnehavarna kunnat tillgodogöra sig ett storföretags fördelar. Det första varuhuset av detta slag startade för några år sedan i Örebro (Krämaren). Sedan dess har ytterligare ett tiotal färdigställt eller planerats.

Bilbeståndet ökar i snabbare takt än som beräknats. Den 30 juni 1964 var antalet personbilar 1,6 milj. och år 1970 räknar man med att det skall finnas 2,3—2,5 milj. Denna expansion kommer att öka trycket inte bara på bil- och bensinhandeln utan också på detaljhandeln i dess helhet. Bilisternas krav på parkeringsplatser och de mycket begränsade möjligheterna att kunna anordna sådana i de större tätorterna kommer måhända att få till följd att en hel del affärer och varuhus förläggs till platser utanför de egentliga tätorterna. Man får då möjlighet att kunna erbjuda kunderna parkeringsplatser i stort antal.

Denna utveckling har lett till en annan och för vårt land ny form av varuhus, nämligen de s. k. rabattvaruhusen (externa varuhus). De har planerats främst med tanke på bilburna kunder. Rabattvaruhusen förläggs på lämpligt avstånd från den egentliga tätorten med god tillgång till parkeringsplatser. För att kunna hålla låga priser har man valt

en mycket enkel inredning och genomfört långt driven självbetjäning. Ännu finns endast ett mindre antal sådana varuhus, nämligen i Göteborg, Malmö, Storstockholm, Västerås och Örebro. Fler är planerade.

Detaljhandels framtida behov av arbetskraft

I Svensk ekonomi (SOU 1962:11) har man beräknat, att det inom detaljhandeln skulle vara ca 340 000 anställda år 1965 och år 1970 omkring 360 000.

Prognosinstitutet har beräknat arbetskraftens storlek inom hela gruppen handel åren 1970 och 1980 och jämfört dessa värden med den faktiska utvecklingen mellan åren 1930 och 1960.

År	Antal	% av hela yrkesverksamma befolkningen
1930	330 000	12,0
1940	410 000	13,7
1950	500 000	15,9
1960	610 000	18,5
1970	750 000	21,4
1980	900 000	25,0

För detaljhandels del har det på orter med mycket hög sysselsättningsgrad varit stora problem att kunna anskaffa arbetskraft under det sista decenniet. På andra håll har det varit lättare. De kraftiga löneökningar särskilt för den kvinnliga personalen som skedde åren 1962—1963 torde dock i viss mån ha haft en gynnsam effekt för rekryteringen. Inom flera branscher råder dock brist på yrkeskunnig personal.

Som redan tidigare framhållits är kvinnorna i majoritet inom detaljhandeln, och en mycket stor del av dem är deltidsanställda. Det finns anledning förmoda att det kommer att bli så även

i framtiden. Utvecklingen går inom detaljhandeln i riktning mot en alltmera förenklad service, även om åtskilliga specialaffärer av traditionell typ kom-

mer att bestå. Detta gör att detaljhandeln bör kunna erbjuda deltidsarbete åt allt flera gifta kvinnor och sålunda hävda sig väl i konkurrensen om dem.

Text block containing faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Text block containing faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

KAPITEL 9

Utländsk lagstiftning

Här lämnas en sammanställning av butikstängningslagstiftning och tillämpade affärstider i följande främmande länder, nämligen Danmark, Finland, Norge, Frankrike, Nederländerna, Schweiz, Storbritannien, Förbundsrepubliken Tyskland och Amerikas Förenta Stater. Särskild vikt har lagts vid förhållandena i de nordiska grannländerna.

Danmark

Affärstiderna regleras genom »Lukke-*lov*» den 27 maj 1950 med ändringar den 17 maj 1961. Butik definieras som handlares, hantverkares, industriidkares, trädgårdsmästares och andelsföreningars försäljnings- och leveransställen samt lager. Auktionslokaler och pantlänkekantor är också butiker i lagens mening. Även yrkesmässig försäljning, som sker från annan plats än butik, är underkastad lagens bestämmelser.

Lagen är inte tillämplig på a) försäljning av medicin på apotek; b) kiosker och liknande, där försäljning sker av tidningar, program, tidtabeller, turlistor, tidskrifter, jultidningar, böcker, vars pris ej överstiger sex kronor — dock inte barnböcker, skolböcker, läroböcker eller realisationsböcker med ett ursprungligt pris överstigande sex kronor — fotografisk film, vykort, enkla brevpapper och kuvert, skrivblock, post- och telegramblanketter (lyckönsk-

ningstelegram), frimärken, brevkort, fraktsedlar, adresslappar, bil- och turistkartor, tändstickor, cykelbelysningar, batterier och lampor till cykelbelysningar, elektriska säkringar, radergummi, klister, bläck, kulspetspennor och patroner till dessa, blyertspennor samt pennskaft och stålpenor, dock ej reservoarpennor; c) försäljning på järnvägsstationer, järnvägsperronger, färjor och flygplatser av de under b) uppräknade varorna ävensom av tobak, konfektyrer, glass, frukt och böcker; d) försäljning på teatrar, biografier, i konsertsalar, på idrottsplatser och liknande platser av program, konfektyrer, glass och frukt under förutsättning att försäljningen sker inom område till vilket endast personer som löst biljett har tillgång; e) försäljning av tidningar genom kringföring; f) försäljning av läskedrycker, äppelmust, mjölk, konfektyrer, glass, frukt, levande blommor, frimärken, brevkort, vykort samt minnessaker av ringa värde under förutsättning att försäljningen sker med tillstånd av polismyndighet och under tid som denna myndighet bestämmer samt på av kommunen godkända platser; g) försäljning på nöjesplatser, vid folkfester, på marknader och dylikt av tobak, blommor, leksaker samt de under b) och f) upptagna varorna för såvitt försäljningen sker med polismyndighets tillstånd; h) proviantering av fiskebåtar, fartyg och flygplan samt utrustandet av dessa ävensom av motorfordon

med proviant, kol, bensin, olja och annat liknande; i) reparation av cyklar, motorfordon, flygplan och lantbruksmateriel, hästars skoning samt uppskjutbara reparationer av näringslivets produktionsmedel och inventarier; j) försäljning av färsk fisk, som sker vid sidan om den vanliga butikshandeln; k) försäljning av naturprodukter från eget lantbruk eller husdjursuppfödning, därest försäljningsstället inte kan anses som butik och någon främmande hjälp ej anlitas vid försäljningen; l) försäljning från automat om försäljningen sker utan personlig medverkan från säljarens sida och påfyllning under gällande stängningstid sker utan anlitan- de av främmande hjälp; m) försäljning från butiker av färdiga smörgåsar och enkla rätter i kallt och färdigemballerat skick om polismyndighet med- givit försäljningen; n) försäljning av husdjur på auktion.

Lagen stadgar, att butikerna skall stängas kl. 17.30 och sedan vara stäng- da till närmast påföljande vardag kl. 6. Fredagar är stängningstiden kl. 20 och lördagar och vissa helgdagsaftnar kl. 14. Vardagen närmast före nyårsdagen, skärtorsdagen, påskdagen, böndagen, Kristi himmelfärdsdag och pingstdagen samt de sista sex vardagarna omedel- bart före julafton är stängningstiden kl. 20. Söndagen närmast före julafton får butikerna hållas öppna mellan kl. 16 och 20. Infaller 1 maj och 1 novem- ber på vardag får affärstiden dessa da- gar utsträckas till kl. 20. I stort över- ensstämmer de faktiskt tillämpade af- färstiderna med nu nämnda tider.

Bagerier och konditorier får alla da- gar försälja sina egna produkter samt mjölk och grädde till kl. 21. Även bu- tiker, som endast saluför sådana varor, får hållas öppna till kl. 21. För butiker, som saluför konfektyrer och glass, är stängningstiden bestämd till kl. 22. Fo-

tografiateljéer får vardagar hållas öpp- na i samma utsträckning som butiker i allmänhet. Lördagar är dock tiden för fotografering utsträckt till kl. 20. Med undantag för långfredagen, påskdagen och juldagen får fotografiateljéerna sön- och helgdagar hållas öppna mellan kl. 10 och 18. För frisersalonger och sa- longer för skönhetsvård gäller samma tider som för butikerna.

I kommun, som i stor utsträckning utnyttjas för sommar- eller weekendvis- telser, kan polismyndighet med medgi- vande från kommunens fullmäktige be- stämna, att de butiker som huvudsak- ligen tillhandahåller livsmedel och vis- sa njutningsmedel får vara öppna lör- dagar till kl. 18. Sådant tillstånd kan dock endast avse tiden den 15 maj— den 15 september. Det kan begränsas till att avse endast viss del av kom- munen.

Butiker belägna inom campingområ- de kan av polismyndighet få tillstånd att hålla öppet alla dagar till kl. 21 under den tid av året som camping- området är öppet för övernattnig. De varor som kan få försäljas under ut- sträckt affärstid bestäms av handels- ministern. För närvarande får bl. a. mjölk, grädde, läskedrycker, äppelmust, öl med mindre än 2¼ viktprocent alko- hol, bröd, kex, smör, margarin, ägg, frukt, grönsaker, ost i originalförpack- ning, kryddor, socker, havregryn, corn- flakes, färdiga middagsrätter i konser- verat eller djupfrost skick, kaffe, te, kakao och tobak, vissa närmare angivna toalettartiklar, drivmedel och reservde- lar till campingkök, stearinljus, fick- lampor, batterier, lampor, tältstänger samt sjukvårdsartiklar saluföras i dessa butiker.

Utställning som ej förekommer i bu- tikslokal och som pågår utan samband med försäljning berörs inte av lagen. Konstutställning kan, även om försälj-

ning sker där, få hållas öppnen under utsträckt tid efter särskilt tillstånd av polismyndigheten. Handelsministern utfärdar närmare bestämmelser. Även för annan utställning kan dispens erhållas. Dispens lämnas av handelsministern, sedan han hört berörda organisationer.

På ort, där större marknad, utställning av husdjur, lokala sammankomster eller festligheter äger rum, kan polismyndigheten medge öppethållande till kl. 20 på vardagar.

För butikerna inom Köpenhamns centralstation och på vissa civila flygfält gäller särskilda bestämmelser om öppethållande. De varor, som får tillhandahållas under annan tid än vanlig affärstid, bestäms av handelsministern, sedan yttrande inhämtats från vissa av näringslivets organisationer samt turistföreningen.

Finland

Lagen om tiden för öppethållande av handelsrörelser och affärskontor den 2 augusti 1946 reglerar affärstiderna i Finland. Den gäller för butiker, nederlag, rakstugor och frisersalonger och andra jämförliga rörelser samt för affärskontor. Lagen är inte tillämplig på apotek, kassor och kontor vid trafik- och transportinrättningar, hotell- och serveringsrörelser, sjukhus och välfärdsanstalter, sparbanker och vissa närmare angivna kassor med sociala uppgifter. Utanför lagen faller vidare försäljning för passagerares behov på trafikstationer, i järnvägsvagnar, fartyg och flygmaskiner, försäljning utomhus i kiosker och därmed jämförliga försäljningsställen av bränsle, smörjämnen och nödvändiga reservdelar till motorer samt försäljning på teatrar och andra förlusteställen av inträdesbiljetter, program, förfriskningar, läske-

drycker, tobak, tändstickor och sötsaker.

Huvudregeln är, att de rörelser som omfattas av lagen får hållas öppna vardagar mellan kl. 8 och 18. Med undantag för rakstugor och frisersalonger är stängningstiden kl. 17 på lördagar och vissa helgdagsaftnar. Jul-, nyårs-, påsk- och midsommaraftnarna är affärstiden begränsad till kl. 15. Sön- och helgdagar skall hållas stängt.

I särskilda fall kan kommun besluta om förskjutning av den i lagen bestämda affärstiden med en timme antingen på morgonen eller på eftermiddagen, om den sammanlagda tiden för hela dagen ej förlängs. För tiden juni—augusti kan kommun bestämma affärstiden från kl. 7 till 19. Intet hindrar dock, att man i stället beslutar om kortare öppethållande under dessa sommarmånader.

Affärstiden för kiosker och därmed jämförliga försäljningsställen samt för den försäljning som sker utomhus av färdig mat, förfriskningar, läskedrycker, tobak, tändstickor, sötsaker, tidningar, tidskrifter och blommor bestäms av kommun. Så sker i fråga om blomsteraffärer med den inskränkning, att de sön- och helgdagar får hållas öppna högst tre timmar mellan kl. 7 och 11. Mjolk- och brödbutiker kan av kommun få tillstånd att ha öppet högst tre timmar under den andra av flera på varandra följande helgdagar. På framställning av kommun kan emellertid socialministeriet förordna, att kommunens mjolk- och brödbutiker skall få hållas öppna varje sön- och helgdag under högst tre timmar under tiden juni—augusti på villkor att de anställda i sådan butik under annan tid av veckan ges fortlöpande veckovila om minst 38 timmar.

Socialministeriet äger bevilja dispens i enskilda fall. Yttrande skall först ha

inhämtats från arbetsgivar- och arbetstagarorganisationerna.

I landets tre största städer tillämpas i allmänhet följande tider. Livsmedelsbutikerna öppnas i Åbo och Tammerfors kl. 8. I Helsingfors öppnar de kl. 8.30, dock att mjölkbutikerna öppnar redan kl. 8. Övriga butiker liksom varuhusen öppnas kl. 8.30 i alla tre städerna. Samtliga butiker stängs vardagar kl. 17 utom i Helsingfors där några livsmedelsbutiker i vissa förortsområden hålls öppna till kl. 17.30 eller 18. Under senare tid har man i huvudstaden börjat att fredagar ha även varuhus och specialaffärer öppna till kl. 18. Lördagar stängs alla butiker kl. 16 med undantag för sommarmånaderna, då de stängs kl. 15.

Kringföringshandeln är reglerad genom en lag från år 1961. Lagen innehåller bestämmelser om gårdfarihandel, ambulerande butikshandel och annan ambulerande handel. Beträffande affärstiderna för ambulerande butikshandel, som är försäljning från ett till butik inrett transportmedel, hänvisas till 1946 års lag. Man kan således bli pliktig att följa kommunala bestämmelser för den ort där man för tillfället befinner sig med fordonet. Gårdfarihandeln får ske vardagar mellan kl. 8 och 20. Tillstånd till sådan handel ges bara till dem som har särskilda personliga skäl, exempelvis till människor som på grund av kroppsslyte eller försvagad hälsa har svårt att på annat sätt försörja sig. För annan ambulerande handel bestämmer länsstyrelsen i samband med tillståndsgivningen under vilka tider denna försäljning får äga rum.

För serveringsrörelser gäller en förordning från 1960. I förordningen stadgas, att från serveringsställe får till förtäring annorstädes än på platsen försäljas maträtter och förfriskningar som

serveras där, dock ej alkoholhaltiga drycker. I samband med serveringsrörelse får andra varor inte saluföras eller utställas i försäljningssyfte utan tillstånd av polismyndighet. Ägare av sådan rörelse är emellertid berättigad att i serveringslokalen anordna sådan ringa försäljning, som kan sägas höra till kundbetjäningen.

Enligt 1948 års kommunallag äger kommunerna antaga kommunala stadgor bl. a. om den allmänna ordningen. I ordningsstadgorna intas ibland bestämmelser, som berör affärstiderna. Så har exempelvis skett i Helsingfors, där stadens allmänna ordningsstadga bestämmer, att torghandeln får börja tidigast kl. 7. Den innehåller också ett stadgande, att i tillståndsbevis rörande handel på gata, torg, allmän väg, i hamn eller på annan allmän plats skall försäljningstiden anges. I särskild ordning har därefter meddelats bestämmelser om försäljningstider för detta slag av handel. För vanlig kioskhandel är tiden kl. 7—22 och för varm korv kl. 19—3. Försäljning av blommor och kransar vid begravningsplats får ske så länge sådan hålles öppen.

Utvecklingen har lett till att 1946 års lag ansetts behöva preciseras och justeras. Härtill har framför allt bidragit tillkomsten av nya försäljningsformer och andra reformsträvanden inom detaljhandeln. En inom socialministeriet sysselsatt kommitté lämnade den 30 april 1963 en *P.M. med utkast till lag om tiden för öppethållande av affärsrörelser och affärskontor*. Enligt utkastet är lagens tillämpningsområde i stort sett oförändrat. Man föreslår emellertid, att även kioskhandel och därmed jämförbar handel, automathandel, kringföringshandel, marknads- och torghandel samt rakstuga och frisersalong inom hotell undantages från lagens tillämpning.

Gällande huvudregel bibehålles beträffande affärstiderna, nämligen att försäljning får ske vardagar mellan kl. 8 och 18 samt lördagar och helgdagsaftnar till kl. 17 med rätt för kommun till en timmes förskjutning i endera riktningen. Sön- och helgdagar får ingen försäljning äga rum. Kommun skall vidare få besluta, att affärerna inom en viss bransch får hållas öppna en vardag längst till kl. 20. För butiker, som saluhåller mjölk- och brödprodukter, föreslås en mindre liberalisering. Nytt är stadgandet, att fotografiateljéer skall få hållas öppna mellan kl. 12 och 18 på sön- och helgdagar.

Polismyndigheten föreslås kunna bevilja tillstånd till öppethållande av utställningar utan försäljning på söndagar. En och samma rörelse skall dock inte kunna få sådant tillstånd mer än högst fyra sön- och helgdagar under samma kalenderår.

Kiosk- och automathandeln samt marknads- och torghandeln föreslås bli reglerad i särskild lagstiftning, såsom redan skett beträffande kringföringshandeln. Förslag till lag om kiosk- och automathandel har utarbetats inom handels- och industriministeriet.

Enligt detta förslag skall lagen omfatta försäljning och servering bl. a. från kiosk och salustånd, på järnvägs-, buss-, flyg- och annan trafikstation, från försäljningsställe i samband med utställningar, tävlingar, nöjeställningar m. m., i badinrättning, idrotts-hall och annan för allmänheten avsedd inrättning och i fristående varuautomat. Lagen skall inte bli tillämplig på serveringsrörelse och försäljning i samband därmed och ej heller på handeln med bränsle och smörjämnen.

I kioskerna föreslås följande varor få försäljas efter vederbörligt tillstånd: tidningar, tidskrifter, förströelselitteratur, brev- och skrivmaterial, frimärken,

lotter, reseminnen, film, ficklampor, batterier till dylika, blommor, tobak, rökdon, tändstickor och andra med dessa varor jämförliga förnödenheter. Vidare skall tips få förmedlas och försäljning och servering kunna ske av förfriskningar, läskedrycker, frukt, bär, konfektyrer, glass, bageriprodukter och andra för omedelbar förtäring avsedda livsmedel. På järnvägsstation eller annan trafikstation skall tillstånd kunna lämnas till försäljning jämväl av annan litteratur, ekiperingsartiklar, för personligt bruk avsedda kemikalier, leksaker och andra med dessa varor jämförliga förnödenheter. I varuautomat skall sådana varor få försäljas som till beskaffenhet, förpackning, omfång och andra sådana egenskaper lämpar sig för försäljning i automat och vilkas inköp ej förutsätter urval. Handels- och industriministeriet skall ha befogenhet att utfärda bestämmelser om vilka varor, som får försäljas, och dessutom kunna förbjuda försäljning av viss vara.

Det skall ankomma på kommun att med vissa begränsningar fastställa tid och eventuellt årstid, då den i lagen avsedda handeln eller serveringen skall vara tillåten. Försäljning från varuautomot bör få äga rum alla dagar och alla tider på dygnet.

Förslaget har ännu inte lett till lagstiftning.

Norge

Enligt »*Lov om lukningstid for ut-salgssteder av den 25 juli 1913*» är städerna skyldiga att meddela beslut om vilka tider butikerna skall hållas stängda. Landskommunerna äger däremot själva avgöra om sådant beslut är erforderligt. Dock har beslut om stängningstider införts i de flesta landskommuner. Ett beslut kan omfatta alla eller endast vissa butiker i kommunen, men

stängningstiderna måste bestämmas lika för alla butiker inom samma bransch. I stad skall beslutet omfatta hela kommunen, medan en landskommun kan begränsa sitt beslut till att omfatta endast en viss del av kommunen. Varje beslut om stängningstider skall stadfästas av kommunaldepartementet. Ett beslut om affärstider kan även omfatta försäljning från stånd och kiosker på allmänna eller enskilda platser samt sådan försäljning som sker från fastighet ut mot gata eller annan plats. Intet hindrar att affärstiderna bestäms olika för skilda årstider. Dispens från de kommunalt bestämda affärstiderna kan då det gäller kortare tidsperioder lämnas av fylkesmannen och för enstaka tillfälle av polismyndigheten.

Frisersalongernas öppethållande regleras i *lag för barberare och frisørsalonger den 29 maj 1925*. Denna lag innehåller bestämmelser, att frisersalongerna skall vara stängda från kl. 12 natt före sön- och helgdag till kl. 7 nästföljande vardagsmorgon. Kommunerna får dock besluta om andra stängningstider för salongerna. För närvarande har 65 kommuner utnyttjat denna möjlighet.

Slutligen har *handelslagen den 21 juni 1929* bestämmelser, som ger kommun möjlighet att besluta om försäljningstider för sådan handel, som sker i saluhallar, på gator, torg, bryggor och andra offentliga platser samt från fartyg, tomter och ingångar till hus. Sådant beslut skall stadfästas av handelsdepartementet. I ca 80 kommuner, främst städer, finns sådana beslut. När det gäller den s. k. porthandeln, d. v. s. försäljning från stånd, kiosker m. m., kan alltså försäljningstiden regleras antingen genom handelslagen eller 1913 års lag. Sistnämnda lag tillämpas då fråga är om försäljning från fast plats och

den förra lagen vid ej fasta försäljningsställen. I praktiken har ofta tvekan uppstått vilken av lagarna som skall tillämpas för viss plats.

Oberoende av gällande kommunala beslut om stängningstider äger de norska statsjärnvägarna att med stöd av handelslagen på järnvägsstationerna försälja tidningar, tidskrifter, tobak, konfektyrer m. m. i samband med tågs avgång och ankomst. Handelsdepartementet kan lämna tillstånd till motsvarande försäljning på kommunala eller privata järnvägs-, spårvägs- eller bussstationer samt på flygplatser och linbanestationer. Departementet äger också bestämma försäljningstiderna för butiksbussar. För öppethållande av vinmonopolets butiker samt för apoteken gäller särskilda bestämmelser.

I allmänhet innehåller de kommunala besluten om affärstider, att butikerna får öppnas kl. 8 eller 8.30 och att de skall stängas kl. 18. För lördagar varierar den beslutade stängningstiden i allmänhet mellan kl. 15 och 18. I en del kommuner lämnas utrymme för försäljning på fredagskvällar till kl. 20. I praktiken är affärstiderna betydligt kortare. Som regel hålls affärerna öppna vanliga vardagar mellan kl. 8.30 och 17 och lördagar mellan kl. 8.30 och 15.

När det gäller tillstånd till s. k. porthandel brukar den vanligaste stängningstiden vara satt till kl. 23, men många kommuner har kl. 24 som gräns.

Såväl 1913 års lag som de enskilda kommunala besluten har gett upphov till åtskilliga problem, som gällt både tolkningsfrågor och svårigheter att anpassa gällande bestämmelser till de ständigt nya behov som uppkommer. Som exempel kan nämnas försäljning i samband med serveringsrörelse, på campingplatser och från bensinstationer, vilken inte anses falla under gällande lagstiftning.

I december 1959 tillsatte den norska regeringen en kommitté för att utreda butikernas stängningstider. Kommittén, som har bestått av tolv ledamöter, avgav sitt betänkande i februari 1963. Det är inte enhälligt.

Det utkast till lag om stängningstider, som kommitténs majoritet framlagt, har i huvudsak följande innehåll.

Kommunerna skall kunna besluta, att fasta försäljningsställen skall hållas stängda mellan vissa klockslag. Beslut får vardagar inte avse tiden mellan kl. 7 och 23 och på nyårs-, påsk-, pingst- och julafton inte tiden mellan kl. 7 och 15. Det kan omfatta hela kommunen eller del av den, men bestämmelserna skall vara lika för alla fasta försäljningsställen med samma varuslag. För att bli giltigt skall beslutet fastställas av departementet (§ 1). Dispens från beslutets bestämmelser kan för kortare tidsperioder lämnas av fylkesmannen och för enstaka tillfälle av polismyndigheten. Dispensen kan omfatta hela eller del av kommunen och skall vara lika för butiker med samma varuslag. Departementet kan för bestämd tid eller tillsvidare av särskilda skäl ge dispens från gällande beslut för visst slag av försäljningsställen (§ 2). Bestämmelserna gäller också för frisersalonger (§ 3). När servering förekommer i samband med försäljning till avhämtning får serveringen inte fortsätta sedan försäljningen har upphört. Bensinstationer får hållas öppna även under kommunalt bestämda stängningstider, om försäljningen då endast omfattar drivmedel och smörjoljor samt reservdelar till motorfordon och motorbåtar. Apotek undantages från lagens tillämpning (§ 4).

Fyra av kommitténs ledamöter föreslog i en reservation, att butikerna skulle ges möjlighet att hålla öppet till kl. 20. Kommunerna bör därför inte ha

rätt att bestämma, att butikerna vardagar skall hållas stängda mellan kl. 7 och 20. Kommun skall dock kunna tillåta öppethållande även efter kl. 20, om så anses nödvändigt eller ändamålsenligt. I fråga om frisersalonger bör kommunala beslut om stängningstider ej få förhindra öppethållande vardagar mellan kl. 8 och 19.

I ännu en reservation ansåg två ledamöter, som företrädde de anställdas organisationer, att det inte finns anledning att frånta kommunerna deras nuvarande befogenhet att besluta om affärstiderna. De föreslog därför, att gällande lag om stängningstider bibehålls. Beträffande frisersalongerna borde nu gällande bestämmelser i stängningslagen för denna bransch bibehållas.

Förslaget har ännu inte lett till lagstiftning.

Frankrike

Någon motsvarighet till den svenska butikstängningslagen finns ej i Frankrike. Affärstiderna regleras där administrativt inom ramen för den allmänna arbetstidslagstiftningen, Code du Travail. I anslutning till denna lagstiftning har utfärdats ett stort antal tilläggsdekret, vart och ett berörande ett visst avgränsat område av näringslivet. Den praktiska tillämpningen av lagstiftningen är anförtrodd åt den lokala myndigheten d. v. s. prefekten. I fråga om detaljhandeln utfärdar denne s. k. prefektorala dekret, som reglerar förhållandena inom departementet, inom en stad, inom en kommun eller till och med inom en viss stadsdel.

Grundläggande författning på området är en lag den 13 juli 1906, som ger alla anställda inom industri och handel rätt till en vilodag varje vecka. I regel skall denna förläggas till söndagen.

Skulle total stängning på söndagar vara till förfång för visst företags normala drift eller leda till olägenhet för allmänheten, kan dispens lämnas av prefekten, sedan denne inhämtat yttranden från parterna på arbetsmarknaden, kommunala organ, handelskammare m. fl. Sådan dispens kan utsträckas till flera företag på samma ort.

Ehuru lagen tillförsäkrar butikspersonalen en vilodag i veckan, ålägger den inte affärsinnehavaren att hålla sitt företag stängt samma tid. Därigenom gynnas sådana små företag, som innehavaren sköter själv utan hjälp av anställda. Genom en lag den 29 december 1923 har prefekt lämnats möjlighet att efter hörande av berörda arbetsgivare och arbetstigareorganisationer besluta, att alla företag inom viss bransch och inom visst distrikt skall hållas stängda under den dag då vilodagen uttages. Denna möjlighet är avsedd att utnyttjas då vilodagen ej sammanfaller med söndagen och berör alla företag oavsett om de har anställda eller ej. Syftet med sistnämnda lag är att söka förhindra osund konkurrens och motverka lagöverträdelser. Har emellertid sådant beslut inte meddelats, står det butikägare fritt att personligen hålla sin affär öppen alla dagar i veckan.

Genom lag den 21 juni 1936 infördes 40-timmarsveckan för industriella och kommersiella företag. Genom en serie tillämpningsförfattningar har emellertid åtskilliga avsteg gjorts från denna grundregel, så att 40-timmarsveckan kan utökas med växlande antal timmar beroende på arbetets art. Antalet effektiva arbetstimmar kan fördelas på fem eller sex dagar i veckan. I 1936 års lag finns också bestämmelser om arbetsdagens längd, vilopauserna inbegripna. Arbetsdagens längd inom detaljhandeln, livsmedelsbutikerna dock undantagna, är sålunda begränsad till nio timmar.

Härav följer att butiker med anställd personal kan hålla öppet högst tio timmar om dagen. Vid skiftarbete i allmänhet får under vissa förutsättningar tiden utsträckas till elva timmar. Vid varandra avlösande skift, s. k. successiva skift, föreligger ingen begränsning i öppethållandet. Den senare typen av skiftarbete har tillämpats vid de försök med öppethållande under sena kvällstimmar, som prövats i Paris och på en del andra orter.

I Paris gäller för närvarande, att specialaffärerna i bostads- och turistkvarteren stängs kl. 19 eller 19.30. Livsmedelsaffärerna stängs oftast senare. Nämnda tider tillämpas som regel även i de nya affärscentra, som vuxit upp i stadens utkanter. Vissa av Paris varuhus hålls dagligen öppna till kl. 19. Sedan våren 1963 har på försök en del varuhus börjat hålla öppet till kl. 22 en dag i veckan.

Nederländerna

Affärstiderna regleras genom 1951 års butikstängningslag. Butik definieras som »varje för allmänheten tillgängligt slutet rum, där varor brukar försälas till enskilda». Som butik räknas frisersalong och fotografiateljé. Regeringen kan förordna att lagen skall tillämpas för andra rörelser. Så har ännu ej skett.

Butikstängningslagen är inte tillämplig på apotek, butiker som försäljer endast konsumtionsglass och pommes frites, butiker som uteslutande eller huvudsakligen försäljer tidningar och tidsskrifter, butiker i stationsbyggnader vid statsjärnvägarna och lufthamnarna, butiker som säljer bränsle, smörjmedel och reservdelar till fordon, om försäljningen äger rum i brådskande fall, butiker som säljer förrådsvaror till fartyg samt inte heller på varuautomater, om

dessa är så belägna att de ej kan påfyllas från butik. Försäljning av reproduktioner, kataloger och dylikt i museer samt försäljning från butik, som saluför endast matvaror för förtäring på platsen, faller också utanför lagens tillämpning.

Den vanliga affärstiden är vardagar mellan kl. 5 och 18. Söndagar skall affärerna hållas stängda. Regeringen kan medge, att vissa butiker får hållas öppna vardagar till senast kl. 19. Sådant tillstånd har för närvarande bl. a. tobaks- och fiskaffärer. I anslutning till vissa nationella högtider får samtliga butiker under i lagen närmare angivna dagar hållas öppna till kl. 21.

Oavsett ovan angivna generella regler om vanlig affärstid äger kommun besluta, att butik får hållas öppen senast till kl. 22 en dag i veckan, s. k. köpafton. Sådant utsträckt öppethållande får dock ej förekomma på lördagar. Beslut om köpafton skall i princip avse alla butiker, men vissa grupper kan undantagas såsom bagerier, mejeributiker och butiker för kontorsmaskiner. Intet hindrar, att olika centra inom en kommun har olika köpaftnar. Möjligheten till köpafton har utnyttjats i omkring 380 fall. I samband med olika lokala festligheter kan kommun lämna dispens för utsträckt öppethållande under sammanlagt högst 21 söckendagar per år. Behövs utsträckt affärstid under större antal dagar t. ex. för försäljning på söndagar av blommor vid sjukhus och kyrkogårdar eller för mer regelbunden försäljning vardagskvällar kan kommunen lämna dispens även för detta. Sådant beslut skall dock godkännas av regeringen. Denna form av dispens tillämpas bl. a. i områden med livlig turism. Enskilda butiks innehavare kan få dispens av magistraten vid speciella arrangemang med kulturellt eller socialt syfte, auktioner, utställ-

ningar och modevisningar.

Torg- och gatuhandel samt handel »te water» (på vattnet) får vardagar pågå till kl. 19. Gatuhandel omfattar både kringföreling och försäljning från fasta stånd och kiosker. Gatuhandel och handel »te water» med s. k. småvaror, varmed förstas varor, som säljes i små kvantiteter och omedelbart förtäres såsom exempelvis frukt och konfektyrer, får saluföras även på söndagar.

För att affärspersonalen skall få kompenstation för den fria lördagseftermiddag, som tillkommer övriga löntagare, kan kommun med stöd av butikstängningslagen förbjuda, att butik får hållas öppen antingen måndagar före kl. 13 eller måndagar, tisdagar eller onsdagar efter kl. 13. I praxis har man gått till väga så, att huvudsakligen varuhus och butiker, som ej saluför livsmedel, hålls stängda på måndagsmorgnarna. Speceriaffärerna brukar vara stängda på tisdags- eller onsdagseftermiddag och slakteributikerna på måndagseftermiddagen. Visas halv dagsstängningen vålla altför stort ekonomiskt avbräck under viss årstid, t. ex. på bad- och rekreationsorter, kan kommunen medge undantag från bestämmelserna om halv dagsstängning.

Lagen innehåller också bestämmelser att kommun får besluta, att butik skall hållas stängd under 12 vardagar årligen för att de affärsanställda skall kunna beredas semester. Dessa dagar kan förläggas till två perioder om vardera sex dagar.

I *kommunallagen* finns vissa stadganden, som indirekt kan beröra reglerna för butikstängningslagen. Kommun får nämligen utfärda förordning, som tryggar allmän ordning, sedlighet och sundhet. I undantagsfall kan sådana lokala bestämmelser inverka på detaljhandeln. Sålunda har en kommun

med stöd av dylika bestämmelser förbjudit varuautomater under motivering att de i hög grad tilldrager sig ungdomens intresse och stör allmän ordning.

Schweiz

Förbundsrepubliken har inte utfärdat några lagbestämmelser om affärstiderna, men genom en lag år 1931 om veckovila är de affärsanställda tillförsäkrade söndagsledighet eller kompen-sation därför. Butikernas öppethållande regleras i stället av författningar, som meddelas av kantonerna. Därtill kommer i en del fall kommunala beslut. Affärstiderna kan alltså skifta mellan olika kantoner och även mellan olika kommuner inom en kanton.

Butik brukar definieras som försäljningsställe där detaljhandel sker och däri inbegripes bl. a. kiosker, salustånd och frisersalonger.

Vardagar brukar i allmänhet butikerna få öppnas kl. 6 eller 6.30, och de skall stängas senast kl. 18.30 eller 19. Lördagar är stängningstiden vanligen bestämd till kl. 17, ibland kl. 16. Sön- och helgdagar skall butikerna hållas stängda.

Vissa kantonförfattningar medger en förskjutning av tiden för öppethållande. Med tanke på jordbrukarbefolkningens vanor har man i vissa landskommuner tillåtit öppethållande till kl. 20.30. På turistorterna brukar affärstidsbestämmelserna tillåta längre öppethållande. Många författningar innehåller bestämmelser, att vissa butiker såsom apotek, tobaksaffärer, kiosker, konditorier och frisersalonger får hållas öppna någon eller några timmar utöver den allmänna affärstiden.

Affärstidsförfattningarna brukar även innehålla undantag från huvudregeln,

att butikerna skall hållas stängda sön- och helgdagar. Främst brukar det gälla nödvändighetsartiklar och varor, som lätt undergår försämring. Oftast göres undantag för mjölkbutiker, bagerier, konditorier och blomsteraffärer. Mjölkbutiker brukar få hållas öppna ett par timmar på morgonen ibland med förbehåll att endast mjölk och grädde får saluföras. Bagerier och konditorier kan i allmänhet ha öppet hela söndagarna under förutsättning att de i stället är stängda motsvarande tid på annan veckodag. Genom visst jour-system kan apotek få hållas öppet på sön- och helgdagar. För kioskerna gäller de förmånligaste bestämmelserna. Försäljning av konfektyrer och tobak får som regel ske hela söndagen, men tidningsförsäljning har på vissa håll begränsats till några få timmar. Även i fråga om söndagsförsäljning har turistorterna en förmånlig ställning. Att affärstidsbestämmelserna — såsom redan nämnts — ofta är mycket invecklade framgår exempelvis av att i kantonen Genève butikerna i tätorterna får hållas öppna endast efter särskilt tillstånd, medan butikerna på landsbygden får hållas öppna om inte särskilt förbud meddelats.

Under senare år har den reformen genomförts, att de affärsanställda varje vecka skall vara lediga en halv vardag. Denna princip har fastslagits i de flesta kantoners arbetstidsförfattningar. Till följd härav har också fråga uppkommit om stängning av butikerna under en halv vardag. Detta har lösts på olika sätt i olika kantoner. Vissa kantoner har avstått från lagstiftning i frågan, medan andra har bestämt, att alla butikerna skall hållas stängda samtidigt en halv vardag i veckan. Några kantoner har bestämt olika dagar för olika branscher, och i något fall har halvdagsstängning anbefallts endast för

vissa branschens butiker. Generellt torde kunna sägas, att bestämmelser om halvdagsstängning ej gäller för blomsteraffärer, tobaksaffärer, kiosker och apotek. Obligatorisk halvdagsstängning brukar ej gälla under december månad eller veckorna före vissa andra större helger. Som regel har man valt måndag som den dag, då butikerna skall hållas stängda halva dagen. Butikerna brukar då öppnas först kl. 14. Men även andra alternativ finns, t. ex. att butikerna stängs en dag kl. 13.

Storbritannien

Enligt *Shops Act från år 1950* är den allmänna huvudregeln, att butikerna får hållas öppna till kl. 20 vardagar. Sön- och helgdagar skall de hållas stängda. Från denna huvudregel göres emellertid åtskilliga undantag. Sålunda skall butikerna stängas redan kl. 13 en dag i veckan. Lördag eller annan vardag, som kan ha bestämts av lokal myndighet, får butik hållas öppen till kl. 21. Lokal myndighet kan även besluta, att butikerna inom orten skall stängas senast kl. 19 vardagar. Är orten att anse som allmän rekreativsort kan man i stället medge förlängd affärstid. Tillstånd till utsträckt öppet-hållande kan också lämnas för försäljning på mässor och utställningar.

Inför jul eller annat speciellt tillfälle kan regeringen sätta gällande bestämmelser ur kraft under viss tidsperiod. Även lokal myndighet har denna möjlighet vid speciella tillfällen, dock med den begränsningen att så får ske under sammanlagt högst sju dagar årligen.

Åtskillig försäljning faller inte under lagen. Som exempel kan nämnas försäljning av måltider och förfriskningar för förtäring på stället, försäljning för avhämtning av nytillredda livsme-

del, försäljning av rusdrycker, försäljning i lokal där rusdrycksförsäljning får ske av tobak, tändstickor och läskedrycker, försäljning på teatrar, biograf, konsertsalar och andra liknande platser av tobak, tändstickor, läskedrycker, konfektyrer och glass om försäljningen sker i samband med uppträdande eller föreställning, försäljning av läkemedel, försäljning vid vissa större järnvägsstationer av tidningar samt försäljning av tillbehör till flygplan, motorfordon och cyklar, nödvändiga för deras omedelbara brukande.

Från bestämmelsen om söndagsstängt finns många undantag. Sålunda får butiker hållas öppna söndagar för försäljning av måltider och förfriskningar oavsett om förtäring sker på stället eller icke samt för försäljning av rusdrycker, försäljning av nytillredda livsmedel, försäljning av läskedrycker, konfektyrer och glass, försäljning av blommor, frukt och grönsaker, dock ej konserverad frukt eller konserverade grönsaker, försäljning av färsk mjölk och grädde, försäljning av läkemedel, försäljning av tillbehör till flygplan, motorfordon och cyklar, försäljning av tobak och tobaksutensilier, försäljning av tidningar och tidskrifter, försäljning på vissa större järnvägsstationer av böcker och skrivmaterial, försäljning på museer och vissa andra närmare angivna ställen av resehandböcker, vykort, fotografier, reproduktioner, fotografisk film och souvenirer samt försäljning av sportartiklar i anslutning till sportanläggningar.

Vidare får butik hålla öppet på söndagarna, om lokal myndighet lämnat tillstånd och försäljningen avser bröd och konditorivaror, fisk och skaldjur eller specier och andra livsmedel som allmänt saluföres i speceriaffärer. På en livligt besökt rekreativsort kan den lokala myndigheten lämna tillstånd till

söndagsförsäljning av bad- och fiskeartiklar, fotografiska artiklar, leksaker, souvenirer, böcker, skrivmaterial, fotografier, reproduktioner, vykort samt alla slag av matvaror.

Lagen innehåller därutöver särskilda bestämmelser bl. a. för sådana anläggningar, där flera butiksrörelser bedrivs, och butiker som drivs av mosaisk trosbekännare. Vidare finns bestämmelser om leveranser till fartyg och klubbar.

För vissa delar av London gäller sedan gammalt särskilda bestämmelser för öppethållande på söndagar. Dessa undantag torde dock sakna större praktisk betydelse. Även för Skottland finns vissa särbestämmelser.

Den allmänna bestämmelsen, att butikerna skall hållas stängda en eftermiddag i veckan från kl. 13, kan kompletteras av lokal myndighet med beslut, som anger viss veckodag, då den tidiga stängningen skall ske. Ett sådant beslut kan omfatta hela orten eller endast del av den. Det kan avse alla butiker eller endast ett visst slag av butiker. Olika branscher kan ha skilda tidiga stängningsdagar, och dessa dagar kan skifta för olika delar av året. Intet hindrar att beslutet avser lördag. Beslut om viss dag för tidig stängning förutsätter dock att affärsidkarna ansluter sig härtill. Butik, som ej omfattas av sådant beslut, skall genom anslag utmärka den dag då tidigare stängning sker. Denna veckodag får ej skiftas oftare än var tredje månad. Viss försäljning är undantagen bestämmelserna om tidigare stängning såsom försäljning av rusdrycker, försäljning av förfriskningar, försäljning av tidningar och tidskrifter, försäljning av kött, fisk, mjölk, grädde, bröd, konditorivaror, frukt, grönsaker, blommor och andra ömtåliga varor, försäljning av tobak och tobaksutensilier, för-

säljning av tillbehör till flygplan, motorfordon och cyklar, försäljning av läkemedel.

Förbundsrepubliken Tyskland

I Tyskland gäller 1956 års butikstängningslag. Denna lag är tillämplig inte blott på vanlig butikshandel utan också på försäljning från apotek, bensinstationer, vissa järnvägsstationer och varuautomater. Även försäljning från stånd, kiosker, basarer m. m. liksom tjänster från frisersalonger regleras av lagen.

Den i lagen stadgade affärstiden är måndagar till och med fredagar kl. 7—18.30, lördagar kl. 7—14. Sön- och helgdagar skall affärerna vara stängda.

Den första helgfria lördagen i månaden får affärerna hållas öppna till kl. 18. Samma tid för öppethållande gäller för de fyra lördagarna närmast före julafton. Butik som hålles öppen till kl. 18 en lördag, skall vara stängd till kl. 13 påföljande måndag.

För vissa slag av varor gäller särskilda bestämmelser. Tidningar får försäljas vardagar kl. 6—19 samt sön- och helgdagar kl. 11—13. Blomsteraffärer på eller invid kyrkogårdar får hållas öppna lördagar till kl. 17. Frisersalonger får lördagar hållas öppna till kl. 18 under förutsättning att de är stängda till kl. 13 påföljande måndag.

Efter den vanliga affärstidens slut får från apotek endast utlämnas mediciner och sjukvårdsartiklar. Bensinstationer får visserligen hållas öppna hela dygnet, men efter ordinarie affärstid får endast drivmedel och sådana reservdelar, som är erforderliga för drift av motorfordon, tillhandahållas. Vidare kan förbundsregeringen förordna, att butiker som saluför mjölk, mejeriprodukter, bageri- och konditoriva-

ror, färsk frukt och tidningar, får hållas öppna viss tid på sön- och helgdagar.

Den försäljning, som bedrivs på de tyska förbundsjärnvägarnas stationer, har undantagits från bestämmelserna i butikstängningslagen. Försäljning efter affärstidens slut på andra järnvägsstationer än nyss nämnda samt på flygplatser får ske efter tillstånd från regeringen, som äger bestämma såväl de varor som får tillhandahållas som tiderna för öppethållande.

På utflykts- och rekreationsorter med stark turisttrafik kan delstatsregering förordna om utsträckt öppethållande av butiker för försäljning dels av sådana varor som orten kan vara känd för, dels av badartiklar, minnessaker, tobak, konfektyrer, färsk frukt, mjölk, mejeriprodukter, alkoholfria drycker, blommor och tidningar. Lagen har emellertid begränsat möjligheten till utsträckt affärstid, såvitt avser sön- och helgdagar, till att omfatta högst 22 gånger årligen. Söndagsförsäljning av nu nämnt slag får ej ske under högmässotid och den får pågå högst fyra timmar. På lördagar måste dylik försäljning upphöra senast kl. 18.

I utpräglade jordbruksdistrikt äger delstatsregering vid behov förordna, att butikerna får hållas öppna en timme utöver den vanliga affärstiden på vardagar samt under två timmar på sön- och helgdagar under tid för vårbruk och skörd. På orter i omedelbar närhet till förbundsrepublikens gränser kan delstatsregering förordna att butikerna får hålla öppet till kl. 18 varje lördag.

I samband med marknader, mässor och andra speciella arrangemang kan delstatsregering lämna tillstånd till utsträckt affärstid. Detta får ske till kl. 21 under högst tolv vardagar och fyra sön- och helgdagar årligen. Tiden för öppethållande dessa sön- och helgda-

gar är begränsad till fem timmar och får ej förläggas till högmässotid och ej heller efter kl. 18.

Försäljning från varuautomat får ske oberoende av gällande affärstider under förutsättning att automaten är uppsatt i anslutning till butik och att den endast innehåller varor som saluföres i butiken.

Amerikas förenta stater

Någon butikstängningslagstiftning tillkommen i federal ordning finns inte i Förenta Staterna. Ej heller någon av delstaterna New York, Illinois, Minnesota och Kalifornien, som undersökts i detta sammanhang, har dylik lagstiftning.

Staten New Yorks strafflag innehåller en bestämmelse, som förbjuder försäljning på söndagar. Viss försäljning har dock undantagits från förbudet, såsom försäljning av måltider för förtäring på stället samt försäljning av tobak, bröd, mjölk, ägg, glass, läskedrycker, frukt, blommor, konfektyrer, souvenirer, tidningar, bensin, olja, gummiringar och läkemedel. Andra matvaror än de uppräknade får försälas före kl. 10, och mellan kl. 16 och 19.30 får lagad mat försälas för avhämtning.

Kommunala förordningar kan innehålla regler om affärstider. Staden New York har infört förbud för tvättinrättningar att hålla öppet kl. 24—6 och för konditorier kl. 4—8. I staden Minneapolis får inga affärer hållas öppna på söndagarna, dock med undantag för sådana affärer, som har högst fyra expediter och endast försäljer matvaror och mejerivaror.

De faktiskt tillämpade affärstiderna varierar starkt. De skiftar ofta mellan olika delstater och även mellan olika kommuner inom samma delstat. Även

inom en kommun kan skilda företag tillämpa olika tider. I städernas centrala delar samt i shoppingcenters är det i praktiken i allmänhet det största och mest framgångsrika företaget affärstider, som blir normgivande för omkringliggande affärers öppethållande. I stort är dock de affärstider som tillämpas i Förenta Staterna följande.

Småbutikerna, antingen de är snabbköp eller manuellt betjänade, hålls vanligen öppna mellan kl. 9 och 18 på vardagar. *Varuhusen* av traditionellt snitt brukar öppnas kl. 9 eller 9.30 och stängas kl. 17.30 eller 18. En till tre dagar i veckan är öppethållandet ut-

sträckt till kl. 21 eller senare. Vissa varuhus är stängda en förmiddag i veckan. Söndagar är de liksom småbutikerna stängda. *Supermarkets* brukar vara öppna alla dagar kl. 9—22. Det finns butiker av denna typ, som aldrig stängs utan är öppna 24 timmar om dygnet söndag som vardag. I de östra staterna har dock dessa affärer ofta söndagsstängt. *Rabattvaruhusen* (discount-stores) öppnas ibland först kl. 10 eller 12. De brukar vara öppna till kl. 21 eller 22. Söndagar hålls de som regel öppna mellan kl. 12 och 18. Även för dessa är söndagsstängt mycket vanligt i de östra staterna.

Länsstyrelserna om butikstängningslagen

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande har affärstidsutredningen i skrivelse till överståthållarämbetet och länsstyrelser anhängit att få del av deras synpunkter på frågan om behovet av reformer på butikstängningslagstiftningens område mot bakgrunden av de svårigheter som kan ha förelegat vid lagens tillämpning.

Beträffande frågan, huruvida det numera finns något *behov över huvud taget av en butikstängningslagstiftning*, konstaterar *länsstyrelsen i Jönköpings län* — utan att därmed direkt ta ställning till frågan — att de skäl som varit bestämmande för antagande av den nu gällande butikstängningslagen inte längre synes vara för handen. Lämpliga affärstider skulle kunna vinnas genom förhandlingar mellan representanter för affärsinnehavare, anställda och allmänheten. Uppfattningen, att de skäl som motiverat den nuvarande lagstiftningen förlorat sin aktualitet, delas av *länsstyrelserna i Södermanlands län, Kalmar län, Hallands län, Älvsborgs län, Västernorrlands län, Jämtlands län och Västerbottens län*.

Länsstyrelsen i Västmanlands län påpekar, att gällande lag är stelbent och delvis oklar och därför också svår att tillämpa. Man ifrågasätter om inte utvecklingen gått så långt, att det i dagens läge får anses föga realistiskt att hålla fast vid bestämmelser som begränsar möjligheten att hålla butiker öppna på de för konsumenterna lämpligaste tiderna.

Göteborgs drättselkammare har med anledning av remiss från länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län i sitt yttrande framhållit följande.

Vad nu butikstängningslagen beträffar är, såsom tidigare framgått, ett av dess syften att åstadkomma i stort sett likartade konkurrensförhållanden inom detaljhandeln. En följd av lagen blir då också att den verkar konkurrensbegränsande. Sett enbart ur denna synpunkt torde då som en naturlig konsekvens av den principiella ställning, som statsmakterna inlagt genom 1953 års lagstiftning mot konkurrensbegränsning inom näringslivet, bli att butikstängningslagstiftningen bör upphävas såvida ej i övrigt vägande skäl kan påvisas för dess bibehållande. Visserligen skulle en sådan lagstiftning alltså kunna ha en viss uppgift att fylla för att förhindra osund konkurrens. Man kan dock diskutera om det finns anledning att skydda mot sådan konkurrens genom en butikstängningslag, som, även om den kan uppmjukas och förenklas i förhållande till den nuvarande, sannolikt måste bli både invecklad och detaljerad och liksom *den* gällande kan medföra svåra gränsdragningsproblem. Skulle däremot lagen i avsevärd grad komma att liberaliseras så torde den i dylikt fall ej längre kunna fylla sitt nuvarande syfte att förhindra osund konkurrens. Men då finns det av denna anledning ej heller något skäl att bibehålla en lagstiftning på området. Slopas lagstiftningen helt kan följden under en övergångsperiod på sina håll möjligen bli en icke önskvärd utsträckning av affärstiden i konkurrensyfte. Bl. a. med hänsyn till hittillsvarande erfarenheter av de frivilliga överenskommelser, som kommit till stånd genom detaljhandelsorganisationer, torde dock några större farhågor för en sådan utveckling på längre sikt icke behöva hyzas.

Butikernas öppethållande är emellertid ej en fråga, som enbart berör köpmännen och deras anställda. Den berör också viktiga konsumentintressen. Allmänheten har således ett berättigat anspråk på att varudistributionen blir så god som möjligt och att inga onödiga hinder reses för butiksinköpen. I dessa avseenden har dock butikstängningslagen haft en återhållande verkan. De faktiskt tillämpade butikstiderna har gjort det svårt för många konsumenter att medhinna erforderliga inköp och icke minst att ägna tillräcklig tid och omtanke åt desamma. Detta gäller såväl de dagliga konsumtionsvarorna som sällanköpsvarorna. Störst torde problemet vara för de förvärvsarbetsbetande husmödrarna och då särskilt i storstäderna med de ofta långa avstånden mellan arbetsplatsen och hemmet. Med tanke på arbetsmarknadens behov av de gifta kvinnornas arbetsinsats är det ur samhällets synpunkt av utomordentlig betydelse att det arbetskraftstillskott, som dessa kvinnor representera, kan tillvaratagas och om möjligt utökas. Allt bör då göras för att undanröja de svårigheter, som de dubbla arbetsuppgifterna medför för denna kategori. En åtgärd av stor vikt i detta avseende vore att väsentligt utsträcka den tillåtna tiden för affärernas öppethållande. Men även andra konsumentgrupper torde ha ett avsevärt behov av att kunna verkställa sina inköp under andra tider än vad som numera i regel är möjligt. I detta sammanhang måste även beaktas att handeln är en servicenäring, varav följer att affärstidernas förläggning ytterst måste bli beroende av allmänhetens krav och önskemål i fråga om betjäning. Det gäller då för detaljhandeln att så smidigt som möjligt söka anpassa sig till dessa krav och önskemål. Även om detta skulle medföra en mera obekväm arbetstid än vad som för närvarande gäller för de handelsanställda och köpmännen själva bör dock en sådan arbetstid — liksom inom andra serviceområden — icke få hindra att viktiga konsumentintressen tillgodoses.

Det framstår således som angeläget att åtgärder vidtages för att tillgodose allmänhetens behov av en bättre butiksservice. För att ett förlängt öppethållande av detaljaffärerna skall få någon mera nämnvärd betydelse synes det då böra lämnas fritt för köpmännen att välja den tid, som med hänsyn till lokala förhållanden, allmänhetens önskemål och köpvanor samt

möjligheten att erhålla erforderlig personal m. m., kan visa sig lönande och därmed genomförbar. Skall detta helt kunna ske torde dock en lagstiftning på området svårligen kunna bibehållas.

Med hänsyn till de enligt kansliets uppfattning välgående skäl, som sålunda kan åberopas mot en lagstiftning på berörda område, är kansliet närmast böjt för att förorda ett slopande av butikstängningslagen. Någon offentlig reglering av butikernas öppethållande synes knappast längre erforderlig. Såväl köpmännen som deras anställda har numera tillräckligt starka organisationer för att kunna tillvarata sina medlemmars intressen. För deras skull torde någon lagstiftning ej vara av behovet. Allmänheten har inget intresse av en lag, som begränsar tiderna för butikernas öppethållande. En sådan blir i stället till besvär och olägenheter för konsumenterna. Den kan då även bli till hinder för en nöjaktig utveckling inom området. Å andra sidan är det uppenbart att ett upphävande av butikstängningslagen ej kan säkerställa att affärstiderna kommer att förläggas på ett ur allmänhetens synpunkt mer tillfredsställande sätt än för närvarande. Men i sådant fall bör konsumenterna få väsentligt bättre möjligheter att vinna gehör för sina önskemål. Slopas lagen kan man på goda grunder förutsätta att köpmannaorganisationerna efter förhandlingar med olika konsumentsammanslutningar och de affärsanställdas fackföreningar skall kunna finna en för de lokala förhållandena och skilda branscher lämplig avvägning av affärstidens längd och dess förläggning. Ett upphävande av butikstängningslagen skulle vidare medföra en icke obetydlig arbetslättning för de myndigheter, huvudsakligen kommunala och länsstyrelser, som har att handlägga ärenden enligt lagen. Detta gäller särskilt ärenden angående tillstånd till annan affärstid än den vanliga, vilka på grund av sin mångfald varit arbetskrävande och därjämte delvis svårbedömbara.

Länsstyrelsen i Uppsala län menar, att vidtagna rationaliseringar inom detaljhandeln och nya förpackningsmetoder av olika varuslag i förening med en alltmer höjd levnadsstandard gör att konsumenterna ställer helt andra krav på butikernas öppethållande och varu-

sortimentets omfattning än tidigare. Den ökade fritiden och den allt större turistströmmen kräver en mer tidsenlig service. Sysselsättningen av allt fler kvinnor i produktionen samt skiftgång i industrin nödvändiggör en mer realistisk utformning av butikstängningslagen. Länsstyrelsen anser därför en revidering av lagen ofrånkomlig men tror att en reglering av öppethållandet utöver vanlig affärstid är erforderlig. En utsträckning av den vanliga affärstiden till exempelvis kl. 21 synes därför böra övervägas.

Länsstyrelsen i Gotlands län uttalar att dess erfarenhet talar för att butikstängningslagen som socialskyddslagstiftning även i dagens läge inte helt saknar betydelse och att dess återhållande verkan på osund konkurrens när det gäller tiderna för butikernas öppethållande inte bör underskattas. Länsstyrelsen fortsätter.

Även om arbetstagarparten genom sina organisationer numera fått en stark ställning inom samhället och därigenom har möjlighet att förhandlingsvägen påverka arbetstidens förläggning, kan man icke bortse från att arbetsgivarsidan inom detaljhandeln utsättes för en alltmera hårdnande konkurrens på icke lika villkor från de ofta familjeskötta kioskerna — en konkurrens som ytterligare accentueras genom den påtagliga tendensen till ökat varusortiment i kioskerna. Utan att härmed hava bundit sig för någon slutgiltig ståndpunkt synes det länsstyrelsen ofrånkomligt, att någon form av reglerande föreskrifter för butikshandeln bibehålles. Länsstyrelsen är därvid icke främmande för tanken, att tillfredsställande ordning på området skulle kunna nås även på annat lagstadgat sätt än genom en särskild butikstängningslag, som på grund av sin konstruktion måste innehålla en mängd detaljbestämmelser med svåra gränstragningar.

Länsstyrelsen i Blekinge län anser, att nuvarande butikstängningslag inte i och för sig utgjort något avgörande hinder för att anpassa detaljhandeln till arbetslivets krav av den ekonomis-

ka utvecklingen. Det är en fördel att öppethållande av butiker nått en viss enhetlighet över hela landet, och skyddet för de anställda måste oavsett deras mycket inflytelserika organisationer vara betydelsefullt och äga stor tyngd i sammanhanget. Man finner att övervägande skäl talar för bibehållande av lagstiftningen med en uppmjukning och modernisering av laginnehållet till bättre överensstämmelse med nu rådande samhällspolitiska förhållanden.

Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län hävdar att butikstängningslagstiftningen bör bibehållas, då dess främsta syfte numera får anses vara att medverka till att den för människornas kroppsliga och psykiska hälsa nödvändiga rytmen inom dygnets timmar och veckans dagar bevaras. En uppmjukning av nuvarande föreskrifter torde emellertid böra ske främst vad angår möjligheterna att under annan affärstid än den vanliga inköpa livsmedel.

Länsstyrelserna i Kristianstads län och *Malmöhus län* kritiserar nu gällande lag, som inom ramen för vanlig affärstid ger en del butiker möjlighet till försäljning av vissa varor på söndagsmorgnar. Det påpekas, att till följd av handelns fortskridande strukturförvandling har denna och liknande särbestämmelsers tillämpningsområde blivit alltmer begränsat.

Kommunala avvikelser berörs i en del av länsstyrelsernas yttranden. *Länsstyrelserna i Västernorrlands län, Jämtlands län* och *Norrbottnens län* anser att dessa avvikelser kan avskaffas. *Länsstyrelsen i Malmöhus län* påpekar att olika orter, stundom varandra mycket närliggande, uppvisar stora olikheter i fråga om avvikelser liksom att de kan vara mycket detaljerade. En större enhetlighet på detta område skulle medföra, att det blir lättare att överblicka och hålla reda på olika avvikelser, vil-

ket inte minst ur allmänhetens synpunkt skulle kunna vara till fördel.

Länsstyrelsen i Värmlands län tar upp frågan om bl. a. lunchstängning och anför.

Den strukturrationalisering som sedan lagens tillkomst ägt rum beträffande handelen har bland annat medfört, att s. k. lunchstängning blivit en mycket besvärlig fråga ur rent praktisk synpunkt, särskilt för de stora varuhusen. Det är nämligen ytterst svårt för ett sådant att mitt på dagen göra ett relativt kort uppehåll i affärerna, i all synnerhet om affärslokaler som jämväl inrymmer restaurant eller kafé. Därjämte har det ju till följd av bilismens utveckling också blivit så, att landsbygden söker sig till tätorterna för sina inköp. Från allmänhetens sida får det nog anses vara ett berättigat krav, att affärerna i så liten utsträckning som möjligt tillämpa lunchstängning. Ur de handelsanställdas synpunkt bör det väl vara möjligt att rent förhandlingsmässigt lösa frågan om ordnade måltidsuppehåll och andra raster. Det synes därför länsstyrelsen som om kommunerna icke längre borde ha möjlighet att genom kommunala avvikelser från lagens bestämmelser införa s. k. lunchstängning av affärer. En annan dylik kommunal avvikelse, som vållat livlig diskussion, är den tidiga stängningen lördagar och helgdagsaftnar. Denna fråga får nog ändå anses mer känslig ur arbetstidssynpunkt med tanke på att flertalet arbetstagare i samhället väl snart får 5-dagarsvecka.

Vid tillämpning av nu gällande butikstängningslag är det främst dispensbestämmelserna i 11 §, som synes ha förorsakat länsstyrelserna svårigheter. *Länsstyrelserna i Stockholms län och Gävleborgs län* samt *överståthållarämbetet* påpekar, att butikstängningsärendena ger länsstyrelserna och polismyndigheterna mycket arbete. Ansökningarna är ofta ofullständiga och oklara, varför komplettering och klarläggande kan erfordras. Remissförfarandet vållar också arbete och fördröjer ärendenas avgörande.

Överståthållarämbetet konstaterar som allmänt omdöme, att butikstängningslagens regler framstår som alltför invecklade och svårbehandlade, såväl från myndigheternas som företagarnas sida. Den nuvarande detaljregleringen med angivande av särskilda varuslag träder särskilt i förgrunden och medför ofta oöverstigliga svårigheter för polismyndigheterna att övervaka bestämmelsernas efterföljd.

Länsstyrelsen i Södermanlands län förklarar, att man haft svårigheter att hålla en konsekvent linje vid tillståndsgivningen enligt 11 §.

Då det gäller *kioskhandeln* anser *länsstyrelsen i Jönköpings län*, att stora svårigheter uppstått vid bedömande om hinder förelegat ur hälsovårds-, ordnings-, säkerhets- eller liknande synpunkt. Länsstyrelsen anför.

Ur hälsovårdssynpunkt har kiosken ej alltid uppfyllt de fordringar som uppställts, särskilt sedan arbetarskyddsstyrelsen i december 1961 samt medicinalstyrelsen och veterinärstyrelsen gemensamt den 11 maj 1962 utfärdat anvisningar om kioskers beskaffenhet m. m. I trafikhänseende har meningarna stundom brutit sig mellan vederbörande polismyndighet och länets vägförvaltning i det enskilda fallet, vilket haft till följd att det ej alltid varit lätt att avgöra om kioskstillstånd på grund härav bör vägras. Undersökning måste vidare ofta göras, huruvida något hinder föreligger ur byggnadslagssynpunkt. Därest byggnadsförbud råder å platsen för kioskens uppförande, måste i allmänhet dispens sökas och skaffas, innan tillstånd till öppethållande kan erhållas.

Detta problem belyses också av *länsstyrelserna i Jämtlands län och Kopparbergs län*.

Vid bedömning av frågan om tillståndsgivning skall hänsyn bl. a. tas till de olägenheter för annan handel som skulle uppkomma vid bifall till framställningen. *Länsstyrelsen i Malmöhus län* framhåller, att även om viss praxis utbildats på området, kan tolk-

ningen av uttrycket »annan handel» likaväl vålla svårigheter för de myndigheter som handlägger hithörande ärenden. För den rättssökande allmänheten torde uttryckets innebörd te sig svår-förståelig.

Det sortiment som får tillhandahållas i kiosker har också gett upphov till åtskilliga problem.

Länsstyrelsen i Kalmar län anser att behovet av ett utökat sortiment i kioskerna är uppenbart särskilt när det gäller sommarstugebyar och större campingplatser. Länsstyrelsen fortsätter.

Under nu rådande omständigheter kringgås bestämmelserna i butikstängningslagen i mycket stor utsträckning. Sålunda förekommer exempelvis att kioskhandeln förernas med servering, huvudsakligen i syfte att slippa särskilt tillstånd för utökad försäljningstid. På campingplatser och dylikt utökas stundom det tillåtna sortimentet med varor som är starkt eftertraktade av campinggäster under kvällstid och söndagar, exempelvis burkmat, kaffe o. d. Det är vidare bekant att korvkiosker ofta tillhandahålla potatismos och s. k. hamburgare utan att särskilt tillstånd därtill erhållits. Någon effektiv kontroll av att föreskrifterna om sortiment noggrant upprätthålles är knappast möjlig att genomföra, så mycket mer som det stundom kan vara svårt att finna någon förnuftig motivering för nuvarande bestämmelser.

Länsstyrelsen i Hallands län framhåller, att under semestertiden pågår en intensiv trafik på våra vägar dygnet runt och att trafikanterna har behov att snabbt och enkelt kunna skaffa sig förplägnad som varm korv, varma smörgåsar m. m. De många sommarbyggelseområdena och campinglägren inom länet har skapat problem. Möjligheterna för där boende att förvara färskvaror är mycket små, varför försättningsarna till inköp av sådana varor för denna kategori människor på sön- och helgdagar måste förbättras.

Försäljning av motor- eller smörjlor eller andra för framförande av mo-

torfordon nödvändiga varor faller ej under butikstängningslagens bestämmelser. Försäljes samtidigt även andra varor blir dock lagen tillämplig. *Länsstyrelsen i Kopparbergs län* framhåller, att efter anmälan bl. a. från Tobakshandlarnas riksförbund företogs en undersökning inom länet, varvid det konstaterades att olaglig försäljning ägt rum i stor utsträckning av tobak och andra kioskvaror. Länsstyrelsen anser, att försäljningen av kioskvaror vid benstationer innebär en service som blir mer och mer nödvändig men att det måste ske under hygieniska förhållanden.

Länsstyrelsen i Malmöhus län finner gällande detaljreglering stundom medföra osmidighet vid tillståndsgivningen bl. a. som följd av de förändringar i handelns beskaffenhet som under senare år blivit alltmera märkbara. Det förekommer inte sällan ansökningar om tillstånd till försäljning av saft, frukt och kaffe i samband med konditoriförsäljning, av kaffe, te, kakao och förpackade småbröd i samband med försäljning av kioskvaror samt av hamburgare från korvkiosker.

Att den nu gällande detaljregleringen avskaffas förordas av *länsstyrelserna i Uppsala län, Södermanlands län, Kronobergs län, Blekinge län, Skaraborgs län, Västmanlands län, Gävleborgs län* och *Västerbottens län* samt av *överståthållarämbetet*.

Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län finner däremot den nuvarande detaljregleringen i stort sett tillfredsställande. Man anser, att kiosksortimentet innefattar en väl avvägd uppräknings av de viktigaste impulsvarorna.

I 11 § 3 mom. 4) skall *synnerliga skäl* föreligga för att tillstånd till öppethållande utom vanlig affärstid skall kunna lämnas. Enligt länsstyrelsen i *Kronobergs län* har detta begrepp vållat läns-

styrelsen de största svårigheter vid tillämpningen av butikstängningslagen.

Överståthållarämbetet framhåller, att begreppet synnerliga skäl är praktiskt svårtillämpat, vilket särskilt gjort sig gällande vid prövning av de under senare år alltmera talrika ansökningar från större butiker med anslutning till tunnelbanan om rätt till öppethållande under kvälls- och söndagstid.

Länsstyrelsen i Kopparbergs län konstaterar att antalet kiosker stigit och stiger alltjämt kraftigt. Utvecklingen går mot större kiosker ofta med två avdelningar, den ena för korvförsäljning, den andra för det egentliga kiosk-sortimentet. Den varma korven har på senare år utökats med hamburgare, TV-biff, pommes frites m. m. Länsstyrelsen fortsätter.

Jämlikt 11 § 3 mom. 4) butikstängningslagen skall för en dylik kombinerad försäljning från samma kiosk föreligga synnerliga skäl. Sådana skäl skulle enligt ett tidigare uttalande av vederbörande departementschef kunna anses vara för handen på landsbygden, där en försäljning av endast det ena sortimentet inte var lönande. Utvecklingen har emellertid hos länsstyrelsen frambringat en »uppmjukning» av begreppet synnerliga skäl i dessa fall.

Länsstyrelsen i Gotlands län påpekar, att man tillämpat en mycket restriktiv tillståndsgivning med åberopande av synnerliga skäl och anför.

Länsstyrelsen har nämligen icke helt kunnat frigöra sig från känslan av att sådana anförda skäl oftare kunna hänföras till enskilt vinstintresse — omkonstruerat till tyngd av allmänt intresse genom formuleringsskicklighet och förmåga att samla tillstyrkande uttalanden från enskilda — än till rådande allmänt önskemål inom kommunen. Det bör därför övervägas, hurvida möjligheter föreligga att närmare precisera vad som skall avses med »synnerliga skäl». Något mera positiva hållpunkter än de vaga antydningar, som kunna utläsas av förarbetena till den nuvarande lagstiftningen, bör kunna meddelas till den dispensgivandes ledning. Som ett förslag

för att åtminstone till en del få belägg för att anförda »synnerliga skäl» verkligen grundar sig på ett allmänt intresse vill länsstyrelsen föreslå bestämmelse om att ansökan, som grundar sig på sådana skäl, ej må bifallas av polismyndigheten, därest den myndighet, som utövar kommunens beslutanderätt, avstyrkt densamma. Det förutsättes därvid att det kommunala beslutet skall grunda sig på en ingående prövning av frågan. En sådan föreskrift skulle kunna tänkas medföra, att de olika kommunala organen mera aktivt engagerades i ett för trivseln och ordningen inom kommunen icke betydelselöst spörsmål, och att den allt mera påtagliga tendensen avtar att handläggningen av frågan endast består i en slentrianmässig föredragning och i ett beslut, som utan närmare motivering utmynnar i ett »intet att erinra», »avstyrkes» eller dylikt.

Länsstyrelsen i Hallands län påvisar den splittring på olika myndigheter, som gäller i fråga om kioskhandeln och menar att detta inte är ägnat att underlätta lagens efterlevnad. Arbetarskyddsstyrelsen har att avgöra om butikstängningslagen är tillämplig på viss försäljning men utfärdar också anvisningar angående anordning, beskaffenhet och inredning av kiosker. Därutöver meddelar såväl medicinalstyrelsen som veterinärstyrelsen föreskrifter om kioskers beskaffenhet. Tillståndsgivningen är vidare uppdelad på länsstyrelse och polismyndighet.

Den nuvarande ordningen med två *tillståndsmyndigheter* kritiserar också av *länsstyrelserna i Jönköpings län och Kalmar län*. Den förra länsstyrelsen finner det otillfredsställande, att polismyndigheten beviljar tillstånd till korvförsäljning medan länsstyrelsen i övrigt meddelar tillstånd. Som exempel nämns, att en person som av den lokala myndigheten erhållit tillstånd till korvförsäljning måste söka länsstyrelsens tillstånd, om han önskar utöka försäljningen med saft. Samma är förhållandet vid inrättandet av dubbelkiosk.

En ytterligare decentralisering av tillståndsgivningen förordas av *länsstyrelsen i Uppsala län*, som anser att en smidigare tillståndsprövning skulle bli följden om tillståndsgivningen lades hos den lokala polismyndigheten. Därigenom skulle tillstånden bättre kunna anpassas efter de lokala förhållandena. I önskemålet om en decentralisering av tillståndsgivningen instämmer *länsstyrelserna i Stockholms län, Östergötlands län, Gotlands län, Blekinge län, Västmanlands län och Västerbottens län*.

Länsstyrelsen i Malmöhus län finner praktiska skäl tala för att exempelvis ärenden, som avses i 11 § 3 mom. 1) butikstängningslagen (kiosksortimentet), decentraliseras i likhet med vad som redan skett beträffande försäljningen av varm korv.

Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län anser med hänsyn till önskvärdheten av viss enhetlighet i tillämpningen, att försiktighet bör iakttagas vid ytterligare decentralisering av beslutanderätten.

KAPITEL 11

Branschorganisationer m. fl. om butikstängningslagen

Som tidigare nämnts har vissa organisationer och företag till utredningen framfört sina erfarenheter av gällande butikstängningslag och synpunkter på en eventuell framtida lag. I det följande lämnas en redogörelse för vad de anför härvidlag.

Vad först gäller *behovet av reglering av affärstiderna* anför *Aktiebolaget Nordiska kompaniet, Norrmalms livsmedel aktiebolag, Aktiebolaget Turitz & Co* samt *Åhlén & Holm aktiebolag* i en gemensam skrivelse.

Principiellt sett synes ingrepp av butikstängningslagens karaktär i den enskilda närings- och konkurrensfriheten böra undvikas. Med hänsyn till den stora knappheten på resurser inom detaljhandeln i likhet med vad som är förhållandet inom övriga delar av näringslivet torde man nämligen kunna utgå ifrån, att branschen själv har de största förutsättningarna att sanera bort oekonomiskt, d. v. s. ur försäljningsynpunkt omotiverat öppethållande. Även det förhållandet, att detaljhandeln i likhet med övriga distributionsformer befinner sig i ett synnerligen expansivt skede talar emot en ingående lagstiftning angående affärstiderna med den risk för bristande anpassning till utvecklingen, som därigenom uppstår.

a) *Den allmänna affärstidens utformning*

Den allmänna affärstiden bör principiellt utformas så, att den, samtidigt som den utgör ett skäligen tillmötesgående av konsumenternas behov och önskemål, är ekonomisk såväl från detaljhandeln som från samhällets synpunkt sett. Ett ekonomiskt affärsöppethållande innebär, att det skall kunna bära sina egna kostnader, även när samtliga eller flertalet affärer

inom samma bransch och på samma ort håller öppet på samma tider, vilket ur konkurrenssynpunkt torde vara att förvänta samt ur konsumentensynpunkt i allmänhet är önskvärt. Ur samhällets synpunkt synes ett ekonomiskt öppethållande böra utformas så, att det medför bästa möjliga hushållande med inom detaljhandeln och inom övriga berörda näringsgrenar verk samma resurser.

Öppethållandets inverkan på kostnaderna inom detaljhandeln har berörts ovan — — —. Därvid har i första hand de negativa konsekvenserna av nuvarande alltför beskurna affärstider berörts. Ett alltför vidsträckt öppethållande, d. v. s. ett öppet-hållande, som ej motsvarar ett angeläget behov eller önskemål, måste å andra sidan innebära ett misshushållande med detaljhandelns resurser, i första hand de personella resurserna, och med anledning därav vara lika olämpligt som ett alltför begränsat öppethållande.

Konsumenternas inköp är för närvarande under inflytande av den nu gällande butikstängningslagen förlagda till vardagar med undantag för de inköp som sker i kiosker, automater och dispensaffärer. Även efter en fullständig liberalisering av öppethållandebestämmelserna, torde huvudparten av inköpsbehoven komma att tillfredsställas under vardagar och vardagskvällar. Den allmänna affärstiden på vardagar torde enligt vår samstämmiga uppfattning, för den händelse den skulle få utvecklas i full frihet, vilket vi vill framföra som ett synnerligen angeläget önskemål, infalla mellan kl. 8.00 och 21.00, dock med en ungefärlig förkortning på lördagar till kl. 19.00. Dessa tider utgör emellertid endast en yttre ram, inom vilken en mycket omfattande branschvis och framför allt ortsvis anpassning i inskränkande riktning torde komma till stånd efter en viss övergångstid.

Vid en analys av den allmänna affärstidens utformning, där denna tämligen fritt anpassat sig till inköpsbehoven, bör man utgå ifrån, att en förlängning av öppethållandet på vardagar ej kommer att minska behovet av öppethållande på lördagar i någon större omfattning. Förlängningen av öppethållandet på måndag—fredag torde nämligen i första hand komma att tillfredsställa inköpsbehovet av dagligvaror särskilt för förvärvsarbetande husmödrar och förvärvsarbetande personer med längre färdväg mellan arbetsplats och bostad, medan förlängningen av öppethållandet på lördagar i första hand kommer att tillmötesgå inköpsbehovet av konsumentkapitalvaror och andra sällanköpsvaror. Inköpen av sistnämnda varor sker nämligen alltmåra av den samlade familjen och för denna utgör lördagen den självklara inköpsdagen. Inköpen av dessa varor är vidare i avsevärt större mån än dagligvarorna förenade med särskilda inköpsresor och det måste ställa sig mera naturligt för kunderna att förlägga dessa till lördagen med denna dags större mått av fritid i förhållande till övriga vardagar.

Beträffande den allmänna affärstidens utformning i förhållande till söndags- och helgdagar skall följande sägas. I 21 § arbetskyddslagen utsäges beträffande arbetstidens förläggning att den s. k. veckovilan såvitt möjligt skall förläggas till söndag och till samma tider för alla vid ett arbetsställe anställda. Denna bestämmelse torde principiellt sett utgöra ett hinder för en förläggning av den allmänna affärstiden till söndagar. För ett undanröjande av denna regel torde krävas att beaktansvärda inköpsbehov föreligger från konsumenterna på söndagar. Ett öppethållande på söndagar torde emellertid i första hand utgöra en ökad bekvämlighet för konsumenterna och i andra hand tillfredsställa ett visst behov, närmast beträffande livsmedelsförsäljningen i de största tätorterna. Detta behov torde emellertid relativt sett minska med en liberal utformning av affärstiderna på vardagar och framför allt på lördagar i enlighet med vad som ovan föreslagits. Med anledning härav samt framför allt med beaktande av de i denna fråga starka arbetstidsintressena är det vår uppfattning, att söndagen bör falla utanför den allmänna affärstiden.

Ovan anförda såväl principiella som praktiska hinder mot en fortsatt lagsift-

ning angående affärstiderna gäller naturligtvis framför allt den allmänna affärstiden. Beträffande vardagarna torde således detaljhandeln själv utan tveivel även vid full frihet anpassa sig till ett ekonomiskt öppethållande. Vad däremot beträffar söndagen ställer vi oss något mera tveksamma. Viss frestelse torde föreligga för den enskilde detaljhandlaren att hålla öppet på söndagar, nämligen för den händelse detta kan ske utan att konkurrenterna följer hans exempel. Denna frestelse torde vara avsevärt starkare för söndagar än för vardagar, enär konsumenterna i och för sig torde vara betydligt mera tillgängliga för inköp på söndagar än på tid utanför den allmänna affärstidsramen på vardagar. Sistnämnda förhållande torde emellertid även medföra en större följsamhet från övriga detaljhandlars sida vid enskilda initiativ till öppethållande på söndagar än vid enskilda initiativ utanför den allmänna affärstidsramen på vardagar. Öppethållandet på vardagar förutsattes ju nämligen utformat så, att det medger ett tämligen vidsträckt tillmötesgående av konsumenternas behov och önskemål. Ett avhållande från ett enligt våra förutsättningar oekonomiskt öppethållande på söndagar torde därför vid avsaknad av legala bestämmelser ställa större krav på organisationsväsendet och sammanhållningen inom detaljhandeln än ett avhållande från ett oekonomiskt öppethållande utanför en i frihet anpassad affärstidsram på vardagar. Med anledning härav vill vi icke motsätta oss en legal begränsning av den allmänna affärstiden till vardagar, oavsett om detta sker genom en fortsättning av butikstängningslagen eller genom lagstiftning på annan väg.

Svenska tidningsutgivareföreningen och Aktiebolaget Svenska pressbyrå anser, att det ursprungliga syftet med butikstängningslagstiftningen — att åstadkomma en reglering av arbetstiden för de handelsanställda — numera tillgodosetts genom arbetstidslagstiftningen och kollektivavtal. Sociala skäl eller näringspolitiska intressen synes i och för sig ej motivera att butikstängningslagstiftningen behålls. Lagstiftningen är otidsenlig då den medverkar till att konservera en föråldrad före-

tagsstruktur inom detaljhandeln. Frågan om lämpliga affärstider bör kunna lösas genom överenskommelser mellan parterna. Behålls en reglering synes en utsträckning till i varje fall kl. 21—22 och i vissa fall till kl. 23 vara motive-rad. Söndagsförsäljning bör inte upphöra förrän tidigast kl. 20.

Sveriges konditor-förening menar att en ramlagstiftning bör behållas. Om butikstängningslagen skulle upphävas och handeln i princip frisläppas, skulle många olägenheter uppkomma. De anställas legitima intresse av fritid och ekonomisk gottgörelse för obekvämt arbetstid skulle visserligen komma att bevakas av arbetstagarorganisationerna men för affärsmännen skulle problemet bli annorlunda. Föreningen fortsätter.

Stora, rationellt drivna företag kan förutsättas ha ekonomisk möjlighet att hålla öppet även under kvällstid trots därmed förenade kostnader. Likaså de företag, som är av den storleksordningen, att innehavaren — eventuellt med hjälp av hustrun — kan svara för öppethållandet på kvällen. De sociala vådorna härav är uppenbara. De medelstora företagen däremot, som inte har ekonomisk möjlighet att med anställd arbetskraft svara för öppethållandet på obekvämt arbetstid och där företagaren själv icke har möjlighet svara här för, torde inom kort befinna sig i ett ohållbart läge. Detta kan icke på något sätt gagna konsumenterna. Ett generellt öppethållande under kvällstid kan också tänkas missbrukas av företag som utnyttjar möjligheten till goda affärer på kort sikt. Icke heller detta kan vara annat än till skada för konsumentens intressen. Därest slutligen öppethållandet skall bestämmas av arbetsgivare- respektive arbetstagarorganisationerna i kollektivavtal och någon butikstängningslag icke finnes, kan man befara ett mera stelbent betraktelsesätt vid eventuella dispensfrågor.

Några principiella skäl för att slopa butikstängningslagen finner *Sveriges kioskägares riksförbund* inte föreligga. De krav på förbättrad service som kan resas från allmänhetens sida torde —

bortsett möjligen från vissa livsmedel — kunna tillgodoses inom den nuvarande lagstiftningens ram.

Ej heller *Svenska kioskhandlareförbundet* anser sig kunna godtaga att butikstängningslagen slopas då detta endast skulle gynna de stora kedjeföretagen och andra större företag.

Kommunala avvikelserna tas upp av *Aktiebolaget Nordiska kompaniet* med medparter. Man anser att erfarenheter-na talar mot att möjligheten till dessa avvikelser behålls och anför.

Lagens nuvarande utformning har i kommunal praxis nämligen konsekvent medfört, att åtminstone en betydelsefull konsumentkategori inom tätorternas handelsområden, nämligen omlandskunderna, överhuvudtaget ej tillfrågats, när beslut fattats om kommunala affärstider för tätorternas affärer. Detta trots att denna konsumentkategori kanske mest beröres av slutet, som för det mesta består i en inskränkning av affärstiderna. Vidare innebär de nuvarande bestämmelserna, att olika konkurrensförhållanden ofta skapas för affärsinnehavare inom ett och samma handelsområde. En tätorts handelsområde sammanfaller nämligen normalt ej med tätortens kommunala förvaltningsområde.

En möjlighet till avvikande affärstider måste enligt vår uppfattning alltid utformas så, att rättvisa konkurrensvillkor ernås för samtliga berörda affärsinnehavare, d. v. s. i första hand affärsinnehavarna inom ett och samma handelsområde samt att full trygghet för tillfredsställande inköpstider alltid föreligger för samtliga av ett avvikelsebeslut berörda konsumenter. Dessa i och för sig självklara krav synes icke praktiskt kunna uppfyllas samtidigt med bibehållande av nuvarande regler om lokala avvikelser, varför man absolut måste avvisa ett fortsatt bestånd av dessa regler. I stället bör lagens ram för öppethållande bestämmas så, att inom denna full hänsyn kan tagas till eventuella lokala behov av särskilt öppethållande, varvid dock undantag bör göras för söndagar, där öppethållande bör kräva särskild dispens av länsstyrelse.

I fråga om vissa former av handel som nu är undantagna från butikstäng-

ningslagens tillämpning har följande synpunkter framförts.

Apoteken bör även i fortsättningen ställas utanför en eventuell butikstängningslagstiftning, menar *Apotekarsocieteten* och *Apoteksteknikerförbundet*.

Försäljning i samband med ordnad serveringsrörelse bör undantagas även framdeles, om en affärstidsreglering finnes erforderlig anser *Sveriges arbetsgivareförening för hotell och restauranger* och *Sveriges hotell- och restaurangförbund*. Nuvarande stadgande har inte föranlett några större svårigheter i tillämpningen. Vidare bör undantag göras för försäljning som sker i samband med hotellrörelse, vari inbegripes motell, pensionat och turisthotell. För närvarande kan försäljning få ske av kioskarvaror efter särskilt tillstånd. Detta sortiment får i stort anses vara tillfyllest.

Hotell- och restauranganställdas förbund påpekar att man ett otal gånger kunnat konstatera, att vissa företag som utnyttjar undantagsbestämmelsen i lagen endast serverar läskedrycker. I en del lokaler har några bord och stolar satts in så att det skall se ut som om servering förekommer, men erforderligt köksutrymme, inredning och serveringslokal som fordras för att det skall vara ordnad konditoriservering saknas. Förbundet hävdar, att ett företag som inte har ordentlig serveringslokal och kök inte kan ordna tillfredsställande konditoriservering och därför ej heller skall tillåtas att hålla öppet annan tid än vanlig affärstid.

Sveriges konditorförening konstaterar att serviceföretagen oftast får stå allmänheten till tjänst på tid, då kostnaden för arbetskraft är särskilt hög. För hantverksyrkena, i detta fall främst konditoryrket, blir personalkostnaderna synnerligen kännbara, vilket åter speglas i sjunkande lönsamhet med åt-

följande koncentrationstendenser. Föreningen fortsätter.

Det är i det läget helt naturligt, att såväl allmänheten som innehavarna av konditorierna finner det önskvärt att konditorierna får möjlighet att tillhandahålla — förutom sedvanligt konditorisortiment — även vissa närbesläktade varor såsom kaffe, te, socker, gräddor, smör, d. v. s. varor som t. ex. den som helt oförmodat får gäster kan behöva inköpa samtidigt med konditorivarorna. Med nuvarande förpackningsteknik och kylteknik torde några hygieniska betänkligheter inte finnas.

Däremot kommer givetvis frågan upp till diskussion hur konkurrensen gentemot andra företag kommer att ställa sig. I dag ökar konsumtionen av konditorivaror med en klar tendens till inköpsförskjutning så att snabbköp, kiosker och även tobaksaffärer tillhandahåller allmänheten dessa i allt större utsträckning framförallt när det gäller vardagsvaran. I denna avvägningsfråga finner vi det lämpligast att butikstängningslagen endast utformas såsom en ramlagstiftning med så få detaljinskränkningar som möjligt, varvid frihet lämnas för den enskilde företagaren att så sköta sitt företag, som han finner lämpligast. Vi vill i detta sammanhang framhålla att det förhållandet, att enligt nu gällande lagstiftning de konditoriföretag som har kvällsöppet i enlighet med butikstängningslagens bestämmelser icke heller under ordinarie affärstid får sälja andra varor än de som anges i butikstängningslagens 2 §, icke torde ha resonans i det allmänna medvetandet.

Sveriges konditorförening gör där- efter en uppdelning av konditorierna i två kategorier, dels *handelskonditorier*, som endast säljer varor över disk för avhämtning, dels *serveringskonditorier* som även säljer varor för förtäring på stället. Kriteriet på ett serveringsföretag anser man vara att det har av hälsovårdsnämnden insynat kaffekök samt att där regelmässigt tillhandahållas varor för förtäring på stället samt varma och kalla drycker. Däremot är det svårt att sätta begreppet serveringskonditori i relation till personalens sammansättning, serveringslo-

kalens utformning eller omsättningens fördelning på servering resp. försäljning. Handelskonditorierna bör lämpligen följa den ordinarie affärstiden medan serveringskonditorierna som i dag i allmänhet hålls öppna kl. 8—22 bör jämföras med restaurangerna.

Skulle serveringskonditorierna få hållas öppna på kvällar och söndagar och då även få sälja vissa med det nuvarande sortimentet närbesläktade varor, ifrågasätter föreningen om man inte kunde inskränka den nu med stöd av 5 § butikstängningslagen tillåtna försäljningen på söndagar av mejerivaror, ägg, margarin, bageri- och konditori-varor.

Svenska konditoriföreningen finner att vissa maximitider bör finnas inom vilka butikerna får hållas öppna. En framtida lag bör utformas så att konditorierna under kvällstid får tillhandahålla sådana varor, som har frändskap med branschens normala sortiment, varor som allmänheten med kort varsel behöver handla under kvällar samt på sön- och helgdagar. Man påpekar också att allmänheten ställer sig oförstående till att ett konditori som vill ha utsträckt öppethållande, måste inskränka sitt sortiment även under vanlig affärstid.

Att *bensinstationerna* undantagits från butikstängningslagens tillämpning finner *Sveriges bensinhandlares riksförbund* vara synnerligen olyckligt. Man erinrar om att man såväl år 1950 som år 1953 hos Kungl. Maj:t gjort framställning om sådan ändring av lagen att bensinstationernas undantagsställning avskaffades och att viss jourordning infördes och fastställdes av länsstyrelsen. Riksförbundet fortsätter.

Under förutsättning att affärstidsutredningens kommande förslag medför att även i framtiden affärstiden regleras genom lag, är det för SBR:s medlemmar av utomordentlig vikt, att även bensinstationernas

stängningstider omfattas av lagstiftningen. Av utredningsdirektiven drar vi den slutsatsen, att den nya lagstiftningen kommer att få en mera generell karaktär än den nuvarande. Det förefaller därför SBR som om de praktiska möjligheterna att få den kommande lagstiftningen tillämplig även för bensinstationerna skulle bli större än för närvarande. En mera dispositiv lagstiftning med generella regler skulle förmodligen skapa goda möjligheter att få öppethållningstiderna för bensinstationerna reglerade på ett sätt, som dels ger respektive innehavare skälig fritid, dels möjliggör att ge bilisterna bättre service än för närvarande.

Den nuvarande butikstängningslagens undantagsbestämmelser för bensinstationer har inneburet, att stationsinnehavarna genom direktiv från respektive oljebolag eller på grund av den rådande konkurrensen tvingats hålla öppet så sent på kvällarna, när försäljningen är obetydlig, att denna del av verksamheten blivit förlustbringande. De flesta bensinstationer i landet har öppethållningstider som är ungefär dubbelt så långa som övrig detaljhandels. Då arbetslöserna är en av de största utgiftsposterna, inses lätt vad ett dylikt orationellt utnyttjande av stationerna leder till i prishänseende. En fortsatt undantagsställning för bensinstationerna skulle SBR och dess medlemmar betrakta som en synnerligen olycklig utveckling.

SBR vill bestämt understryka, att en reglering av öppethållningstiderna för bensinstationerna genom lagstiftning icke kommer att medföra en försämrad service för bilisterna utan tvärtom. I det nuvarande hårda konkurrens- och kostnadsläget kan icke bensinstationerna på en ort hålla öppet dygnet runt mer än i undantagsfall. Följaktligen stängs samtliga stationer (med undantag för långtradarstationer etc.) exempelvis kl. 21.00 på kvällen. Variationerna är många härvidlag. Kommer en lagstiftning till stånd, där allmänna riktpunkter kan ges för speciellt bensinstationernas stängningstider, kan i tätorterna ett lämpligt antal stationer genom joutjänst hållas öppna till förslagsvis kl. 24.00 eller ännu längre. En sådan ordning kan realiserats genom en jourordning, men däremot icke med allmänt öppethållande.

SBR får därför som sin synpunkt till affärstidsutredningen framhålla:

1. En allmän begränsning av affärstiden

torde vara nödvändig även för framtiden, men hinder synes icke föreligga att göra denna lagstiftning mera dispositiv än vad som för närvarande är fallet.

2. Bensinstationerna bör inordnas i denna lagstiftning. SBR finner inget skäl som talar för ett undantag i detta fall. Den hittillsvarande ordningen har för förbundets medlemmar inneburit nästan oöverstigliga svårigheter, vilket SBR enligt ovan vid två tillfällen anförts i skrivelser till Konungen.

Sveriges oljekonsumenters riksförbund anser däremot efter att ha hört representanter för landets IC-föreningar, att handeln med driv- och smörjmedel vid en eventuell ny butikstängningslagstiftning alltjämt bör vara undantagen från lagens tillämpningsområde. Förbundet anför.

I det stora hela är det den allmänna uppfattningen inom OK liksom inom landets IC-föreningar att nuvarande system med undantag från butikstängningslagens bestämmelser för bensin- och servicestationer när det gäller försäljning av driv- och smörjmedel fungerat tillfredsställande.

Med hänsyn till de mångskiftande anspråk som bilismen ställer på servicenätet förefaller det OK praktiskt taget omöjligt att ange öppethållningstider för handeln med driv- och smörjmedel, som dels tillgodoser bilägarnas rättmätiga krav på service och dels är generella till sin karaktär. Detaljhandeln med driv- och smörjmedel sker ju icke heller i enhetliga eller en gång för alla givna former. Experiment med bensinhandel i kombination med andra verksamheter äger alltjämt i stor utsträckning rum. Sålunda förekommer bensinhandel i kombination med t. ex. garage-rörelse, hotell- och motellrörelse, serverings- och restaurantrörelse, livsmedels-handel och kioskrörelse. Bensinstationer som drives i samband med garagerörelse i större städer liksom stationer i anslutning till motell efter riksvägarna tillämpar i stor utsträckning öppethållande dygnet runt, medan bensinanläggningar som drives i anslutning till livsmedelshandel i allmänhet tillämpar samma butikstider som gäller för livsmedelshandeln. Den självverksamhet som bilägare bedriver i fråga om tvättning, smörjning och enklare reparationer på servicestationer kräver också

öppethållande utöver den allmänna butikstängningslagens regler. Det stora flertalet bilägare med ordinarie arbetstider skulle eljest i stor utsträckning utestängas från dessa möjligheter att förbilliga bilägandet. En faktor av generell karaktär, som enligt IC:s och OK:s uppfattning även talar för att motorbranschen undantages vid ett eventuellt genomförande av en ny butikstängningslagstiftning, är att den ordinarie bensinhandeln till följd av avsaknad av härför lämplig och godkänd apparatur — icke kan kompletteras med automathandel av drivmedel.

Motorbranschens riksförbund avstår från att yttra sig i själva principfrågan men betonar att gränsdragningen för försäljningsverksamheten speciellt bör uppmärksammas.

Vad därefter gäller *bilhandeln* vill *Motorbranschens riksförbund* att möjligheten till öppethållande av butik för demonstration utan samband med försäljning avskaffas. De senaste årens erfarenheter har visat att lagens bestämmelser kringgås. Huvudprincipen bör vara att rätten till öppethållande automatiskt medför rätt till försäljning. Riksförbundet kommer därefter in på frågan om lämpliga affärstider och framlägger därvid följande synpunkter.

1) *Viss dispens för öppethållande på söndagarna.*

Även om förbundet i princip är av den uppfattningen, att nuvarande rätt till visning och demonstration utanför ordinarie butikstid bör slopas, anser förbundet det likväl vara angeläget att vissa möjligheter skapas för öppethållande på enstaka söndagar (härmed jämställas även helgdagar). Ibland kan detta motiveras av introduktion av en ny bilmodell eller öppnande av nya lokaler. I vissa fall kan det även finnas ett behov av någon större allmän visning av ineliggande lager — t. ex. i form av »värvisning» eller liknande. Enligt förbundets uppfattning bör därför varje bilhandelsföretag ha rätt till öppethållande fyra söndagar per år. Ur kontrollsynpunkt kan denna fråga troligen bäst lösas i form av ett dispensförfarande, där exempelvis den lokala polismyndigheten handlägger frågan. Om ett bilhandelsföretag önskar ha

öppet en söndag, skall sålunda framställning härom göras till vederbörande polismyndighet. Dyligt öppethållande bör som ovan sagts medföra rätt till försäljning.

2) Stängningstiderna på vardagarna.

Enligt 4 § i den nuvarande butikstängningslagen är den »vanliga» butikstiden på vardagarna kl. 19. En vardagskväll i veckan äger man rätt att ha öppet till kl. 20.

Såvitt förbundet har sig bekant, brukar denna generella rätt till öppethållande till kl. 19 i allmänhet inskränkas genom kommunala beslut. För bilhandelns del synes det helt tillräckligt om företagen i princip får en *ovillkorlig* rätt att ha öppet till kl. 19. Dessutom bör även i fortsättningen kvarstå rätten till öppethållande till kl. 20 en kväll i veckan. Kommunerna bör icke ha möjlighet till inskränkningar i fråga om stängningstiden. Däremot torde det vara värdefullt, om de kommunala myndigheterna — efter samråd med vederbörande lokala branschorganisation — fastställde vilken kväll i veckan företagen skulle ha rätt att hålla öppet till kl. 20.

I fråga om stängningstiderna på lördagarna har förbundet icke några speciella synpunkter.

3) Särskilt öppethållande för vissa varugrupper.

I den mån det är motiverat med särskilt öppethållande för speciella varugrupper — t. ex. bensin och oljor — är det ur förbundets synvinkel mycket angeläget att en kommande lagstiftning utformas så, att man som villkor för denna rätt till särskilt öppethållande kräver att vederbörande företag icke i eller i närheten av försäljningslokalen även tillhandahåller sådana varor, för vilka det icke finns några specialregler för öppethållandet. I detta sammanhang vill förbundet bl. a. fästa uppmärksamheten på det förhållandet att det icke sällan på bensinstationer även förekommer försäljning av t. ex. begagnade bilar. Om den kommande regleringen konstrueras så, att bilar normalt icke får säljas utanför ordinarie butikstid, måste givetvis garantier skapas för att icke t. ex. bensinstationerna genom sitt särskilda öppethållande får andra försäljningsmöjligheter än den reguljära bilhandeln.

Dispenshandelns ställning allmänt sett tas upp i skrivelsen från *Aktiebolaget Nordiska kompaniet m. fl.* De anför härom.

För vardagarnas del med vårt förslag till rätt för affärsidkarna att fritt bestämma sitt öppethållande föreligger ej något behov av dispensrätt. Sådant beredskapsöppethållande, som idag äger rum i storstäderna, på järnvägsstationer etc. och som även i framtiden kommer att behövas utanför den allmänna affärstiden, bör i framtiden utan föregående prövning från myndigheterna få fritt anpassa sig till behoven. — För den händelse även den allmänna affärstiden på vardagar skulle komma att regleras genom fortsatt lagstiftning torde öppethållande utanför den legala ramen komma att förutsätta dispenser. Utformningen av dylika dispenser bör ske enligt samma principer, som föreslås nedan beträffande söndagar.

Beträffande särskilt öppethållande på söndagar, så måste sådant mot bakgrund av vårt förslag till lagstiftning i denna del förutsätta dispens. Enligt vår uppfattning bör därvid någon generell dispens för vissa branscher ej meddelas, utan bör varje dispens meddelas individuellt av länsstyrelse på grundval av »synnerliga skäl» i likhet med vad som förutsättes för dispens jämlikt 11 § 3 mom. 4 punkten i nuvarande lag. Detta är påkallat bl. a. av den pågående snabba förändringen av butiksstrukturen och av den ökade branschblandningen inom affärerna. Dessa förhållanden torde nämligen på kort tid kunna göra en generell utformad dispens otidsenlig.

Kioskhandelns utveckling beskrivs bl. a. av *Sveriges kioskägares riksförbund*, som konstaterar att utvecklingen under efterkrigstiden varit mycket tillfredsställande, vilket till största delen torde kunna förklaras av den allmänt stigande levnadsstandarden och den ökade fritiden. Konsumtionen av impulsvaror har ökat och kioskhandeln har fått en allt betydelsefullare ställning vid distributionen av dessa varor främst på kvällar, lördagar och söndagar. Allmän standardförbättring, fyra veckors semester, femdagarsveckans genomförande, den »dubbla bosättningen», den genom bilismen ökade rörligheten hos konsumenterna m. m. pekar enligt förbundets mening entydigt på

en fortsatt, naturlig gynnsam utveckling för kioskhandeln.

Svenska kioskhandlareförbundet framhåller att kioskhandeln inte står i någon motsatsställning till andra former av handel. Kioskerna har blivit ett komplement till övrig handel. I och med att småaffärerna i allt större utsträckning läggs ned och ersätts av större affärsenheter, blir avstånden till affärerna längre. Därigenom får kioskerna ökad betydelse. De tjänstgör som den lilla men nära butiken i mindre samhällen eller för en stadsdel.

Någon begränsning av *kiosksortimentet* bör inte göras i fortsättningen, anser *Svenska kioskhandlareförbundet*. Kioskägaren bör själv få bestämma sitt sortiment dock med sådana begränsningar som kan betingas av bestämmelsen i hälsovårdsstadgan eller av hälsovårdsnämnds beslut.

Sveriges kioskägares riksförbund fastslår att erfarenheterna har visat att det föreligger behov hos allmänheten att på annan tid än vanlig affärstid kunna göra kompletteringsköp av kaffe, te, kakao, socker och bröd. Den ökade konsumtionen av djupfrysta livsmedel har medfört att många kiosker får förfrågningar om djupfrysta färdiga smårätter. Också konserver efterfrågas. Kioskhandeln för redan nu ett »kallt» sortiment som kräver frysboxar och kyldiskar. Förbundet fortsätter.

Förbundet är medvetet om svårigheterna att precisera det ökade sortimentet varom här är fråga. Betr. specerivarorna kaffe, te, kakao, socker torde inga tolkningssvårigheter uppstå. Dessa varor skall vara fabriksförslutna. Betr. bröd bör detta säljas i förpackning vad avser mindre styckesaker. Allt bröd skall vara förpackat på fabrik.

Svårare torde det ställa sig att precisera uttrycket »djupfrysta, färdiga smårätter». Här torde man dock klart få definiera uttrycket »färdig» rätt contra råvara för beredning. Färdig djupfryst rätt bör utan be-

redning kunna förtäras av konsumenten efter upptining eller värmning.

Liksom varit fallet med nuvarande butikstängningslag torde även en ny lag kräva prejudicerande tolkningar. Vid fråga om utökning av kiosksortimentet bör även prövas huruvida vissa artiklar ur andra varugrupper såsom damstrumpor, el- och förbandsartiklar bör få säljas i kiosker.

Svenska tidningsutgivareföreningen och *Aktiebolaget Svenska pressbyrå*n vill understryka, att om det mot förmodan skulle anses motiverat med viss sortimentsbegränsning, det är angeläget med väsentligt friare regler än för närvarande. Det ter sig egendomligt för allmänheten att man inte utom vanlig affärstid skall kunna inhandla exempelvis kaffe, livsmedelskonserver, djupfryst, vissa kemisk-tekniska artiklar, ekiperingsartiklar såsom strumpor, skjortor etc. De har beträffande kioskhandelns utveckling en annan uppfattning än Sveriges kioskägares riksförbund och fortsätter.

Ett avskaffande eller en väsentlig liberalisering av sortimentsbegränsningen skulle få stor betydelse för den privata kioskhandeln, som f. n. till stor del befinner sig i en krissituation på grund av de nya och skärpta kvalitetskrav som myndigheterna numera ställer på kioskerna. Omkring 1800 privatägda kiosker beräknas icke uppfylla de fordringar, som uppställts av medicinalstyrelsen, veterinärstyrelsen och arbetarskyddsstyrelsen. Ägarna av dessa kiosker tvingas till investeringar i ny eller ombyggnad för att kunna fortsätta rörelsen, och även om investeringsfrågan i många fall kan lösas, torde det ofta vara tveksamt om kioskerna kan nå sådan omsättning och lönsamhet att kapitalet kan förräntas och amorteras. Man synes därför böra räkna med en viss minskning av antalet privatkiosker inom en nära framtid, och även på längre sikt innebär de nya bestämmelserna givetvis att det fordras större kapitalinsatser och följaktligen större ekonomisk bärkraft än hittills för att starta och driva kiosker. Det är tydligt att dessa förhållanden kan komma att orsaka en viss försämring av distributionsnätet för tidningar och tidskrifter, därest icke

olika härför lämpliga försäljningsställen kan intresseras för tidnings- och tidskriftsförsäljning utan hinder av bestämmelser om öppethållandetider och sortimentsbegränsning.

Korvhandelns speciella problem tas upp av *Sveriges korvhandlareförbund*. Man framhåller att de flesta korvhandlare är partiellt arbetsföra och vill därför att det skapas möjligheter för dem fortsätta som fria företagare. För att kunna utöva sin verksamhet är man beroende av att kommunerna upplåter mark. Med anledning härav bör sådana bestämmelser skapas, att den enskilde företagaren förbehålls rätten att hyra kiosklåtar på allmän mark. I annat fall har den enskilde företagaren inga möjligheter att hävda sig mot storföretagen.

Man har intet att erinra mot de tider

som kommunerna — med vissa avvikelser — nu tillämpar vid tillståndsgivningen, nämligen kl. 24 på vardagkvällar, kl. 2 på natt till sön- och helgdag samt kl. 1 på natten efter sön- och helgdag.

I fråga om sortimentet accepteras i stort veterinär- och medicinalstyrelsernas anvisningar för kioskhandeln den 24 maj 1962 men med tillägg att man i kiosktyp A särtyp I även vill försälja alkoholfria drycker och paketerad glass på utsträckt tid. Då det är svårt att överblicka utvecklingen såväl med hänsyn till allmänhetens framtida önskemål som den tekniska utvecklingen på området, vill förbundet att sortimentet inte begränsas i andra lagar eller författningar än livsmedelsstadgan samt i veterinär- och medicinalstyrelsernas anvisningar för kioskhandeln.

KAPITEL 12

Konsumenternas önskemål om affärstiderna

Redogörelsen i det följande bygger liksom redogörelsen för inköpsvanorna på den intervjuundersökning som hösten 1963 gjordes på vårt uppdrag av statistiska centralbyråns utredningsinstitut.

Söndagar

Livsmedel

Det övervägande flertalet hushåll — 84 % i hela landet — har inget emot att livsmedelsaffärerna är stängda på söndagar. Däremot vill 16 % av hushållen då kunna köpa livsmedel i större eller mindre utsträckning. Önskemålen om söndagsöppet är starkast i Storstockholm (20 %) och i övriga större städer (18 %), minst i övriga tätorter och på landsbygden (13 à 14 %). Ensamstående vuxna med förvärvsarbete anser sig mer än andra hushåll behöva kunna köpa livsmedel på söndagar. I hela landet vill 25 %, i Storstockholm 31 % av de ensamstående vuxna som förvärvsarbetar ha denna möjlighet.

Övriga varor

Blommor skiljer sig markant från andra varor. Mer än hälften av hushållen i hela landet vill kunna köpa blommor på söndagar. Motsvarande andel understiger för alla andra varor 10 %. Kläder, möbler, bilar och konstverk vill minst 5 % av hushållen kunna köpa. I

Storstockholm vill man ha mer söndagsöppet än i övriga delar av landet. Detta gäller alla varuslag. Också hushåll där ingen vuxen arbetar hemma önskar bättre inköpsmöjligheter på söndagar än andra hushåll.

Lördagar

Samtliga varor

För att få närmare belyst hushållens inställning till möjligheten att köpa olika varor på lördagar har vi i följande tre tabellsammanställningar angivit i vilken utsträckning hushållen i de fyra tätortsklasserna och i hela riket är nöjda med de tre alternativen helt stängt, stängt kl. 13 och stängt kl. 15.

De hushåll i hela landet som har uppgett att de saknar behov att handla på lördagar understiger inte i fråga om någon varugrupp 17 men överstiger inte heller 50 %. Andelen sådana hushåll utgör när det gäller blommor 18, livsmedel 27, kläder, skor, bok- och pappershandelsvaror och färghandelsvaror 32—40 samt möbler, järnhandelsvaror, radio, TV, bilar, hushållsmaskiner, konstverk och båtar 41—50 %. Det är alltså framför allt blomsteraffärerna och därefter livsmedelsaffärerna som man vill skall hålla öppet. Om man bortser från blommor är inköpsbehovet i Storstockholm genomgående mindre än i hela riket. Andelen hushåll som har uppgett att den inte har intresse av

Andelen hushåll i procent som inget har emot att affärerna är helt stängda. Fördelning efter varuslag och tätortsklasser

Varuslag	Storstockholm	Övriga större städer	Övriga tätorter	Landsbygd	Hela riket
Livsmedel.....	30,8	30,0	23,1	28,8	27,2
Kläder.....	39,9	34,9	27,8	29,6	31,8
Skor.....	41,0	35,6	29,2	30,3	32,8
Färghandelsvaror....	48,7	44,3	33,4	39,5	39,7
Järnhandelsvaror....	52,0	47,0	35,2	37,5	41,1
Bok- o. pappershandelsvaror.....	49,6	44,5	33,2	37,5	39,4
Blommor.....	12,2	20,9	14,9	23,4	17,8
Radio, TV.....	52,0	47,7	36,0	41,3	42,5
Möbler.....	48,9	45,0	35,7	39,5	40,8
Hushållsmaskiner....	57,3	51,8	40,3	43,0	46,3
Bilar.....	54,2	50,7	36,6	40,5	43,5
Båtar.....	58,7	57,4	43,1	47,7	49,9
Konstverk.....	54,9	53,6	42,3	46,7	47,9

lördagsöppet varierar i Storstockholm mellan 12 och 59 %. Motsatsen gäller de mindre tätorterna, där motsvarande andel pendlar mellan 15 och 43 %. Det inbördes förhållandet mellan olika varuslag är i stort sett detsamma i alla fyra tätortsklasserna.

I tabellsammanställningen nedan intagna procenttal inbegriper de tal i närmast föregående sammanställning, som visar i vilken utsträckning hushållen uppgett att de helt saknar behov att handla på lördagar. Dessa är ju nöjda också med kl. 13 som stängningstid.

De hushåll i hela riket som har uppgett att de är nöjda med att affärerna stänger kl. 13 understiger inte i fråga om någon varugrupp 49 men överstiger inte heller 72 %. Mellan 51 och 28 % av landets alla hushåll är sålunda missnöjda om affärerna stänger så tidigt som kl. 13. Alltjämt är det främst blomsteraffärerna och livsmedelsaffärerna som man vill ha bättre tillgång till. Vissa förändringar har inträffat i fråga om hushållens allmänna inställning till möjligheten att handla på lördagar i de olika tätortsklasserna. Man är sålunda

Andelen hushåll i procent som är nöjd då affärerna stänger kl. 13. Fördelning efter varuslag och tätortsklasser

Varuslag	Storstockholm	Övriga större städer	Övriga tätorter	Landsbygd	Hela riket
Livsmedel.....	53,5	53,5	48,6	53,4	51,5
Kläder.....	54,9	57,4	54,4	56,3	55,6
Skor.....	56,8	58,1	55,5	56,6	56,5
Färghandelsvaror....	67,1	68,9	64,1	68,1	66,6
Järnhandelsvaror....	71,4	72,2	65,3	67,4	68,3
Bok- o. pappershandelsvaror.....	67,3	68,4	63,4	65,5	65,7
Blommor.....	36,8	52,3	49,0	56,5	49,5
Radio, TV.....	67,8	68,9	63,4	69,2	66,7
Möbler.....	64,0	65,4	61,7	66,4	64,0
Hushållsmaskiner....	71,1	72,4	67,0	70,4	69,7
Bilar.....	70,4	70,5	63,4	67,1	67,0
Båtar.....	73,5	75,3	69,1	72,1	71,9
Konstverk.....	71,1	72,7	68,0	71,9	70,5

Andelen hushåll i procent som är nöjd då affärerna stänger kl. 15. Fördelning efter varuslag och tätortsklasser

Varuslag	Storstockholm	Övriga större städer	Övriga tätorter	Landsbygd	Hela riket
Livsmedel.....	83,9	94,6	95,2	93,0	92,7
Kläder.....	81,4	90,7	90,9	89,4	89,1
Skor.....	82,8	91,5	91,6	89,7	89,8
Färghandelsvaror....	90,7	96,2	95,3	94,5	94,6
Järnhandelsvaror....	92,6	97,0	95,4	94,5	95,1
Bok- o. pappershandelsvaror.....	89,0	95,5	94,9	92,9	93,7
Blommor.....	67,5	83,7	87,3	85,7	83,0
Radio, TV.....	91,2	94,7	95,3	94,1	94,2
Möbler.....	87,1	92,2	93,4	92,4	91,9
Hushållsmaskiner....	91,2	96,2	95,7	94,5	94,8
Bilar.....	89,3	93,1	92,7	90,4	91,7
Båtar.....	90,9	95,4	95,6	94,3	94,5
Konstverk.....	88,8	93,5	94,5	93,8	93,2

nu mest nöjd i övriga större städer och inte i Storstockholm men alltjämt minst nöjd i övriga tätorter. I det inbördes förhållandet mellan olika varuslag har däremot inte inträffat några nämnvärda förändringar.

Tabellsammanställningen ovan inbegriper de hushåll som antingen saknar intresse av lördagsöppet eller som är nöjda med kl. 13 som stängningstid.

De hushåll i hela riket som har uppgett att de är nöjda med att affärerna stänger kl. 15 understiger inte i fråga om någon varugrupp 83 men överstiger inte heller 95 %. Mellan 17 och 5 % av landets alla hushåll är sålunda missnöjda om affärerna stänger redan kl. 15. Fortfarande är det blomsteraffärerna som tilldrar sig det största intresset, medan livsmedelsaffärerna nu först kommer på sjätte plats. Näst blommor vill man efter kl. 15 kunna köpa

kläder, skor, bilar och möbler. I fråga om tätortsklasserna är man nu mest nöjd i större städer och övriga tätorter och mest missnöjd i Storstockholm och på landsbygden.

Livsmedel

Eftersom livsmedelsaffärerna har den utan jämförelse största besöksfrekvensen, skall i följande fyra tabellsammanställningar särskilt belysas i vilken utsträckning hushåll med och utan hemarbetande vuxen i de fyra tätortsklasserna och i hela riket är när det gäller sådana affärer nöjda med de fyra alternativen helt stängt, stängt kl. 13, stängt kl. 14 och stängt kl. 15.

När det gäller hela riket finns ingen nämnvärd skillnad mellan de två hushållstyperna i fråga om alternativet helt stängt. 27 % av vardera är nöjd med

Andelen hushåll i procent som inget har emot att livsmedelsaffärerna är helt stängda Fördelning efter olika hushållstyper och tätortsklasser

Hushåll	Storstockholm	Övriga större städer	Övriga tätorter	Landsbygden	Hela riket
Med hemarbetande ..	35,2	32,0	21,4	27,6	27,1
Utan hemarbetande..	27,0	27,4	25,9	29,9	27,2
Båda.....	30,8	30,0	23,1	28,8	27,2

Andelen hushåll i procent som är nöjd då livsmedelsaffärerna stänger kl. 13. Fördelning efter olika hushållstyper och tätortsklasser

Hushåll	Storstockholm	Övriga större städer	Övriga tätorter	Landsbygden	Hela riket
Med hemarbetande ..	59,1	57,4	50,7	55,4	54,4
Utan hemarbetande..	48,7	48,5	45,4	46,7	47,1
Båda	53,5	53,5	48,6	53,4	51,5

att livsmedelsaffärerna är helt stängda på lördagar. I Storstockholm och övriga större städer är andelen nöjda förvärvsarbetande hushåll mindre, i övriga tätorter och på landsbygden större än andelen hemarbetande hushåll. Minst nöjda är hushållen där någon vuxen arbetar hemma i övriga tätorter (21 %), mest nöjda är motsvarande hushåll i Storstockholm (35 %).

När det gäller stängningsalternativet kl. 13 har samtidigt som andelen nöjda hushåll ökat inträffat den förändringen att andelen nöjda hushåll genomgående är minst bland de förvärvsarbetande. Minst nöjda är hushållen utan hemarbetande vuxen i övriga tätorter (45 %), mest nöjda är hushållen där någon vuxen arbetar hemma i Storstockholm (59 %).

Med stängt kl. 14 är andelen nöjda hushåll övervägande minst bland de för-

värvsarbetande. Storstockholm avviker nu markant från övriga delar av riket genom ett överlag större missnöje. Procentalen ligger sålunda i Storstockholm för vardera hushållstypen under alla motsvarande tal för varje hushållstyp i övriga delar av riket. Minst nöjda är hushållen utan hemarbetande vuxen i Storstockholm (63 %), mest nöjda är hushållen där någon vuxen arbetar hemma i övriga större städer (88 %).

Bilden är i fråga om alternativet stängt kl. 15 i stort sett densamma som vid närmast föregående alternativ. Minst nöjda är hushållen utan hemarbetande vuxen i Storstockholm (82 %), mest nöjda är hushållen där någon vuxen arbetar hemma i övriga större städer (98 %).

Få hushåll (mindre än en halv procent i hela riket) vill kunna köpa livsmedel före kl. 8 på lördagar.

Andelen hushåll i procent som är nöjd då livsmedelsaffärerna stänger kl. 14. Fördelning efter olika hushållstyper och tätortsklasser

Hushåll	Storstockholm	Övriga större städer	Övriga tätorter	Landsbygden	Hela riket
Med hemarbetande ..	71,0	88,3	86,6	85,7	84,8
Utan hemarbetande..	62,6	73,7	76,4	74,9	72,6
Båda	66,5	81,9	82,7	83,0	79,9

Andelen hushåll i procent som är nöjd då livsmedelsaffärerna stänger kl. 15. Fördelning efter olika hushållstyper och tätortsklasser

Hushåll	Storstockholm	Övriga större städer	Övriga tätorter	Landsbygden	Hela riket
Med hemarbetande ..	86,0	97,7	97,0	93,6	94,9
Utan hemarbetande..	82,0	90,8	92,3	89,8	89,3
Båda	83,9	94,6	95,2	93,0	92,7

Varuslag	Storstockholm	Övriga större städer	Övriga tätorter	Landsbygd	Hela riket
Livsmedel.....	9,6	6,4	5,1	4,0	5,9
Kläder.....	19,1	22,0	20,0	15,3	19,3
Skor.....	16,9	20,6	19,4	14,6	18,2
Färghandelsvaror....	12,4	14,4	14,9	8,6	13,0
Järnhandelsvaror....	11,5	13,7	15,2	9,9	13,1
Bok- o. pappershandelsvaror.....	12,4	15,3	15,9	10,3	14,0
Blommor.....	24,1	28,6	21,1	14,1	20,3
Radio, TV.....	12,4	15,8	16,4	8,9	14,0
Möbler.....	14,6	18,3	18,2	10,1	15,8
Hushållsmaskiner....	11,0	13,6	14,9	9,1	12,7
Bilar.....	12,2	16,0	17,4	11,3	14,5
Båtar.....	10,7	13,9	15,2	8,9	12,8
Konstverk.....	12,2	14,8	15,7	8,6	13,3

Vanliga vardagar

Samtliga varor

I tabellsammanställningen ovan anges i vilken utsträckning hushållen i de fyra tätortsklasserna och i hela riket vill kunna köpa olika varor vanliga vardagar efter kl. 18.

I hela riket vill hushållen vanliga vardagar efter kl. 18 framför allt kunna köpa blommor (20,3 %), kläder (19,3 %) och skor (18,2 %), medan livsmedlen tilldrar sig minst intresse (5,9 %). Bortses från livsmedel är de sena inköpsbehoven omväxlande störst i övriga större städer och övriga tätorter och minst på landsbygden. Behovet att kunna köpa livsmedel efter kl. 18 vanliga vardagar är störst i Storstock-

holm (9,6 %). Det inbördes förhållandet mellan olika varugrupper är i övrigt i stort sett detsamma i alla fyra tätortsklasserna.

Till sist belyses i nedanstående sammanställning i vilken utsträckning hushåll med och utan hemarbetande vuxen i de fyra tätortsklasserna och i hela riket vill kunna köpa livsmedel vanliga vardagar efter kl. 18.

De sena inköpsbehoven är när det gäller livsmedel genomgående störst bland de förvärvsarbetande hushållen. Behovet är störst i Storstockholm bland sådana hushåll (14,2 %), minst på landsbygden bland hushåll där någon vuxen arbetar hemma (1,9 %).

Få hushåll (något mindre än en halv procent i hela riket) vill kunna köpa livsmedel före kl. 8 vanliga vardagar.

Hushåll	Storstockholm	Övriga större städer	Övriga tätorter	Landsbygd	Hela riket
Med hemarbetande ..	4,1	3,7	2,8	1,9	2,9
Utan hemarbetande..	14,2	9,8	8,8	8,9	10,2
Båda.....	9,6	6,4	5,1	4,0	5,9

KAPITEL 13

Allmänna överväganden och förslag

Allmänna utgångspunkter

Alltsedan år 1909 har vi i Sverige haft lagstiftning som begränsar affärstiderna. Den första lagen gällde bara städer och andra tätorter, men redan år 1919 fick vi en lag som omfattade hela riket. Lagen fick tidigt sin nuvarande allmänna karaktär av ramlagstiftning med en till vardagar mellan kl. 8 och 19 begränsad affärstid och vissa möjligheter till undantag. Bakom lagstiftningen låg redan från början som huvudsakligt motiv omsorg om de inom detaljhandeln anställdas behov av fritid. Också motsvarande hänsyn till affärsinnehavarna själva har spelat sin roll i sammanhanget. Den torde ha bidragit till att man år 1939 ansåg en ny butikstängningslag behöblig trots att man samtidigt införde en särskild arbetstidslag för detaljhandelns personal. Vid sidan härav har lagstiftningen ansetts vara av betydelse framför allt för att främja likartade konkurrensförhållanden.

Vår uppgift är i första hand att förutsättningslöst pröva behovet av en lagstiftning som reglerar affärstiderna. Det innebär i praktiken, att vi skall undersöka om butikstängningslagen kan avskaffas. Vi skall gå till väga på så sätt, att vi först uppmärksammar konsumenternas behov och intressen. Därefter vill vi granska hållfastheten i dag av de motiv som har legat bakom den nuvarande lagen och dess föregångare.

Konsumenterna och butikstängningslagen

När man studerar tidigare utredningar rörande butikstängningslagen — och de är många — är det svårt att finna några säkra belägg för konsumenternas vanor och önskemål. Konsumtionsvanorna har belysts huvudsakligen genom omsättningssiffror och kundfrekvensstudier på företagarsidan. De är i och för sig mycket värdefulla men lämnar bara indirekt och som regel lokalt begränsade besked om vanorna. Konsumenternas önskemål har i stort sett framförts genom olika organisationer, som har väsentligen eller i varje fall också andra uppgifter än att tillvarata konsumenternas intressen.

Vi har funnit att vi i första hand bör vända oss direkt till konsumenterna själva för att få närmare kännedom om deras inköpsvanor och inställning till affärstiderna. Vi har tidigare belyst konsumtionssidan genom att redogöra för utfallet av den intervjuundersökning som har genomförts åt oss i detta syfte av Statistiska centralbyråns utredningsinstitut. Här skall vi närmast diskutera vilken betydelse butikstängningslagen kan ha haft för undersökningens resultat.

Först vill vi framhålla, att man inte av undersökningen kan bilda sig någon uppfattning om hur omfattande den av detaljhandeln förmedlade varuströmmen skulle ha varit, om affärstiderna

inte hade reglerats i lag. Sannolikt går man emellertid för långt, då man gör gällande att konsumtionens omfattning inte har närmare samband med affärstiderna.

De i lagen angivna affärstiderna utgör den ram inom vilken inköpsbehoven kan tillgodoses. De påverkar därmed helt naturligt inköpens förläggning i tiden. Av intresse är för oss särskilt inköpsvanor och önskemål om affärstider på sön- och helgdagar, lördagar och vanliga vardagar efter kl. 18.

På *sön- och helgdagar* måste affärer-na i allmänhet vara stängda. Rätten för affärer som säljer mejerivaror o. dyl. att hålla öppet mellan kl. 8 och 10 är inte längre av större betydelse. Som några länsstyrelser har framhållit har utvecklingen inom detaljhandeln begränsat möjligheterna att begagna rätten till sön- och helgdagsöppet. Tyngdpunkten i sön- och helgdagsförsäljningen har därmed förskjutits till kioskhandeln och i viss mån också till automathandeln. Allmänt sett är denna handel emellertid av ringa omfattning jämförd med butikshandeln, även om man inte bör underskatta kioskhandelns betydelse för den enskilde konsumenten. I Stockholm är bilden delvis en annan genom de dispenser som där har lämnats åt affärer i anslutning till centralt belägna tunnelbanestationer och centralstationen. Här har framför allt befolkningen i innerstaden och bostadsområden med anknytning till tunnelbanan möjligheter att på sön- och helgdagar handla livsmedel och andra dagligvaror.

I sin nuvarande utformning begränsar alltså butikstängningslagen kraftigt detaljhandeln på sön- och helgdagar. Viktigare för oss än inköpsvanorna dessa dagar blir därför konsumenternas inställning till de hinder som lagen reser då. Blommor tilldrar sig störst in-

tresse. Mer än hälften av landets alla hushåll vill kunna köpa blommor på sön- och helgdagar. Lagen ger möjligheter härtill genom att blommor hänförs till kiosksortimentet. Därefter vill man kunna köpa livsmedel (16 % av hushållen i hela riket). Härvidlag torde lagen som den tillämpas inte tillfredsställa konsumenternas uttalade behov annat än möjligen i Storstockholm till följd av där gällande dispenser. Inte heller synes lagen i sin hittillsvarande tillämpning tillgodose ett antal konsumenters önskemål att på sön- och helgdagar kunna handla kläder, möbler, bilar och konstverk (5—8 % av hushållen i hela riket). Som allmänt omdöme kan sägas, att butikstängningslagen väl inte av konsumenterna uppfattas som ett allvarligt hinder för dem att kunna handla på sön- och helgdagar men att ganska många likväl vill ha möjlighet att köpa olika varor då, framför allt blommor och livsmedel.

Lördagar är den i lagen angivna vanliga affärstiden liksom övriga vardagar kl. 8—19. Så sen stängningstid som kl. 19 förekommer emellertid praktiskt taget ingenstans på lördagar. Stängningstiderna varierar då huvudsakligen mellan kl. 14 och 15, även om både tidigare och senare stängningstider inte är ovanliga. Utvecklingen har på sistone gått mot allt tidigare stängningstider på lördagar. Endast i mindre utsträckning har detta varit en direkt följd av kommunala beslut. Beslut om kommunala avvikelser fanns den 1 januari 1964 i bara 88 av landets drygt 1 000 kommuner. När det gäller lördagar har 69 kommuner fattat beslut om tidigare stängningstid. Beslutade tider för senast tillåten stängning varierar i dessa kommuner mellan kl. 13 och 18. Det övervägande flertalet eller 48 kommuner har valt kl. 16 eller 17 som senaste stängningstid. Stängningstiden på lör-

dagar är mestadels ett resultat av överenskommelser mellan detaljhandelsföretagen på orten.

Trots den på lördagar kortare affärstiden är kundfrekvensen i butikerna i allmänhet större då än på andra vardagar i genomsnitt. Betydligt mera än på vanliga vardagar besöks på lördagar affärer som säljer herrkläder, möbler, strumpor, underkläder, radio och TV, men också livsmedelsaffärerna har mest kunder på lördagar. Kundfrekvensen avtar i allmänhet de sista timmarna mot affärstidens slut utom i Storstockholm. Mest köps damkläder och minst livsmedel under dessa timmar. Av lördagens affärsbesök inträffar efter kl. 13 i affärer för damkläder 30 % och i livsmedelsaffärer 13 %. De förvärvsarbetsande hushållen svarar för merparten av de sena inköpen. Av livsmedelsinköpen efter kl. 13 faller nästan 28 % på de förvärvsarbetsande men bara 9 % på de hemarbetsande hushållen. De sistnämnda hushållen överväger i dag klart till antalet, men som tidigare har framhållits väntas antalet förvärvsarbetsande kvinnor öka.

Studerar man allmänhetens inställning till affärstiderna på lördagar som den avspeglas i intervjuundersökningen, visar det sig att mellan 5 och 17 % av alla hushåll i landet inte är nöjda om affärerna stänger kl. 15. Näst blommor som tilldrar sig störst intresse (17 %) vill man efter denna tidpunkt kunna köpa kläder (11 %), skor (10 %), möbler och bilar (8 %) samt livsmedel och konstverk (7 %). Med stängning redan kl. 15 är man minst nöjd i Storstockholm och på landsbygden, där man i allmänhet har de längsta avstånden till affärerna.

Skulle affärerna i stället stänga så tidigt som kl. 13 på lördagar, ökar andelen inte nöjda hushåll i hela riket till 28—50 %. Alltjämt är intresset

störst att kunna köpa blommor (50 %), men livsmedel har nu ryckt upp på andra plats och kommer inte långt efter (48 %). Därefter vill man senare än kl. 13 kunna köpa kläder (44 %), skor (43 %), möbler (36 %), bok- och pappershandelsvaror (34 %) samt färghandelsvaror, radio, TV och bilar (33 %). Man är minst nöjd med kl. 13 som stängningstid i övriga tätorter, vilket sannolikt har sin förklaring åtminstone delvis i att så tidig stängning är vanligast där. Särskilt missnöjda är de förvärvsarbetsande hushållen i övriga tätorter, om livsmedelsaffärerna stänger kl. 13. Inte mindre än 55 % av dessa hushåll vill kunna köpa livsmedel där efter kl. 13 på lördagar. Landsbyggdets motsvarande hushåll kommer emellertid inte långt efter (53 %).

Av intresse är också hur hushållen ställer sig till alternativet helt stängt på lördagar. Missnöjet fördelar sig nu i tur och ordning för de olika varuslagen på följande sätt: Blommor (82 %), livsmedel (72 %), kläder (68 %), skor (67 %), bok- och pappershandelsvaror (61 %), färghandelsvaror (60 %), järnhandelsvaror och möbler (59 %), radio och TV (57 %) samt bilar (56 %). Med helstängt på lördagar är man mest missnöjd i Storstockholm och övriga större städer. När det gäller livsmedel är emellertid missnöjet störst bland de förvärvsarbetsande hushållen i övriga tätorter (79 %).

De nuvarande affärstiderna på lördagar synes i det stora hela överensstämma ganska bra med konsumenternas önskemål och behov. Affärerna stänger undantagslöst tidigare än vad lagen tillåter. Bara om man tillämpar så tidig stängningstid som kl. 13 blir missnöjet verkligt påfallande.

Vanliga vardagar stänger affärerna som regel kl. 18, trots att lagen tillåter att de har öppet till kl. 19. Vi bortser

tills vidare från möjligheten till utsträckt affärstid till längst kl. 20 en dag i veckan. Inte heller nu utnyttjas alltså helt den i lagen medgivna affärstiden. Även i detta sammanhang synes de kommunala avvikelserna spela en underordnad roll. Bara 64 kommuner har fattat beslut om tidigare stängningstid vanliga vardagar. 59 kommuner har bestämt stängning kl. 18, återstående fem kl. 17.30. Av större betydelse är i stället liksom när det gäller lördagar överenskommelserna mellan detaljhandelsföretagen på orten. Tiden för middagsmålet kan också ha lett till att man har ansett det vara skäligen meningslöst eller i varje fall mindre angeläget att hålla öppet efter kl. 18 när man under alla förhållanden måste stänga kl. 19.

Med utsträckt affärstid menar vi den tid som affärerna har öppet en dag i veckan efter den vanliga affärstidens slut, oavsett om den i lagen till kl. 20 medgivna tiden utnyttjas eller inte. Utsträckt affärstid har förekommit sparsamt tidigare. De sista åren har dock kvällsöppet blivit vanligare även om möjligheten härtill på sina håll alltjämt utnyttjas mycket litet. Såsom exempel må framhållas, att i Göteborg bara några få specialaffärer håller öppet en kväll i veckan. Enligt uppgifter från hösten 1963 förekom då kvällsöppet på 85 orter med sammanlagt 3,35 milj. invånare. På många orter är det bara en butik — ofta ett varuhus — som utnyttjar utsträckt tid, medan på andra alla affärer inom en och samma bransch har öppet på kvällen. Utsträckt affärstid varierar mellan kl. 18.30 och 20. Utvecklingen synes gå i riktning mot att man utnyttjar den i lagen medgivna tiden fullt ut, dvs. till kl. 20. Den utsträckta tiden förläggs vanligen till måndag eller fredag, dock med klar övervikt för fredag.

Konsumtionsundersökningen belyser

vanliga vardagar framför allt allmänhetens inköpsvanor mot den vanliga affärstidens slut och konsumenternas inställning till frågan om den vanliga affärstiden behöver utsträckas ytterligare. Vanliga vardagar brukar affärstiden normalt omfatta 9 timmar (tiden 9—18). En jämn besöksfrekvens hela dagen skulle innebära, att 11 % av besöken inträffar varje timme och således också timmen mellan kl. 17 och 18. Undersökningen visar nu nästan undantagslöst en större besöksfrekvens den sista timmen. Bara inköp av strumpor och underkläder ligger efter kl. 17 under det angivna medeltalet 11 %. Störst är besöksfrekvensen för inköp av radio och TV (35 %). Den är stor också för inköp av möbler (31 %), herrkläder (26 %), herrskor (25 %) och hushållsmaskiner (22 %). För damkläder ligger den vid 16 %, för damskor och livsmedel vid 15 %. Att kapitalvaror och herrkläder dominerar bland de sena inköpen har en naturlig förklaring i att dessa varor inköps antingen av flera familjemedlemmar tillsammans eller av männen ensamma. Männen är i större utsträckning än kvinnorna förvärvsarbetande och hinner därför mera sällan handla före kl. 17.

De sena affärsbesöken är vanligast i Storstockholm. De fyra tätortsklasserna visar i stora drag bilden av en fallande skala. Radio, TV, möbler och hushållsmaskiner köps emellertid betydligt oftare mot affärstidens slut i övriga större städer och övriga tätorter. Det är osäkert vad förklaringen härtill kan vara. Möjligen är det de här mindre avstånden till affärerna som gör att den sista timmen i större utsträckning hinner utnyttjas för familjeinköp.

Ganska många hushåll har visat missnöje med så tidig stängning vanliga vardagar som kl. 18. Framför allt vill man efter denna tidpunkt kunna köpa

blommor (20 % av hushållen i hela riket), kläder (19 %) och skor (18 %). Därefter vill man ha möjlighet att köpa möbler (16 %), bilar (15 %), radio, TV, bok- och pappershandelsvaror (14 %) samt konstverk, järnhandelsvaror, färghandelsvaror, båtar och hushållsmaskiner (13 %). Intresset är minst för livsmedel (6 %). Bortses från livsmedel är de sena inköpsbehoven som de har kommit till uttryck i konsumenternas inställning omväxlande störst i övriga större städer och på övriga tätorter. I Storstockholm vill dock 10 % av hushållen eller nästan dubbelt så många som på andra håll i landet kunna köpa livsmedel efter kl. 18. Efter kl. 20 är det överlag ringa intresse för att affärerna håller öppet. Likaså är det bara ett fåtal hushåll som vill kunna köpa livsmedel vanliga vardagar före kl. 8. När det gäller affärstidens början har bara denna varugrupp undersökts närmare.

Det finns skäl att tro att de önskemål som allmänheten har framställt om affärstiderna har påverkats i återhållande riktning av inrotade vanor. Allteftersom valmöjligheterna blir större för människorna, får de sannolikt också en mera bestämd uppfattning om hur de i själva verket vill ha det med affärstiderna. I Stockholm meddelade dispenser åt affärerna vid tunnelbanestationer i city har sannolikt medverkat till att det är just i Storstockholm som intresset har visat sig vara störst för att kunna handla livsmedel efter kl. 18.

Allmänhetens inställning till affärstiderna vanliga vardagar visar i varje fall i förening med den påtagliga koncentrationen av affärsbesöken till tiden mellan kl. 17 och 18, att inte få konsumenter på många håll skulle besöka affärerna även efter kl. 18 om de skulle få tillfälle till det.

Som allt annat mänskligt förändras konsumtionsvanorna. Vi kan därför inte grunda våra ställningstaganden bara på den nuvarande situationen utan måste också blicka framåt. Vi är fullt medvetna om att vi inte kan resa anspråk på att bättre än många andra kunna bedöma i vilken riktning dessa förändringar troligen kommer att gå. Det av oss insamlade utredningsmaterialet ger oss emellertid en ganska god grund för belysning av de olika omständigheter, som kan tänkas påverka *konsumtionsvanornas framtida inriktning*.

Följande tre förhållanden behöver man särskilt hålla i minnet, då man försöker bedöma konsumenternas behov det närmaste decenniet av att kunna handla olika dagar i veckan och olika tider på dagen. Det första hänför sig till befolkningens flyttning i riktning mot tätorterna, koncentrationen av detaljhandeln till allt större butiksenheter och handelns rationalisering i övrigt. Det andra är den väntade ökningen av antalet åldringar och förvärvsarbetande kvinnor. Det tredje är den fortsatta arbetstidsförkortningen och den därav följande slutliga övergången till fem dagars arbetsvecka.

Detaljhandeln har förändrats mycket framför allt det senaste decenniet. Affärer med ringa omsättning har lagts ner och läggs alltså ner nästan som på löpande band, särskilt på landsbygden. Tyngdpunkten i detaljhandeln har därmed förskjutits till de större enheterna. På större tätorter har det blivit vanligt med flera konkurrerande varuhus i nära anslutning till varandra såsom kärnan i ortens köp- och servicecentrum. Detta innebär bland annat, att konsumenterna visserligen får ökade möjligheter att köpa olika varor inom ett ganska koncentrerat område men att många samtidigt får längre avstånd

till inköpsstället, framför allt till det ställe där de köper livsmedel eller andra dagligvaror. De större avstånden till affären drabbar åldringarna hårdast men är kännbara också för många andra, inte minst bland de förvärvsarbetande. För åldringarna kan den långa vägen till affären ibland te sig mer eller mindre oöverkomlig, för de förvärvsarbetande kan det vara tiden som inte räcker till. Den fortsatta ökningen av antalet privatbilar synes bara delvis kunna utjämna olägenheterna med de längre avstånden, i varje fall när det gäller behovet att kunna köpa dagligvaror. Större betydelse har nog då på livsmedelssidan utvecklingen av konserveringstekniken, särskilt på djupfrysningens område, och tillkomsten av nya förpackningsmetoder. Härigenom ökas för många möjligheten att i kylskåp och frysboxar lagra livsmedel hemma. Detta kan i sin tur leda till att allt fler hushåll föredrar att handla mindre ofta men i stället göra större inköp då de besöker affären. Højningen av levnadsstandarden spelar också sin roll i sammanhanget. En sida av den är att affärerna har blivit i stånd att tillhandahålla ett rikhaltigare och till kvaliteten mer differentierat varusortiment. En annan sida är att inom konsumentledet särskilt åldringarnas köpkraft stegras allteftersom pensionsystemen byggs ut. Leder utvecklingen av standardförpackningar och självbetjäningssystem till att affärsbesöken blir kortare för köp av vissa varor, medför det mångsidigare varuutbudet å andra sidan behov av längre tid för övervägande och val av andra varor. Särskilt kapitalvaror kan det komma att ta längre tid att köpa. Därmed blir det sannolikt allt vanligare att hela familjen eller några familjemedlemmar tillsammans gör inköpen.

Inom vår befolkning ökar andelen

personer över 65 år i stegrad takt fram till 1980-talet, enligt tillgängliga prognoser från 13 % år 1965 till 16 % år 1980. Också andelen förvärvsarbetande kvinnor väntas bli allt större. De gifta arbetsföra kvinnornas andel beräknas stiga från 46,7 % år 1965 till 56,7 % år 1980. Denna förskjutning inom konsumenternas egna led måste sätta spår i ändrade inköpsvanor.

Sannolikt blir för det växande antalet åldringar med den ökade köpkraft som de representerar de långa avstånden till affärerna ett större problem än affärstidernas förläggning. De förvärvsarbetande är däremot på ett helt annat sätt beroende av affärstiderna, framför allt av marginaltiderna efter arbetets slut. Detta beroende blir kännbart för allt fler hushåll allteftersom de gifta kvinnorna i ökad utsträckning ägnar sig åt förvärvsarbete. Intresset för sön- och helgdagsöppet är störst bland de förvärvsarbetande hushållen och kan alltså väntas stiga. Här är det särskilt blomster- och livsmedelsaffärerna som kommer i blickpunkten. Lördagar och helgdagsaftnar utnyttjas redan nu flitigare än andra dagar för affärsbesök. Dessa dagar kan man motse en ökad besöksfrekvens i nästan alla affärer. Likaså måste intresset för kvällsöppet vanliga vardagar bli större i och med att andelen förvärvsarbetande hushåll ökar.

Övergången till femdagarsvecka i arbetslivet påverkar också konsumtionsvanorna. Här är det emellertid fråga om en påverkan i olika riktningar, som det är svårare att renodla och bedöma effekten av. För det stora flertalet innebär femdagarsveckan fria lördagar och söndagar, även om många arbetstigare främst inom serviceyrkena ofta måste finna sig i att få sina två lediga dagar förlagda till annan tid än veckoslutet. Under sommarmånaderna kan

maste framtiden är det svårt att uttala sig om med någon större grad av säkerhet. De faktorer som kan tänkas påverka utvecklingen härvidlag är inte entydiga. Mycket talar dock för att allmänheten kommer att utnyttja lördagarna för inköp av urvalsvaror i större utsträckning än nu. På söndagar är intresset av att kunna handla i huvudsak knutet till blommor och livsmedel. Av allt att döma kommer detta intresse att bestå.

Detaljhandeln och butikstängningslagen

Butikstängningslagen är till sin natur *konkurrensbegränsande* och rimmår därför inte så bra med de principer som ligger bakom 1953 års lagstiftning för att motverka konkurrensbegränning inom näringslivet. Lagen begränsar den fria konkurrensen såväl mellan detaljhandeln sedd i dess helhet och andra näringsgrenar som mellan olika företag inom detaljhandeln. De i lagen fastställda affärstiderna, som i allmänhet inte får överskridas, hindrar detaljhandeln från att på vardagskvällar och söndagar konkurrera fritt med exempelvis restaurangnäringen och nöjesindustrin. De största problemen som följer av lagens konkurrensbegränsande effekt torde emellertid vara att finna inom detaljhandeln själv. Vi tar till en början från denna synpunkt upp de med stöd av lagen meddelade dispensererna och besluten om kommunala avvikelser.

Av *dispensererna* — dvs. de med stöd av 11 § butikstängningslagen meddelade tillstånden — intresserar oss framför allt dels de många tillstånden i hela landet för kiosker och andra försäljningsställen — exempelvis frukt- och konfektyraffärer — som tillhandahåller sådana varor som brukar benämnas

kiosksortimentet, dels tillstånden i Stockholm och Göteborg för några i city belägna affärer. Kioskhandelns uppsving måste ses mot bakgrunden av att denna försäljningsform sedan länge har haft en privilegierad ställning i butikstängningslagen. Därmed är emellertid inte sagt, att kioskhandeln skulle stagnera eller gå tillbaka om lagen upphävdes. Den ökade konkurrens som kioskerna i ett sådant läge skulle utsättas för kan mycket väl tänkas bli kompenserad av friheten för dem att utvidga sitt sortiment. Man har fastmera anledning tro, att kioskerna utan stöd av lagstiftning som reglerar affärstiderna för den reguljära detaljhandeln skulle bli i stånd att bättre än nu anpassa sin verksamhet till de krav som konsumenterna ställer på service från en närhetsbutik. Utvecklingen har för övrigt redan nu gått i riktning mot större kiosker, ofta med två avdelningar för olika slag av försäljning. När det gäller tillstånden för andra affärer att hålla öppet längre än vanligt är situationen såtillvida en annan, som det hittills har varit fråga om ett fåtal tillstånd till centralt belägna affärer i Stockholm och Göteborg. Enligt lagen krävs i sådana fall som de här aktuella för att utsträckt affärstid skall kunna medges, att det finns synnerliga skäl för detta. Utvecklingen har här i de två största städerna tvingat fram en dispensgivning, som inte är invändningsfri från konkurrenssynpunkt. Överståthållarämbetet har också funnit dispensbestämmelsen vara svår att tillämpa vid prövningen av de under senare år alltmåra talrika ansökningarna från större butiker i anslutning till tunnelbanan i Stockholm om utsträckt affärstid.

En *kommunal avvikelse* ter sig framför allt betänklig, om den rubbar balansen i konkurrensen mellan företag

inom två eller flera kommuner. En sådan balansrubbningsinträffar, om två kommuner har olika affärstider till följd av beslut om kommunal avvikelser och kunderna för den skall gynnas de affärer som håller öppet längst. Denna olägenhet har några länsstyrelser från de tätt befolkade länen i södra Sverige erinrat om. Riskerna för att sådana situationer skall inträffa blir dock mindre när vi får kommuner med bättre näringsgeografisk struktur.

Den del av detaljhandels totala omsättning som faller på kioskerna och dispensaffärerna i övrigt är emellertid ringa, liksom det bara är undantagsvis som någon balansrubbnings betydelse kan uppkomma mellan företag i olika kommuner till följd av ett kommunalt beslut. Avgjort viktigare är därför den konkurrensbegränsning som butikstängningslagen framkallar genom att förhindra den stora mängden av detaljhandelsföretag att variera sina affärstider annat än inom den i lagen givna ramen, dvs vardagar mellan kl. 8 och 19 med rätt till utsträckt öppethållande till kl. 20 en dag i veckan. Härmed är vi inne på ett av de sedan gammalt åberopade motiven för butikstängningslagen, nämligen att en laglig reglering av affärstiderna är ägnad att främja likartade konkurrensförhållanden inom detaljhandeln. Vi avser nu att behandla denna fråga från en något vidsträckt synpunkt. Problemet gäller nämligen också enligt vår mening främst vilken betydelse butikstängningslagen har för *detaljhandels möjligheter att under fri konkurrens utveckla sig mot rationella och ekonomiskt bärkraftiga företagsformer.*

Som förut framhållits utnyttjas bara sällan den i lagen tillåtna affärstiden fullt ut. Vanliga vardagar stänger affärerna mestadels kl. 18, och på lördagar håller man i allmänhet inte öppet längst

re än till kl. 14 eller 15. Detta betyder emellertid inte, att butikstängningslagen skulle sakna betydelse för de affärstider som tillämpas i praktiken. Dessa har ofta tillkommit genom överenskommelser mellan detaljhandelsföretagen på orten. Lokala detaljhandelsorganisationer verkar för att sådana överenskommelser kommer till stånd. Inte sällan äger samråd rum med de handelsanställdas lokalavdelning. Genom att affärstiden i lagen har begränsats till kl. 19 har möjligheten till varierande stängningstider vanliga vardagar blivit så ringa, att lagen torde ha främjat de då vanligen förekommande överenskommelserna om kl. 18 såsom stängningstid. Utvecklingen har också gått i den riktningen, att man mer och mer utnyttjar den år 1956 införda rätten till utsträckt affärstid en dag i veckan fullt ut, dvs till kl. 20.

Av intresse för vår bedömning är vidare hur *omsättningen inom detaljhandeln sedd i förhållande till kundfrekvensen* fördelar sig på olika veckodagar och på olika tider av dagen. Genom tillmötesgående från Detaljhandels utredningsinstitut och Kooperativa förbundet har vi fått utredningsmaterial, som belyser bland annat denna fråga och som har redovisats närmare i sjätte kapitlet. Vi vill emellertid erinra om att materialet inte täcker detaljhandeln i dess helhet och alltså inte är lika representativt som konsumentundersökningen. Studierna från Detaljhandels utredningsinstitut omfattar inga varuhus, medan Kooperativa förbundets undersökningar har tagit sikte på vissa speciella affärer och varuhus. Materialet är likväl av mycket stort värde.

De av Detaljhandels utredningsinstitut gjorda studierna lämnar först besked om *lördagsförsäljningens andel av totalomsättningen* i medeltal för olika

branscher och ortsgupper under åren 1961—1963. Begreppet ortsgupp har här definierats på annat sätt än vid konsumentundersökningen. I genomsnitt redovisar livsmedelshandeln och skohandeln 25 % av omsättningen på lördagar. Herrkonfektion redovisar 30 och övriga branscher 20 %. Detta stämmer ganska bra med konsumentundersökningen, som för alla där aktuella varugrupper visar större besöksfrekvens i affärerna på lördagar än andra veckodagar. I affärer som säljer herrkläder inträffar 35 och i livsmedelsaffärer 19 % av besöken på lördagar. Att omsättningen för vissa branscher är högre (exempelvis för livsmedel) och för andra lägre (exempelvis för herrkläder) än besöksfrekvensen måste bero på att en del varor köps i större mängd på lördagar än annars och att andra varor sådana dagar föranleder fler besök i affärerna än inköp. Mellan olika ortsgupper har man däremot inte kunnat finna några systematiska skillnader inom detaljhandelns undersökningar. Butiker inom samma bransch med samma stängningstid har ungefär samma andel av omsättningen på lördagar vare sig de är belägna i storstäder eller på mindre orter. Senare stängningstider på lördagar medför i de flesta fall högre andel dessa dagar av veckoförsäljningen. Fastän tendensen inte är enhetlig, anser man sig kunna konstatera att lördagarnas andel av veckoförsäljningen i allmänhet stiger med senare stängningstid. I och för sig strider detta inte mot iakttagelsen från konsumentundersökningen, att kundfrekvensen utom i Storstockholm som regel avtar de sista timmarna mot affärstidens slut.

Inga större variationer har inträffat i lördagshandeln sedd från den här diskuterade synpunkten under åren 1961—1963. Man har inte kunnat spåra nå-

gon tendens att lördagens betydelse som inköpsdag skulle ha ändrats under de tre åren, även om förskjutningar kan ha skett lokalt för vissa branscher. Inte heller har det visat sig, att utnyttjandet av rätten till utsträckt affärstid en vardag i veckan — vanligen fredag eller måndag — nämnvärt har påverkat omfattningen av lördagshandeln och detta trots att utsträckt affärstid har blivit vanligare under tiden.

Vad härefter angår *försäljningsintensiteten under lördagens olika timmar* är det en allmän iakttagelse, att denna överlag är mycket hög. Värden motsvarande två, tre och till och med fyra gånger den genomsnittliga omsättningen per veckotimme är inte ovanliga. I allmänhet är försäljningsintensiteten högst under de tidiga eftermiddagstimmarna, medan förmiddagspasset och de senare timmarna på eftermiddagen oftast visar något lägre siffror. För livsmedelshandeln är belastningen ganska jämn till kl. 14 för att därefter mattas. De livsmedelsaffärer som har öppet till kl. 16 — det är framför allt en del kedjebutiker i storstäderna — säljer dock mera kl. 15—16 än per timme under veckan i övrigt. För skohandel, herrkonfektion och damkonfektion når omsättningen sitt maximum kl. 13—14. Den är särskilt intensiv då inom herrkonfektionsbranschen — tre till fem gånger den normala under veckan. Generellt sett svarar den sista timmen av affärstiden på lördagar för omkring 20 % av hela lördagsförsäljningen. Även härvidlag är överensstämmelsen med konsumentundersökningen ganska god. Denna visar efter kl. 13 på lördagar stor besöksfrekvens i affärer som säljer damkläder, herrkläder och skor men ganska liten i livsmedelsaffärer. Besöksfrekvensen understiger emellertid försäljningsintensiteten i så måtto, som andelen affärsbesök efter kl. 13 på lördagar ge-

nomgående är mindre än den genomsnittliga omsättningen per timme dessa dagar. Tendensen förefaller gå mot minskad försäljning de senare eftermiddagstimmarna också i beklädnads- och skoaffärer. Damkonfektionsaffärerna utgör här ett undantag. De visar dock genomgående mindre omsättning på lördagar än herrkonfektionsaffärerna.

Beträffande den utsträckta affärstiden är detaljhandelns studiematerial så begränsat, att iakttagelserna får anses vara mindre säkra. Försäljningsintensiteten är på här aktuella vardagskvällar lägre än under lördagseftermiddagarna. Det har befunnits vara anmärkningsvärt, att omsättningen inte har tenderat att öka under utsträckt affärstid.

Materialet från Kooperativa förbundet, som hänför sig till åren 1962—1964, har stort intresse framför allt därför, att det innehåller detaljerade iakttagelser från ett antal speciella affärer som tillhör den mest expansiva sektorn inom detaljhandeln, nämligen självbetjäning-affärer och varuhus. För undersökta *självbetjäning-affärer* med livsmedel som huvudsakligt sortiment — en i Stockholm och fyra i Göteborg — är i första hand gemensamt, att själva kundbetjäningen utgör en ringa del av affärspersonalens samlade arbetsinsats. En av de fem affärerna, som får anses vara representativ i sammanhanget, redovisar på kundbetjäning inte mer än 9,4 % av det totala arbetet i affären. Genom att kassaarbetet uppgår till 23,7 % faller på kundservicen i dess helhet 33,1 %. Påfallande är också, hur väl belastningsvariationerna uttryckt i antalet kunder och registrerade kassaposter under veckans olika dagar och dagarnas olika timmar stämmer överens i alla fem undersökta affärer. Måndag—fredag är kundantalet lågt mellan kl. 9 och 10. Det stiger måttligt på förmiddagen för att falla efter lunchtiden.

Härefter sker en kraftig stegring, som pågår ända till affärstidens slut kl. 18. Antalet inköpta poster — i genomsnitt fyra å sex per kund — beskriver i huvudsak samma kurva. Bara affären i Stockholm har utsträckt affärstid en dag i veckan, nämligen på fredag kl. 18—19. Kundfrekvensen sjunker då kraftigt. Endast morgontimmen mellan kl. 8 och 9 har lägre frekvens. Denna är å andra sidan då så liten som hälften av kundfrekvensen under kvällstimmen på fredag.

Lördagar är bilden en annan än på vanliga vardagar. Då inträffar en mycket kraftig stegring av kundantalet redan under förmiddagstimmarna. Stegringen fortsätter fram till kl. 13—14, då maximum nås vilket ligger klart över kundfrekvensen kl. 18 övriga vardagar. Antalet varuposter uppgår före kl. 11—12 till ett tiotal per kund i genomsnitt men sjunker sedan ganska kraftigt. Detta tyder på att affärerna på lördagseftermiddagar har fler strökunder och kunder som återvänder för kompletteringsköp. Iakttagelserna stämmer mycket bra med undersökningen av Detaljhandelns utredningsinstitut om försäljningsintensiteten lördagens olika timmar.

I stort sett *samma* resultat visar redovisningen av försäljningsstrukturen i de 31 kooperativa livsmedelsaffärerna i Västerås. Här är det omsättningens fördelning på olika dagar och timmar som har studerats närmare. Tyngdpunkten i omsättningen är klart förskjutet till fredag—lördag. Omsättningen når sitt för vanliga vardagar högsta värde fredag kl. 17—18 för att uppnå veckomaximum lördag vid 11-tiden.

Av tre undersökta *varuhus* — ett större och två mindre i landsorten — ger två delvis en annan bild. Vartdera av dem — det större och ett av de mindre — har två plan, ett entréplan med tra-

ditionell betjäning och ett bottenplan med självbetjäning delvis. Försäljning av livsmedel bedrivs i särskilda avdelningar och omfattas inte av undersökningen. Det större varuhuset redovisar en mycket hög omsättning lördagar i båda planen, det mindre en inte fullt så hög. Kundfrekvensen är också överlag stor då men avtar i allmänhet vid 12-tiden. Vanliga vardagar fördelar sig kunderna på affärstidens olika timmar ungefär på samma sätt som i de tidigare redovisade livsmedelsaffärerna, medan omsättningen då långt ifrån alltid når sitt maximum mot affärstidens slut. I de plan där traditionell betjäning förekommer följer omsättningskurvan ganska väl kurvan för kundfrekvensen. Däremot är omsättningen ofta högst mitt på dagen i de plan där man delvis använder självbetjäning. Variationerna är här så stora och oregelbundna, att man inte kan utläsa någon bestämd tendens. I det tredje varuhuset utgör livsmedelsförsäljning en integrerande del av försäljningen. Försäljningsstrukturen visar också här i stort sett samma bild som motsvarande struktur i de tidigare behandlade livsmedelsaffärerna.

I det redovisade studiematerialet kan när det gäller omsättningen urskiljas två klart framträdande tendenser. Den ena gäller försäljningen av livsmedel. I affärer som huvudsakligen tillhandahåller livsmedel inträffar tyngdpunkten i veckans omsättning under fredag—lördag med maximum vid 11-tiden på lördag. Övriga veckodagar kulminerar omsättningen i allmänhet den sista timmen av affärstiden utan att nå upp till fredagens höga värde mot den vanliga affärstidens slut. Den andra tendensen gäller försäljningen av övriga varor. För dem inträffar tyngdpunkten i veckans omsättning i allmänhet också på lördag men kulmen nås senare på dagen, mel-

lan kl. 12 och 14. När det gäller alla dessa varor är vårt utredningsmaterial inte tillräckligt representativt för att vi med stöd bara av detta skall kunna göra något tillförlitligt uttalande rörande omsättningens fördelning övriga vardagar på affärstidens olika timmar. Otvivelaktigt förekommer dessa dagar i flera affärer högre omsättning än annars under de sena eftermiddagstimmarerna, även om omsättningen lika ofta eller till och med oftare är högre mitt på dagen. Det finns enligt vår mening tecken som tyder på att butikstängningslagen vanliga vardagar för inte så få affärer hindrar en anpassning af affärstiderna till variationerna i omsättningen och kundfrekvensen. Redogörelsen i det föregående för förändringar i inköpsvanorna och detaljhandelns struktur ger oss skäl att anta, att anpassningen kommer att försvåras ytterligare om butikstängningslagen får vara kvar oförändrad. Vid detta bedömande har vi tagit hänsyn till att studiematerialet som vi har fått ta del av i detta hänseende måste behandlas med särskilt stor försiktighet.

Mot en allmän utsträckning av affärstiden liksom mot butikstängningslagens upphävande i dess helhet görs emellertid ofta invändningen, att *balansen i konkurrensen mellan olika typer av företag inom detaljhandeln* skulle bli allvarligt förskjutet. Företrädare för denna meningsriktning befarar, att många affärer skulle tvingas till ett mer eller mindre onödigt öppethållande för att kunna hålla jämna steg med konkurrentföretagen. Detta skulle i sin tur öka detaljhandelns omkostnader, vilket ytterst skulle drabba konsumenterna genom ökade varupriser. I förlängningen av dessa synpunkter skymtar farhågor för att många affärer på lång sikt inte klarar den hårdnande konkurrensen

och därför tvingas slå igen med den ytterligare försämring av servicen som detta innebär för konsumenterna.

Den strukturförändring som hittills har skett inom detaljhandeln och som har varit särskilt framträdande det senaste decenniet antyder varthän utvecklingen är på väg. Förändringen beror inte bara på befolkningsomflyttningarna utan också på den rationalisering som har blivit nödvändig. Lanthandeln liksom små, traditionellt betjänade affärer i tätorterna — särskilt de som tillhandahåller dagligvaror — minskar till förmån för större självbetjäningssaffärer och vanliga varuhus. Dessa expanderar starkt eller är i varje fall på frammarsch. En särskild typ av självbetjäningssaffärer som håller på att växa till i antal är storbutikerna med en årsomsättning över 3 milj. kronor. Sett från detaljhandelns synpunkt är det fråga om en avlastning av arbetsuppgifter i två helt motsatta riktningar. Utvecklingen mot ökad förpackningsgrad utgör en rationaliseringsåtgärd, som innebär att arbetet med uppvägning och paketering flyttas från detaljhandeln som det yttersta produktionsledet till något av de bakomliggande led — fabrikanter eller grossisten — där man kan tillgodogöra sig stordriftens fördelar. Samtidigt flyttas servicearbetet i stor utsträckning från detaljhandeln till kunden. Båda rationaliseringsåtgärderna ger till resultat att man kan undvika eller fördröja annars oundgängliga prishöjningar. Också kassafunktionen inom självbetjäningssaffärerna kommer sannolikt att kunna förnklas, varigenom det direkt på kundservice inriktade arbetet minskar.

Självbetjäningsbutikerna har hittills kommit till användning företrädesvis inom livsmedelsbranschen. En modifierad form av självbetjäningssidan har

emellertid vunnit insteg i de självvalsaffärer som på sistone har vuxit fram inom andra branscher, såsom färghandeln, järnhandeln, pappershandeln. Allt talar för att också dessa affärer, som kombinerar självbetjäning med traditionell service, kommer att öka i antal.

I linje med den angivna utvecklingen ligger varuhusens expansion. Från att tidigare ha begränsats till de större städerna har varuhus numera blivit vanliga både i småstäder och på andra ännu mindre tätorter med ett ganska tätbefolkat omland. Till detta har framför allt bidragit bilismens oförutsett snabba utveckling. Expansionen på varuhussidan fortsätter. Inte minst synes detta gälla rabattvaruhusen, som bygger sin verksamhet på principen »ett till högre frekventa artiklar begränsat sortiment i förening med minsta möjliga service». Varuhusen kommer troligen att i än större utsträckning övergå till självbetjäningssystemet, samtidigt som man kan vänta sig att livsmedelsavdelningar blir vanligare där.

Varuhusen kan väntas utnyttja möjligheten till utsträckt affärstid på vardagskvällar, om butikstängningslagen skulle upphävas eller liberaliseras. Troligen kommer särskilt rabattvaruhusen att bli intresserade av kvällsöppet, framför allt om de lokaliseras till områden på sådant avstånd från större tätorter att de vänder sig så gott som uteslutande till bilburna kunder. Ett exempel på detta är Konsums Stormarknad utanför Västerås, som i dag till fullo utnyttjar ett för Västerås stad gällande kommunalt beslut om stängning kl. 20 måndag — fredag. När det gäller livsmedelsaffärerna talar däremot mycket för att många av dem kommer att begränsa sin utsträckta affärstid till någon eller några dagar i veckan. Omsättningen i de affärer som hittills har tillämpat ut-

sträckt affärstid visar inte så höga värden, att det finns större anledning att anta att belastningen på livsmedelsaffärerna som regel skulle bli särskilt stor alla vardagskvällar. Annorlunda kan det naturligtvis komma att bli dels för speciella livsmedelsaffärer i storstädernas cityområden, dels för sådana livsmedelsaffärer som är belägna långt från city i storstädernas tätbefolkade bostadsområden. Frågan blir då närmast, hur det i konkurrensen framför allt från varuhusen kommer att gå med alla de affärer — specialaffärer och mindre dagligvaruaffärer — som håller fast vid sin traditionella service.

För specialaffärerna får det anses vara ganska sannolikt, att utvecklingen går i riktning mot att man branschvis koncentrerar sig på ett avgränsat sortiment. Troligen tvingas vissa affärer att avstå från priskonkurrens på lika plan med varuhus och liknande affärer och i stället lägga större vikt vid god betjäning av kunderna och oklanderlig branschkönnedom hos personalen. Självvalssystemet är emellertid tänkbart för vissa delar av sortimentet, främst högfrekventa varor i de lägre prisklasserna. Framför allt torde de specialaffärer ha framtiden för sig som är belägna i nära anslutning till varuhusen såsom kärnan i en större tätorts köp- och servicecentrum. Visserligen kommer de att få anpassa sina affärstider till kundfrekvensen inom hela köpcentrum, men på grund av sitt speciella sortiment behöver de inte bli direkt beroende av de affärstider som varuhusen kommer att tillämpa.

Närhetsbutiken utgör ett komplement till den stora dagligvaruaffären med självbetjäning. Med närhetsbutik menar vi en dagligvaruaffär — även kiosk — som helt inriktar sig på kunder bosatta i den närmaste omgivningen. De affärer som i dag, sedan mjölkbutikerna har

försvunnit så gott som helt, fullgör närhetsbutikens funktion är väl främst mindre livsmedelsaffärer, tobaksaffärer och kiosker. Frågan om dessa affärers utvecklingsmöjligheter inom det framtida butikssystemet kan te sig osäker framför allt därför att även de små affärerna numera måste återfalla på ett ganska stort kundunderlag för att klara sig. Den är emellertid av vital betydelse för många konsumenter, och vi skall därför ägna den särskild uppmärksamhet.

Först några synpunkter på närhetsbutikens sannolika vanliga funktioner den närmaste framtiden. Den kompletterar men konkurrerar inte med varuhus och stora självbetjäningsaffärer. Dess huvudsakliga uppgift är att tillfredsställa kundernas bekvämlighet. I första hand tillhandahåller den därför sådana varor, som det ter sig naturligt att köpa i närheten av hemmet och som det skulle vara opraktiskt att behöva bege sig till självbetjäningsaffären för att handla, om man inte har något annat ärende att uträtta där. Hit hör ett flertal av de varor som i dag räknas till kiosksortimentet. Som typiska exempel kan det räcka med att här nämna tidningar och tobaksvaror. Närhetsbutiken står vidare till tjänst, då det är något som storbutikskunden har glömt att köpa under det senaste besöket i storbutiken eller då han av någon särskild anledning inte vill bege sig dit, exempelvis för att det har börjat regna. Det kan också vara fråga om kunder, som oförutsett har fått gäster eller som av något annat skäl har fått en impuls att handla någon vara så fort och bekvämt som möjligt.

Närhetsbutiken kan emellertid också för många kunder få betydelse som ett mera reguljärt ställe för inköp av dagligvaror, låt vara att den alltjämt också i dessa fall vanligen blir ett inköps-

ställe i andra hand. Som en följd av de allt längre avstånden till de större självbetjäningsaffärerna kan man vänta sig att hushållen minskar antalet besökstillfällen där, och då blir behovet att kunna göra kompletteringsköp större. Vidare kan många äldre personer liksom invalider och sjuka bli hänvisade till att åtminstone tidvis helt återfalla på närhetsbutiken. Också för många förvärvsarbetande kan det ibland te sig bekvämare att på vägen hem från arbetet uppsöka närhetsbutiken än att bege sig till storbutiken. Det finns därför sannolikt utrymme för olika slag av närhetsbutiker, var och en anpassad till de speciella behov som finns hos kunderna inom just det område där butiken är belägen.

Det kan inte gärna råda något tvivel om att närhetsbutiken har framtiden för sig vid sidan av varuhus och andra större affärer. Dess konkurrenskraft ligger i att den befinner sig inom nära räckhåll för sin kundkrets. Detta får ökad betydelse, allteftersom utvecklingen inom detaljhandeln medför en koncentration till allt större och färre butiksenheter med utvidgat självbetjänings- eller självvalssystem. En förutsättning för att närhetsbutiken i detta läge verkligen skall kunna utveckla sig till ett ekonomiskt lönande företag är emellertid, att den då också smidigt anpassar sitt sortiment och sina affärstider till kundernas önskemål och behov. Från samhällets synpunkt är det också angeläget att man inte har en lagstiftning, som främjar just kiosken såsom försäljningsställe utan i stället ordentligt inredda butiker som bättre tillgodoser både konsumenternas och de anställdas krav på en god försäljningsmiljö. Inte heller kan det vara rätt att samhället stöder kioskverksamheten till förmån för partiellt arbetsföra. För dem är kiosken som regel inte någon lämp-

lig arbetsplats, och erforderliga stödåtgärder för denna grupp bör ta sig andra former. Vi vill tro, att närhetsbutiken kommer att stå i främsta rummet bland dem som utnyttjar kvällsöppet, om butikstängningslagen skulle upphävas eller liberaliseras. Och här blir det i så fall fråga om ett öppethållande som är direkt betingat av butikens speciella funktion. Genom att närhetsbutiken inte direkt konkurrerar med varuhus och andra större affärer bör den också av konsumenten utan svårighet kunna få ut de högre priser som kan bli nödvändiga för att täcka bl. a. ökade personalkostnader under obekvämt arbetstid.

Hur närhetsbutiken kommer att utvälja sitt sortiment och hur den kommer att sörja för sin kundservice blir helt naturligt beroende av dess miljö och sammansättningen av dess kundkrets. Många variationer är tänkbara, och fältet bör vara fritt för nya idéer och impulser, som kan prövas efter hand som förutsättningarna härför blir gynnsamma.

I diskussionen kring affärstiderna har man på flera håll framfört betänkligheter mot butikstängningslagens upphävande eller liberalisering från den synpunkten, att många, kanske till och med det övervägande flertalet konsumenter skulle få vara med om att betala de *ökade varupriser* som skulle bli en följd av ytterligare kvällsöppet utan att själva ha något intresse av en på så sätt utvidgad affärstid. Farhågorna förutsätter, att prishöjningar av betydelse skulle inträffa som en följd av en lagstiftningsåtgärd i angiven riktning. Det är svårt att förutsäga om detta verkligen skulle bli fallet. Säkert är det i varje fall inte. Å ena sidan förefaller det klart, att personalkostnaderna måste bli högre med mera obekvämt arbetstid och att kostnadsökningen måste slås ut på

konsumenterna. Å andra sidan vet vi inte med säkerhet, om detaljhandeln kommer att begagna sig av kvällsöppet i sådan utsträckning, att personalkostnaderna blir ett större problem än nu. Vi har förut sagt, att det bl. a. är varuhuset som kan väntas utnyttja möjligheten till utsträckt affärstid på vardagskvällar. Från närhetsbutikerna kan vi bortse i detta sammanhang, eftersom de vänder sig till en kundkrets, som vill kunna handla bekvämt och då också får förutsättas vara beredd att betala priset för detta. Varuhuset kan tänkas möta lönestegringarna genom att gå vidare i än snabbare takt mot självbetjäning eller självvalsystem. Vi antar emellertid — och det finns utan tvivel lika starka skäl för det som för motsatsen — att inte obetydliga lönestegringar skulle inträffa i den tänkta situationen. I så fall skulle man sannolikt sträva efter att utjämna kostnadsstegringarna också genom andra rationaliseringsåtgärder. Kostnadsökningarna för några timmars ytterligare kvällsöppet i veckan skulle exempelvis mycket väl kunna tänkas leda till att man i stället håller stängt en eller annan förmiddag, då kundfrekvensen enligt erfarenhet är påfallande låg. Det förefaller som om det över hela landet inom detaljhandeln allmänt praktiserade förfarandet att öppna affärerna — oavsett vilka varor de tillhandahåller och oavsett kundfrekvensen — redan mellan kl. 8 och 9 inte alltid är helt rationellt. Två rabattvaruhus har också börjat öppna senare på dagen, det förutnämnda Konsums Storkmarknad i Västerås så sent som kl. 12 måndag—fredag och OBS i Vårby kl. 10. Ännu mindre rationellt kommer det nu allmänt praktiserade förfarandet att te sig, om lagstiftningen skulle medge affärerna att bättre än nu anpassa sina affärstider till kundfrekvensens variationer under dagen. Även om någon

kostnadsfördyring skulle inträffa som en följd av mera kvällsöppet, torde den likväl bli obetydlig, i varje fall om den slås ut på alla konsumenter. På detaljhandels område likväl som på många andra områden bör konsumenterna åtminstone i viss utsträckning kunna godta, att kostnaderna fördelas på alla även om inte alla i lika mån kan tillgodogöra sig fördelarna.

Butikstängningslagen är inte längre tillräckligt smidig för att tillåta detaljhandeln att utvecklas rationellt. Lagens hämmande effekt på rationaliseringar bör emellertid inte överdrivas. Strukturförändringen har tvingats fram beroende av lagen. Denna har inte kunnat hindra den koncentration till större butiksenheter som har varit det dominerande draget i utvecklingen det senaste decenniet. Lagen har väl i stort sett bara fördröjt i och för sig påkallade rationaliseringsåtgärder. Om lagen får vara kvar oförändrad, kommer den sannolikt att bidra till att en hel del mindre bärkraftiga affärer, som annars skulle duka under i konkurrensen, kommer att kunna fortleva tills vidare. I och för sig är det ett konsumentintresse att inte alla små affärer försvinner med därav följande försämring av servicen. Även om det från denna och andra synpunkter finns skäl att beklaga den pågående kraftiga minskningen av vårt butiksbestånd, kan det likväl på längre sikt inte gärna vara ett samhällsintresse att behålla en lagstiftning oförändrad, som vidmakthåller mindre konkurrenskraftiga företag och motverkar möjligheterna för både företagare och anställda att hålla jämna steg med andra grupper i inkomsthänseende.

Butikstängningslagen har dock också haft gynnsamma verkningar. Den har säkert i hög grad medverkat till att vi allmänt sett har fått ordnade förhållanden inom detaljhandeln. De som motsät-

ter sig att lagen upphävs varnar också för den osunda konkurrens som de befarar lätt skulle kunna uppkomma i en sådan situation.

Den osunda konkurrens som man här närmast tänker på är väl, att mindre ansvarsmedvetna företagare skulle hålla öppet särskilt länge på kvällarna i spekulationsssyfte och låta de stegrade personalkostnaderna gå ut över både varornas kvalitet och försäljningslokalerens standard. Härmed skulle lojala företagare kunna tvingas till ett öppet-hållande, som i själva verket inte skulle motsvara något konsumentbehov, och det onödiga priset skulle få betalas av konsumenterna.

Verkligt betänkligt blir väl det antydda förfarandet först, om det skulle leda till att man säljer varor av direkt undermålig kvalitet eller eftersätter de mest elementära krav på lokalernas standard. Ett sådant företag kan dock inte gärna bli särskilt långlivat. Allvarigare förefaller då riskerna att vara för sådana mellanformer av osund konkurrens, som leder till skadeverkningar först på längre sikt. Fråga är emellertid om utrymmet härför numera är särskilt stort. I vårt moderna samhälle startar man inte ett detaljhandelsföretag utan kapitalresurser och utan ingående planering och förberedande åtgärder. Som regel gör man det inte heller utan medverkan av branschorganisation och utan samråd med kommunal myndighet. Den självägande enskilda detaljhandeln har framför allt i Sveriges köpmannaförbund och dess lokala köpmannaföreningar byggt upp en organisation, som har fått helt andra förutsättningar än tidigare att genom rådgivning, upplysning och annan service medverka till en rationell och i övrigt ändamålsenlig utveckling av handeln. Inte minst gör Detaljhandelns utredningsinstitut betydelsefulla insatser här.

Naturligtvis kan man inte bortse från riskerna för att redan etablerade företag, som börjar få ekonomiska svårigheter, antingen själva begagnar sig av osunda konkurrensmetoder för att hålla sig kvar eller också överlåter rörelsen till en mindre nogräknad person, som förvärvar företaget i avsikt att pröva sådana metoder. Frestelser kan väl också föreligga för många att experimentera med affärstiderna utan att det blir fråga om direkt osund konkurrens men där experimentet kan te sig tvivelaktigt av ekonomiska skäl. Sådana experiment får dock antagas i huvudsak höra hemma i en övergångsperiod.

De affärsanställdas behov av fritid

Som motiv för 1909 års lag angavs, att friheten att hålla handelsbodas öppna hur länge som helst medfört olägenheter för bland andra affärsbiträdena. Härvid tänkte man främst på deras behov av vila, intellektuell utbildning och förströelse. Gällande arbetstidslagstiftning torde ge de handelsanställda tillräckligt skydd i fråga om den ordinarie arbetstidens längd. De har liksom övriga arbetstagare normalt högst 45 timmars arbetsvecka. Inte heller torde övertiden vara något för de inom detaljhandeln anställda väsentligt problem.

När det gäller den ordinarie arbetstidens förläggning har detaljhandeln däremot ansetts erbjuda sämre villkor än andra yrkesområden. Enligt arbetstidslagen för detaljhandeln får visserligen den dagliga arbetstiden som regel inte överstiga elva timmar två dagar i veckan och i övrigt tio timmar. Enligt flera uttalanden är det emellertid i dag ett särskilt bekymmer för de handelsanställda, att deras önskemål om fria lördagar inte har kunnat infrias.

Som närmare framgår av femte kapit-

let har vi undersökt arbetstidens förläggning inom olika yrkesområden. Vi har särskilt studerat hur den obekväma arbetstiden fördelar sig på olika yrkesgrupper. Med obekvämt arbetstid förstås i detta sammanhang arbetad tid före kl. 7 och efter kl. 18 på vanliga vardagar och före kl. 7 och efter kl. 15 på lördagar. Undersökningen visar, att alla förvärvsarbetande i landet måndag—fredag arbetar i genomsnitt något över tre timmar på obekvämt arbetstid och att de inom detaljhandeln verksamma ligger något under genomsnittet (2,9 timmar). Mest obekvämt arbetstid vanliga vardagar har de som arbetar inom hotell- och restaurangverksamhet (7,9 timmar), sjukvård och socialvård samt samfärdsel (5 timmar), medan de inom industrin sysselsatta har det gynnsammare (2,5 timmar). På lördagar är det annorlunda. Den obekväma arbetstiden utgör här för alla yrkesverksamma i landet i genomsnitt 0,6 timmar men för dem som arbetar inom industrin bara 0,2 timmar. Genomsnittstalet för landets samtliga yrkesverksamma förklaras av den längre obekväma arbetstiden inom några serviceyrken; den uppgår i medeltal till 2,75 timmar för hotell- och restaurangverksamhet och 1,33 timmar för sjukvård och socialvård. Inom detaljhandeln sammanfaller den obekväma arbetstiden här med riksgenomsnittet.

Fastän undersökningen avsett alla yrkesverksamma, torde den i stort sett vara representativ också för de anställda. Vill man renodla bilden till att avse bara de anställda måste man emellertid inom näringsgrenar med relativt stor andel arbetande företagare reducera siffrorna vid jämförelse med andra näringsgrenar. Detta gäller inom serviceområdena särskilt för detaljhandeln med dess många små företag.

För de inom detaljhandeln anställda

är frågan om arbetstidens förläggning alltså framför allt ett lördagsproblem. De är härvidlag visserligen inte sämre lottade än många inom andra serviceområden verksamma, men de har långtifrån samma gynnsamma villkor som industriarbetarna. Vi anser det vara förklarligt, att de handelsanställda önskar få fria lördagar i likhet med andra stora grupper av arbetstagare. Likaså är vi införstådda med att de handelsanställda utgör en grupp samhällsmedlemmar, som kan kräva samma rimliga hänsyn till sina intressen som andra medborgargrupper, konsumenterna inte undantagna.

Fråga uppkommer då vilken betydelse butikstängningslagen har för förläggningen av de handelsanställdas arbetstid.

Först må erinras om vad vi tidigare har konstaterat, nämligen att den i lagen medgivna vanliga affärstiden mellan kl. 8 och 19 inte utnyttjas fullt. Beslut om kommunala avvikelser förekommer så sparsamt, att de spelar en ganska liten roll för de handelsanställdas arbetstid. Däremot torde de vanliga överenskommelserna mellan detaljhandelsföretagen på orten ha haft ett inte ringa stöd i butikstängningslagen. Därför befarar man både från köpmannahåll och från de handelsanställdas sida, att förutsättningarna för sådana överenskommelser skulle allvarligt försämrats om butikstängningslagen upphävs. Detta skulle i sin tur leda till mera obekvämt arbetstid för detaljhandelspersonalen.

Detaljhandelspersonalen är i allmänhet organiserad i Handelsanställdas förbund. Vissa begränsade grupper tillhör Handelstjänstemannaförbundet. Enligt uppgifter som lämnats av Handelsanställdas förbund är bara omkring 20 % av detaljhandelsföretagen bundna av kollektivavtal och inte mer än cirka

55 % av de anställda fackligt organiserade. Förbundet har därför haft svårare än andra fackförbund att hos arbetsgivarsidan vinna gehör för de anställdas intressen, särskilt när det gäller frågan om lönekompensation för obekväma arbetstid. Förbundet anser visserligen arbetstidens förläggning i princip vara en avtalsfråga men hyser oro inför framtiden om möjligheten att avtalsvägen främja de handelsanställdas berättigade önskemål härvidlag. Denna oro sammanhänger framför allt med farhågor för att det inte överallt kommer att råda erforderlig konkurrens om arbetskraften. Ett allvarligt problem är enligt förbundet, att oorganiserade arbetsgivare på orter med överskott på kvinnlig arbetskraft i sina detaljhandelsföretag anställer redan tidigare lågavlönade kvinnor mot underbetalning. Härigenom försvåras inom hela detaljhandeln en lösning av likalönsfrågan som man nyligen har fått till stånd på det kollektivavtalsreglerade området enligt de riktlinjer som Svenska arbetsgivareförbundet och Landsorganisationen enats om.

Sedan den första butikstängningslagen kom till år 1909 har detaljhandeln förändrats. Framför allt må framhållas den sedan ett femtontal år tillbaka inledda rationalisering som fått till följd allt färre och större butiksenheter. Tyngdpunkten i detaljhandeln har därmed förskjutits till de större affärsenheterna. Detta innebär bland annat, att allt fler inom detaljhandeln yrkesverksamma blivit anställda.

Det sagda belyses av följande. Enligt statistiska centralbyråns arbetskraftsundersökning utgjorde inom den enskilda självägande detaljhandeln i slutet av år 1962 de anställda omkring 341 000 av totalt 420 000 yrkesverksamma. Som jämförelse kan nämnas, att 1931 års företagsräkning upptog 55 000 detalj-

handelsföretag med ungefär 60 000 butiksanställda. Härtill kom bortåt 15 000 personer vid företag, som drev detaljhandel i förening med annan verksamhet, exempelvis hantverk. Tilläggas må, att enligt arbetsmarknadsstyrelsens prognos för samtliga servicenäringar (SOU 1963: 62) beräknas antalet inom serviceyrkena verksamma år 1975 till 1 520 000 människor, vilket skulle innebära en stegring med cirka 15 % från 1960 års siffra, 1 324 000.

De anställdas problem väger alltså i dag tyngre än tidigare, och det kommer i framtiden att väga än tyngre. Detta kan emellertid inte rimligen få till följd annat än att förutsättningarna kommer att förbättras för de handelsanställda — i varje fall på längre sikt — att på facklig väg få gehör för sina rimliga anspråk inom avtalsområdet, bland annat på kompensation för obekväma arbetstid. Olika åtgärder för en förutseende lokalisering av näringslivet kan också väntas minska det överskott på kvinnlig arbetskraft som nu finns på vissa orter. Intet motsäger antagandet att konkurrensen om arbetskraften kommer att bli hård på alla de platser där förutsättningar finns för en lönsam och rationellt bedriven detaljhandel.

Under det senaste decenniet har arbetstiden förkortats från 48 till 45 timmar i veckan. Vi står i en nära framtid inför möjligheten att införa 40-timmarsvecka. Samtidigt med den pågående arbetstidsförkortningen ökar levnadsstandarden. Allt fler människor får resurser till ett rikare fritidsliv. Ingen ifrågasätter nödvändigheten att hålla de allmänna kommunikationerna i gång eller sjukhusen tillgängliga på obekväma arbetstid. För att fritiden skall få det värde som ligger bakom strävandena till arbetstidsförkortningen är det nödvändigt att varor och tjänster förmedlas också under det stora flertalets arbets-

fria tid. Detaljhandeln utgör i princip inte något undantag härifrån. Detta kan inte ske på annat sätt än att alla inom serviceyrkena verksamma i rimlig omfattning ställer sig till förfogande även på obekvämt arbetstid, det må gälla lördagar eller söndagar, kvällar eller nätter. Debatten om arbetstidens förläggning skulle vinna i saklighet och tyngd, om man ville ta till utgångspunkt inte fria lördagar utan femdagarsveckan, dvs. en vecka om fem arbetsdagar utan att dessa fixeras till vissa konstant bestämda veckodagar.

Femdagarsveckan behöver inte hindra att allmänhetens behov av service blir tillgodosett alltefter sin styrka olika tider på dygnet. Samtidigt tillåter den att också de anställdas intressen beaktas. Vid avtalsrörelserna kan de anställdas organisationer anpassa sina krav på lönekompensation efter både omfånget och förläggningen av den obekväma arbetstid som arbetsgivaren anser sig behöva begära. Ytterst bestämmer inom en fri konkurrens konsumenterna vilket pris de vill betala för varor och tjänster som förmedlas under sådan tid. Förut har framhållits, att detaljhandels utveckling torde vara gynnsam för de handelsanställda att på facklig väg starkare kunna hävda sina behöriga intressen. Arbetsmarknadens organisationer har också i vårt land sedan gammalt hävdats, att de oberoende av staten bör få göra upp om de anställdas lönevillkor.

Affärsinnehavarnas behov av fritid

Redan i förarbetena till 1939 års lag ifrågasattes behovet av en butikstängningslag, sedan man hade fått till stånd direkt reglering av arbetstiden för detaljhandels personal. Ett skäl till att lagstiftningen behölls var dess betydelse

för att bereda fritid åt affärsinnehavarna själva.

Arbetstidslagen för detaljhandeln gäller varken för företagaren själv eller för hans i rörelsen sysselsatta familjemedlemmar. Inte heller gäller den för anställda företagsledare. De har följaktligen bara i butikstängningslagen en laglig garanti för rimlig fritid.

Utvecklingen mot färre men större butiksenheter har lett till att andelen anställda av de inom detaljhandeln yrkesverksamma ökat kraftigt. Härmed har det övervägande flertalet människor som arbetar inom detaljhandeln kommit att omfattas av den för näringsgrenen särskilt gällande arbetstidslagen. Problemen rörande de handelsanställdas behov av fritid har behandlats i närmast föregående avsnitt. Här skall vi ägna oss åt motsvarande problem för de små företagen inom detaljhandeln eller sådana företag där företagaren själv arbetar antingen ensam eller tillsammans med bara sina familjemedlemmar.

De små företagen fyller alltjämt en viktig uppgift inom detaljhandeln. I slutet av år 1962 uppgick enligt förut nämnda arbetskraftsundersökning antalet inom detaljhandeln verksamma egna företagare till 70 400 och familjemedlemmar till 8 600. Även i framtiden kommer de mindre affärsföretagen säkert att betyda mycket för förmedlingen av varor till konsumenterna. Små detaljhandelsföretag behövs vid sidan av varuhus, kedjeföretag och andra större butiksenheter. Som exempel kan nämnas olika slag av specialaffärer med ett begränsat men kvalitetsmässigt differentierat sortiment och deras motpol, närhetsbutiker med ett mera breddat sortiment av dagligvaror.

Det måste föreligga starka skäl för att genom lagstiftning tillgodose enskilda näringsidkares behov av fritid. En så-

dan lagstiftning skapar samtidigt lätt intrång i rörelsefriheten för enskilda företag och försvagar därmed deras konkurrenskraft. De skäl som år 1939 talade för behovet av butikstängningslag har i varje fall försvagats genom att andelen arbetande företagare inom detaljhandeln minskat i samma mån som antalet anställda kraftigt ökat. Vidare har sedan länge på flera områden av detaljhandeln omsorgen om enskilda företagens fritid fått stå tillbaka för konsumentintresset. Bensinhandeln, kioskhandeln och konditoriförsäljningen har — för att bara nämna några exempel — antingen undantagits från butikstängningslagens tillämpning eller där fått en undantagsställning som står friheten nära.

Vad som gör problemet särskilt allvarligt för de små företagen är att affärsinnehavarna själva inte ens åtnjuter det skydd mot för lång arbetstid som de anställda har i arbetstidens begränsning till 45 timmar i veckan. För många affärsinnehavare blir arbetstiden orimligt lång, eftersom detaljhandeln är mycket känslig för konkurrens och därför tvingar framför allt småföretagen att ständigt anpassa sig till både konsumenternas växlande behov och de större företagens affärstidspolitik. Det finns också alla skäl att tro, att konkurrensen kommer att bli än hårdare inom detaljhandeln och att detta i första hand kommer att drabba de mindre företagen. För dem blir det å andra sidan då av avgörande betydelse att fritt kunna konkurrera med varuhus och andra större butiksenheter även när det gäller tiderna för förmedling av varor. När det gäller närhetsbutikerna är deras huvudsakliga uppgift att stå konsumenterna i den närmaste omgivningen till tjänst och däri ligger att de som regel måste hålla öppet på kvällarna.

Myndigheterna och butikstängningslagen

Butikstängningslagen har tillkommit genom samfällt beslut av Kungl. Maj:t och riksdagen. Kungl. Maj:t äger enligt 12 § meddela eftergift från lagens bestämmelser och är dessutom sista besvärinstans i ärenden som faller under lagen. Arbetarskyddsstyrelsen skall enligt 3 § under där angivna förutsättningar med bindande verkan avgöra om lagen är tillämplig i enskilda fall och annars på begäran lämna utlåtande i frågor som rör lagens tillämpning. På länsstyrelserna ankommer dels enligt 8 § att efter underställning pröva beslut om kommunal avvikelser, dels enligt 11 § 1 mom. att pröva flertalet frågor om särskilt tillstånd till utsträckt affärstid, dels enligt 18 § att efter besvär pröva beslut av polismyndighet om särskilt tillstånd. Myndighet som utövar kommuns beslutanderätt äger enligt 7 § fatta beslut om kommunal avvikelser. Enligt 11 § 1 mom. åvilar det polismyndighet att pröva frågor om särskilt tillstånd till försäljning av varm korv o. dyl. Det ankommer också på polismyndighet att övervaka lagens tillämpning på grund av bestämmelsen i 14 §, att näringsidkare som bryter mot lagen skall straffas med dagsböter. Det åvilar allmän åklagare att beivra sådana förseelser och allmän domstol att döma i hithörande mål.

De myndigheter som på olika sätt har med butikstängningslagen att göra är alltså många. Lagen har också gett upphov till många problem.

Det är framför allt lagens tillämpning som skapar problem för myndigheter, affärsinnehavare och konsument. För de tillståndsgivande myndigheterna — särskilt i de största länen — är arbetet med dispensärendena betungande. Det arbete som läggs ner på dessa ären-

den står allmänt sett inte i rimlig proportion till sakens beskaffenhet. Ofta nödvändig, omständlig remissbehandling fördröjer dessutom handläggningen avsevärt, framför allt då besvär anföras. Lagens konstruktion med uppräknig av de varor eller varuslag som får säljas under vissa förhållanden ger upphov till besvärliga gränsdragningsproblem. Dessa skapar osäkerhet om lagens innebörd och olust i förhållandet såväl mellan företagare och konsumenter som mellan olika företagare. Inte minst framkallar ändringarna i varubeståndet många situationer, då tvekan kan uppkomma om en vara faller under uppräknig eller inte. Det är därför inte så egendomligt, att den ingående detaljregleringen av många uppfattas som ett onödigt byråkratiskt krångel.

Fastän arbetarskyddsstyrelsen i sin normgivande och rådgivande verksamhet på allt sätt har sökt skapa ordning och reda på området, har det inte kunnat undvikas att rättstillämpningen har blivit ojämn. Lokalt betingade skillnader i tillämpningen är naturligtvis ofta motiverade, men det är inte bra om skillnaderna har sin grund i olika uppfattning om lagens närmare innebörd. Invändningar av principiell natur har också framställts mot att arbetarskyddsstyrelsen äger med bindande verkan till och med för domstolarna avgöra frågor om lagens tillämplighet.

Lagens efterlevnad är svår att kontrollera. Främst gäller detta i sådana fall då en företagare har rätt att sälja bara sådana varor, som antingen har uppräknats direkt i lagen eller som har angivits i ett tillståndsbevis. Det gäller också, då det är tillåtet att visa varor i demonstrationssyfte men inte att samtidigt försälja dem. Polismyndigheterna tvingas helt naturligt att i första hand disponera sina resurser på andra viktigare ärenden och låta den här ak-

tuella kontrollen komma först i andra hand. För att en förseelse mot butikstängningslagen skall kunna bli beivrad måste den därför som regel vara mycket flagrant eller också ha kommit till polisens kännedom genom anmälan till åtal. Inte beivrade överträdelser av lagen är därför långt ifrån ovanliga. Denna omständighet minskar respekten för lagen.

Beslutanderätten är i många fall alltför mycket centraliserad. En olägenhet med detta är att effektiviteten lätt blir eftersatt, en annan är att administrationen blir onödigt dyrbar. Som ett exempel kan nämnas, att frågor om försäljning av kiosksortimentet måste prövas av länsstyrelsen. Fastän försäljning av varm korv o. dyl. skall prövas av polismyndigheten, måste länsstyrelsen till och med ta hand om ett sådant ärende, om ansökningen omfattar också någon annan vara.

Lagen skapar problem också för Kungl. Maj:t och riksdagen. På grund av lagens långtgående detaljreglering måste även smärre ändringar underställas riksdagen. Det går alltså inte att smidigt anpassa lagen till de förändringar som numera ofta inträffar i varubeståndet till följd av den snabba utvecklingen på området. Kungl. Maj:t har vidare betungats med ganska många besvärsärenden, framför allt sådana som avser särskilt tillstånd till utsträckt affärstid för centralt belägna affärer i rikets största städer. Också besvär över kommunala avvikelser har Kungl. Maj:t inte så sällan fått ta ställning till.

Utredningens inställning till frågan om behovet av en lag som reglerar affärstiderna

Flera skäl talar för att butikstängningslagen upphävs utan att ersättas med annan motsvarande lagstiftning. Bland dem kan främst framhållas kon-

sumenternas behov och intresse av att kunna handla på annan tid än vanlig affärstid, betydelsen av att detaljhandels rationaliseringssträvanden inte motverkas och de administrativa problem och liknande olägenheter som lagen har framkallat. Å andra sidan finns det också skäl som talar emot. Hit hör hänsynen till de affärsanställdas och i viss mån också företagens behov av fritid och vikten av att kunna stävja möjligheterna till osund konkurrens. Vi anser oss inte kunna föreslå, att lagen utan vidare upphävs. Vi finner däremot en ny affärstidslag vara behövlig. Denna lag bör fylla två väsentliga krav. Dels skall den ge ett större utrymme för detaljhandeln att själv bestämma över affärstiderna, dels skall den vara enklare att tillämpa. Till denna ståndpunkt från vår sida har bidragit, att konsumenternas tryck på detaljhandeln enligt vad våra undersökningar visar inte är så starkt utom den nuvarande lagens vanliga affärstid, att det skulle vara omöjligt att genom en mera generellt utformad lag i allt väsentligt tillgodose konsumenternas intressen och behov. Genom en sådan lag lämnas också erforderligt utrymme för ändamålsenliga rationaliseringsåtgärder, eftersom dessa i huvudsak måste anpassas efter konsumenternas vanor och önskemål. Ytterligare vinnes den fördelen, att man utan större olägenheter får tillfälle att inom en ramlagstiftning pröva ett för detaljhandeln friare system. Sedan får erfarenheterna av ett sådant system avgöra, om man bör ta steget fullt ut och helt avstå från en lagfäst reglering av affärstiderna.

Allmänna synpunkter på utformningen av en ny affärstidslag

Vid bedömningen av frågan hur en ny affärstidslag i stort sett bör utformas

är huvudproblemet, inom vilken tid på dygnet som affärerna i allmänhet skall få hålla öppet. Vi måste alltså bestämma oss för en *vanlig affärstid*. För att kunna göra detta måste vi ta hänsyn till ett flertal olika omständigheter, i första hand konsumenternas behov och intressen.

Konsumentundersökningen ger vid handen, att varken söndagarna eller vardagsmorgnarna utgör något allvarligare problem. Intresset för söndagsöppet är allmänt sett inte större än att det bör kunna tillgodoses genom lämpliga undantagsbestämmelser. När det gäller vardagsmorgnarna har ingenting framkommit, som ger oss anledning föreslå annan tidpunkt för den vanliga affärstidens början än den nuvarande, dvs. kl. 8. Inte heller finner vi skäl att behandla vanliga vardagar olika eller att ändra på nuvarande ordning genom att föreslå särskild affärstid för lördag.

Från angivna utgångspunkter bör vi tydligen såsom senast tillåtna stängningstid sikta på en tidpunkt, som i huvudsak tillgodoser konsumenternas inköpsbehov på den vardag då intresset för kvällsöppet sannolikt kommer att bli störst. Här ger oss konsumentundersökningen i förening med utredningsmaterialet från Kooperativa förbundet och Detaljhandels utredningsinstitut vägledning. Fastän både omsättningen och besöksfrekvensen har visat sig vara störst på lördagar, kan vi ändå i detta sammanhang bortse från dessa dagar. Konsumenternas intresse av att kunna handla på lördagar avtar nämligen så tidigt på lördagseftermiddagarna, att man bara sällan då kommer i närheten av den tidigaste stängningstid som över huvud taget kan övervägas. Ingenting tyder på att det förestår så stora förändringar i lördagshandeln, att de skulle kunna rubba giltigheten av detta omdöme under den närmaste framtiden.

Svårare är det att bilda sig en uppfattning om den tidpunkt på vanliga vardagar, efter vilken det i allmänhet inte längre finns ett så stort behov för konsumenterna att kunna handla, att det inte lika gärna skulle tillgodoses genom undantagsbestämmelser. Den nuvarande butikstängningslagen medger inte en förutsättningslös undersökning av konsumentvanorna härvidlag, eftersom affärerna i allmänhet stänger så tidigt som kl. 18. Vi har här att hålla oss till dels inköpsvanorna under den till kl. 20 utsträckta affärstid en vardag i veckan som lagen tillåter, dels det avsnitt av konsumentundersökningen som avser allmänhetens önskemål om affärstider.

Undersökningarna från Detaljhandelns utredningsinstitut visar, att omställningen inom de affärer som hittills har utnyttjat möjligheten till kvällsöppet en dag i veckan generellt sett har varit ganska låg utan att visa tecken på att stiga. Omdömet är emellertid förordat med reservationer. Dels återstår ytterligare två års studier innan utredningsinstitutet med säkerhet kan uttala sig om tendensen, dels omfattar undersökningen inga varuhus. När det gäller varuhusen saknar vi tillförlitlig grund att stå på, men de för oss tillgängliga specialstudierna i några varuhus inom Kooperativa förbundet och vad som vi har inhämtat rörande rabattvaruhusen talar för att intresset för kvällsöppet i framtiden sannolikt kommer att inriktas framför allt på varuhusen. Läger vi här till de önskemål från konsumenternas sida som har framkommit i samband med konsumentundersökningen, kommer vi fram till att konsumenternas behov och intressen inte blir rimligen tillgodosedda annat än om man väljer kl. 20 som den tidigaste tidpunkt då affärerna i allmänhet måste stänga.

Enligt den nuvarande butikstäng-

ningslagen kan den vanliga affärstiden begränsas eller förskjutas till annan tid på dygnet genom *kommunal avvikelse*. Den får däremot inte förlängas för vecka räknat. Frågan gäller, om möjligheten för kommun att inom sitt område generellt ändra på den vanliga affärstiden är förenlig med de grundtankar som bör bära upp en ny affärstidslag.

Ett skäl som talar mot att kommunerna skall få behålla rätten att begränsa eller förskjuta den vanliga affärstiden är, att en kommunal avvikelse kan rubba konkurrensen mellan företag inom angränsande kommuner. För att en kommunal avvikelse skall kunna godtas bör i princip fordras, att dess verkningar inte får räckvidd utanför kommunen.

Möjligheten till generella kommunala avvikelser ökar dessutom svårigheterna att bestämma det varusortiment som skall få säljas utom den vanliga affärstiden. Skall en lagfäst reglering av affärstiderna ha en förnuftig mening, måste den förenas med undantagsbestämmelser, som medger att i varje fall kiosker och andra mindre affärer håller öppet också utom denna tid. Annars måste man vidga ramen för tillåten affärstid så avsevärt att man i själva verket är inne på alternativet att helt avskaffa regleringen, en lösning som vi inte har kunnat förorda därför att vi har funnit tiden inte vara mogen för den. Undantagsföreskrifterna måste emellertid begränsas för att inte leda till skadlig konkurrens. Begränsningen synes inte kunna göras på annat sätt än att man anger vilka varor eller varuslag som får säljas utom den vanliga affärstiden. Till denna fråga återkommer vi senare. Fastställer man som vi föreslår kl. 20 som normal stängningstid, bör det inte vara så svårt att utforma undantagsbestämmelserna så att de både kan godtas från konkurrenssyn-

punkt och i rimlig omfattning tillgodoser konsumenternas behov. En förutsättning för detta är dock, att kommunerna inte får befogenhet att föreskriva tidigare stängningstid. Skulle det bli fallet, måste man låta undantagsbestämmelserna omfatta också en hel del livsmedel. Då uppkommer ett nästan oöverkomligt problem, nämligen att dra en gräns någonstans mitt igenom det omfattande och rikt varierande livsmedelssortimentet.

Bakom vårt förslag till vanlig affärstid ligger emellertid framför allt önskemålet — och härmed är vi inne på den kanske allvarligaste invändningen mot generellt verkande kommunala avvikelser i begränsande riktning — att detaljhandeln skall få större frihet att själv bestämma över sina affärstider. Denna frihet anser vi vara i hög grad önskvärd både för att konsumenternas behov skall kunna tillgodoses bättre och för att rationaliseringssträvandena inom detaljhandeln skall kunna få fortgå ostörda av ovidkommande hinder. Våra undersökningar har visat, att detta syfte i allt väsentligt skulle kunna uppnås genom att man utvidgar den nuvarande vanliga affärstiden med en kvällstimme. Vår uppgift är enligt direktiven — om vi anser lagstiftning om affärstiderna över huvud taget vara nödvändig — att söka få till stånd både en friare och en mera generellt verkande reglering. För att vi med vårt förslag skall kunna infria detta önskemål måste kommunernas rätt att inskränka på eller förskjuta den i lagen tillåtna affärstiden upphöra. Vårt lagförslag är därför oskiljaktigt förbundet med detta villkor. Föga skulle vara att vinna från kommunernas synpunkt med det i och för sig fullt tänkbara alternativet att i lagen fastställa senaste stängningstid till kl. 21 eller 22 med rätt för kommun att begränsa affärstiden till kl. 20.

Kommunerna bör inte heller få rätt att generellt utvidga den vanliga affärstiden, eftersom det skulle kunna leda till att lagen sätts helt ur kraft inom viss kommun. Däremot anser vi, att kommunerna tillfälligt eller i särskilda fall skall få fatta beslut om mera vidsträckt öppethållande. Detta kommer vi närmare att utveckla i fortsättningen.

Detaljhandeln kan *inte i sin helhet* underkastas den föreslagna regleringen. Liksom hittills måste olika slag av försäljning antingen lämnas helt utanför lagens tillämpningsområde eller medges rätt till friare affärstider på annat sätt, exempelvis genom dispenser. För att få den nya lagen enkel och lätthanterlig är det angeläget att utanför lagen i största möjliga utsträckning ställa sådan försäljning som kan tillåtas utveckla sig oberoende av en allmän affärstidsreglering. Från denna utgångspunkt föreslår vi till en början, att lagen inte skall bli tillämplig på apotekshandel, automathandel, försäljning på flygplan, båtar, tåg och andra trafikmedel, försäljning av egna lantmanna- eller trädgårdsprodukter eller fisk av egen fångst samt försäljning i museer och andra utställningslokaler av konstverk. I dessa avseenden innebär förslaget ingen annan egentlig nyhet än att försäljning av konstverk i museer och andra utställningslokaler lämnas fri.

En allvarlig invändning mot den nuvarande butikstängningslagen är, att den på ett konstlat sätt behandlar sådana varor olika, som man litet till mans behöver kunna köpa utom den vanliga affärstiden. Som exempel kan nämnas, att försäljning av bensin och tidningar var för sig har lämnats helt fri men att man måste ha särskilt tillstånd för att få sälja frukt, choklad och cigaretter på kvällar och söndagar. Saken kompliceras än mera av att lagen inte medger tillstånd åt exempelvis en

bensinstation att vid sidan av drivmedel och tillbehör till motorfordon sälja sådana varor som tidningar och tobak.

Härmed är vi inne på kioskhandelns och den med denna närbesläktade handelns speciella problem. Vi har tidigare framhållit, att rationaliseringssträvandena inom detaljhandeln har lett till allt större men färre butiksenheter och att denna utveckling ger närhetsbutikerna ökad betydelse. Det gäller följaktligen att försöka utforma en ny affärstidslag på sådant sätt, att den inte försvårar närhetsbutikernas — kioskers och andra mindre dagligvaruaffärers — utvecklingsmöjligheter till förfång för konsumenternas behov att bekvämt kunna köpa olika slag av sådana varor, som det ter sig naturligt att handla i närheten av hemmet eller där man tillfälligt råkar befinna sig. Det ligger nära till hands att i detta resonemang inbegripa också bensinstationer och konditorier, som fyller i stort sett samma funktion som närhetsbutikerna, låt vara att de var och en för sig tillgodoser ett mera speciellt inriktat konsumentbehov.

Företrädare för bensinhandeln har visserligen framfört önskemål om att drivmedelsförsäljningen inordnas under en framtida affärstidsreglering, men vi anser det inte vara möjligt annat än att liksom hittills lämna försäljningen av drivmedel och tillbehör till motorfordon helt fri. Eftersom en affärstidslag bara kan ange ramen för affärstiden men däremot inte kan påbjuda vissa affärer att hålla öppet, har vi inte funnit det vara möjligt att gå fram på linjen att såsom föreslagits föreskriva ett visst jourssystem för bensinhandeln. Det skulle också strida mera mot den nya lagens syfte än mot nuvarande butikstängningslagen att affärstidsreglera en så allmänt på olika tider av dygnet efterfrågad konsumtionsvara som bensin,

och detta desto mera som bilismens starka expansion gör denna efterfrågan allt större.

Tänkbart vore naturligtvis att lämna försäljningen från konditorier, bensinstationer, kiosker och andra mindre dagligvaruaffärer helt fri. Därmed skulle man vinna inte bara erforderlig rörelsefrihet för denna typ av detaljhandel utan också en förenkling av lagen. En sådan lösning kräver emellertid för att närhetsbutikerna och liknande försäljningsställen inte skall bli otillbörligt gynnade på övriga affärers bekostnad, att de utom vanlig affärstid får sälja bara vissa bestämda varor eller varuslag. Och då kommer man i viss mån i motsatsställning till uttalandet i våra direktiv, att en detaljreglering med sikte exempelvis på försäljning av särskilda varuslag inte bör bibehållas utan tvingande skäl.

Strängt taget förhåller det sig så, att man inte kan helt undvika sortimentsproblemet, om man som vi anser en laglig reglering av affärstiderna vara erforderlig tills vidare. Även en undantagsföreskrift, som skulle ge länsstyrelse eller kommun rätt att i enskilda fall meddela tillstånd till utsträckt affärstid, torde förutsätta att den tillståndsgivande myndigheten får befogenhet att lämna bindande anvisningar om vad en sådan försäljning skall få omfatta. Dispensförfarandet löser sålunda inte vårt dilemma. Skulle det visa sig möjligt att lämna den här diskuterade typen av detaljhandel helt fri utan att några allvarigare konkurrensproblem uppkommer, reduceras problemet i stort sett till en ordningsfråga. Om man tills vidare lämnar åt sidan sortimentsavgränsningen behövs enligt vår mening ingen annan reglering än som innefattas i allmänna ordningsstadgan, hälsovårdsstadgan, byggnadsstadgan och liknande.

Vi anser därför övervägande skäl tala för att försäljningen från konditorier, bensinstationer, kiosker och andra mindre dagligvaruaffärer i princip lämnas utanför tillämpningsområdet för en ny affärstidslag.

Lagens tillämpningsområde kan emellertid i här angivna fall inte avgränsas genom att man beskriver vilka försäljningsställen — konditorier, bensinstationer m. fl. — som skall falla utanför lagens reglering. Detta skulle uppenbarligen ge alltför stort utrymme för skadlig konkurrens. I stället är man hänvisad till att beskriva de varor eller varuslag vilkas försäljning man vill undanta. Med den metoden kan man helt lämna åsido frågan om försäljningsstället. Detta stämmer bra med vad vi tidigare har sagt därom, att man inte bör främja just kiosken som försäljningsställe utan i stället ordentligt inredda butiker som bättre tillgodoser både konsumenternas och de anställdas krav på en god försäljningsmiljö. Förfarandet stämmer för övrigt också överens med metoden i den nuvarande lagen, som alltså kan ge oss vägledning i fråga om den närmare utformningen.

Vi anser därför, att lagen inte skall bli tillämplig på försäljning i anslutning till serveringsrörelse av lagad mat samt bageri- och konditorivaror eller på försäljning av konstverk i samband med visning av dem. Inte heller skall den omfatta försäljning av tryckta skrifter, tobaksvaror, blommor, drivmedel, tillbehör till motorfordon och sådana dagligvaror, som i stort sett motsvarar det nuvarande kiosksortimentet. Sådana varor skall kunna säljas även i samband med serveringsrörelse och konstutställning. Genom att på detta sätt lämna också angiven försäljning helt fri vinner man inte bara fördelen att slippa tillståndsprövningen i enskilda fall. Man

vinner också en avsevärt större frihet för denna typ av handel genom att bana vägen för flera kombinationsmöjligheter. Bensinstationer och konditorier kan exempelvis sälja också kioskvaror, och kiosker kan sälja både på stället värmd mat och det sedvanliga kiosksortimentet. Närhetsbutiker av olika slag, liksom motell och andra sådana rörelser bör få större utvecklingsmöjligheter. För att skapa större smidighet i lagens tillämpning avser vi emellertid att överlämna åt myndighet som Kungl. Maj:t bestämmer att fastställa vilka dagligvaror som skall få falla utanför lagens tillämpningsområde. I övrigt vill vi i den kommande specialmotiveringen närmare utveckla motiven till våra ställningstaganden i denna del.

Vi har tidigare framhållit, att det måste anses utgöra en brist i den nuvarande butikstängningslagen, att ett *flertal myndigheter* är engagerade i tillämpningsfrågor och att beslutanderätten i sådana frågor ofta är för mycket *centraliserad*. Enligt direktiven har vi också särskilt anmodats att undersöka, om den tillståndsgivning som kan visa sig bli nödvändig kan decentraliseras ytterligare.

Genom att lämna i stort sett hela kioskförsäljningen i alla dess nuvarande former utanför den nya lagens tillämpningsområde har vi redan avskaffat huvuddelen av de dispensärenden som nu faller under länsstyrelsens eller polismyndighetens prövning. Det skulle därför av den handel som har fått en särställning enligt den nuvarande lagen när det gäller affärstiderna bara återstå att pröva hur man bör ställa sig till tillfällig försäljning för olika ändamål, öppethållande av affär i demonstrationssyfte och försäljning enligt särskild dispens antingen permanent framför allt i centralt belägna affärer i de

största städerna eller tillfälligt i affärer i samband med utställning, idrottstävling och liknande evenemang. Vi återkommer till dessa frågor i det följande i samband med specialmotiveringen till lagförslaget.

Den av oss tänkta utvidgningen av den vanliga affärstiden till kl. 20 på vardagskvällar minskar behovet av särskild reglering för den här beskrivna handeln. Å andra sidan är det lika obestridligt, att en sådan reglering inte kan undvaras helt. Man måste här i viss utsträckning ge erforderligt utrymme för friare affärstider. Vi anser, att det bör få ankomma på kommunerna att själva fatta beslut härom. Härigenom möjlig-

görs en smidig anpassning av lagens tillämpning till lokala förhållanden, och man får för varje kommun bara en beslutande myndighet.

Vi föreslår alltså, att den vanliga affärstiden alla vardagar fastställs till tiden mellan kl. 8 och 20, att kommunerna i särskilda fall eller vid särskilda tillfällen skall få fatta beslut om utsträckning men inte om begränsning av denna tid, att kioskhandeln och därmed besläktad handel lämnas helt utanför den nya lagen och att länsstyrelsernas befattning med tillståndsgivning upphör och överlämnas till kommunerna inom ramen för deras angivna beslutanderätt.

KAPITEL 14

Specialmotivering

1 §.

I första stycket anges när affärerna i allmänhet får hålla öppet. På skäl som har anförts i allmänna motiveringen (s. 133 f.) föreslås som vanlig affärstid tiden alla vardagar mellan kl. 8 och 20. Kund som kommer in i affären under tillåten affärstid får betjänas och vara som säljs under sådan tid får lämnas ut eller försändas också efter affärstidens slut. Särskild föreskrift härom torde inte behövas. Att kommun i särskilda fall eller vid särskilda tillfällen äger föreskriva vidsträcktare affärstid än som stadgas i denna paragraf framgår av 3 §.

Andra stycket anger som definition på affär försäljningsställe, där detaljhandel bedrivs yrkesmässigt. Under uttrycket försäljningsställe faller först och främst alla fasta försäljningsställen, såsom affärer, kiosker, stånd, bodar, bord. Också tillfälliga försäljningsställen räknas hit, och härigenom faller i princip all kringföringshandel under lagen.

Kravet på att det skall vara fråga om detaljhandel betyder, att lagen avser att reglera bara den direkt på konsumenterna inriktade försäljningen av varor. Grosshandel och annan återförsäljning till leverantörer omfattas alltså inte av lagen. Inte heller reglerar lagen serviceverksamhet eller förmedling av tjänster. Restaurangverksamhet faller liksom bank- och försäkringsverksamhet följaktligen utanför lagen. På samma sätt förhåller det sig med sådan verksamhet

som fotografering, frisering, fotvård, badning. Vidare är det inte fråga om detaljhandel i lagens mening när man säljer lotter, frimärken, biljetter o. dyl. Om försäljning av varor förekommer vid sidan av sådan service som här har beskrivits, blir lagen emellertid tillämplig på verksamheten i dess helhet. Vad nu har sagts innebär ändring av gällande ordning bara för frisersalonger och fotografiateljéer. De omfattas nämligen av butikstängningslagen, även om försäljning av varor inte skulle förekomma där. Vi har ansett, att frisersalongerna och fotografiateljéerna utan olägenhet bör kunna medges denna ökade frihet på grund av den allmänna utvidgning av den vanliga affärstiden som vi har föreslagit. För att dessa liksom andra serviceinrättningar helt skall falla utanför lagen bör dock krävas, att efter den vanliga affärstidens slut i den lokal där verksamheten bedrivs inte finns tillgängliga varor som är avsedda för försäljning. Av närmast följande paragraf framgår, att försäljning av vissa varor skall få ske fritt. Om bara sådana varor säljs från exempelvis restauranger, frisersalonger och fotografiateljéer, följer av det förut anförda att verksamheten i sin helhet faller utanför lagens tillämpningsområde. Det får ankomma på den myndighet som Kungl. Maj:t bestämmer att ge närmare föreskrifter som hindrar försäljning efter affärstidens slut av vara som då inte får säljas fritt.

Den föreslagna lagen är liksom butikstängningslagen tillämplig på varje fast försäljningsställe för yrkesmässig detaljhandel, oavsett om annan verksamhet tillfälligt bedrivs där. Från den nuvarande butikstängningslagen har emellertid genom särskild föreskrift undantagits öppethållande i demonstrations- eller upplysningssyfte av affär utan samband med försäljning. Kritik har riktats mot denna bestämmelse framför allt därför, att det har visat sig vara svårt att kontrollera att försäljning inte förekommer. I det friare system som vi har föreslagit torde de intressen som här är aktuella kunna bli tillräckligt tillgodosedda inom ramen för kommunernas i 3 § stadgade rätt att bestämma om utvidgad affärstid. Det förefaller oss vara en i allmänhet bättre lösning att vid särskilda tillfällen ge exempelvis bilsalonger och möbelaffärer rätt till visning jämte försäljning av nya modeller utom vanlig affärstid än att behålla den nuvarande ordningen som inbjuder till lagöverträdelser.

Till sist fordras, att detaljhandeln skall vara yrkesmässig. På grund av denna bestämning faller utanför lagens tillämpningsområde liksom hittills tillfällig försäljning för välgörande eller annat ideellt ändamål men däremot inte försäljning som bedrivs permanent av ideell organisation från fast försäljningsställe.

2 §.

Denna paragraf upptar i sju moment olika slag av försäljning, som är undantagen från lagens tillämpning. Undantagen anknyter antingen till försäljningsstället eller till varuslagen eller till en kombination av båda. Delvis har de motsvarighet i den nuvarande butikstängningslagen, delvis innebär de att den särskilda tillståndsprovningen har ansetts kunna slopas.

Första momentet

Butikstängningslagen är inte tillämplig på försäljning från *apotek*. Försäljningen regleras av bestämmelser, som meddelas av medicinalstyrelsen. Någon annan reglering torde inte heller behövas framdeles.

Andra momentet

Automathandeln har successivt frigjorts från butikstängningslagens reglering. Bortses från vad som föreskrivs i allmänna ordningsstadgan och byggnadsstadgan gäller numera bara två villkor för att automatförsäljning skall få bedrivas fritt. Dels skall automaten vara av typ som har godkänts av vederbörande myndighet, dels får den inte vara uppsatt närmare konkurrerande butik än cirka 40 m. Automathandeln synes utan olägenhet kunna släppas helt fri, om man behåller kravet att automaten skall vara av en i vederbörlig ordning godkänd typ. Liksom hittills torde provningen av automattyperna få ankomma på statens provningsanstalt.

Tredje momentet

Också i fortsättningen bör oberoende av lagstadgad affärstid försäljning få ske på *trafikmedel*, såsom flygplan, tåg, båtar. Sådan försäljning har i överensstämmelse med gällande ordning undantagits från den föreslagna lagens tillämpningsområde. Däremot faller under lagen försäljning från kiosk på flygplats och järnvägs stationsområde, såvida där inte bara säljs sådana varor som får försäljas fritt enligt sjunde momentet i denna paragraf.

Fjärde momentet

Vi behåller det nuvarande undantaget för försäljning, som lantbrukare, trädgårdsodlare eller fiskare i ringa omfattning bedriver med *egna lantmannan-*

eller trädgårdsprodukter eller fisk av egen fångst.

Femte momentet

Butikstängningslagen är inte tillämplig på visning i utställningslokal av *konstverk, konsthantverk och konstindustriella produkter*, även om de är avsedda för försäljning. Försäljning av sådana föremål faller däremot under lagen oberoende av om försäljningen sker i utställningslokal eller i konsthandel. Som vi tidigare har anfört bör man undvika att skilja mellan försäljning och demonstration för att inte inbjuda till lagöverträdelser. Denna synpunkt är giltig också i detta sammanhang. Emellertid är det angeläget att inte förhindra möjligheten till konstutställningar på söndagar eller eljest utom vanlig affärstid. Inte sällan sker utställning av konst i syfte att leda till försäljning av konstverken. Vi har därför funnit, att konstutställningar bör falla helt utanför affärstidslagen, om de förekommer i för ändamålet iordningställda utställningslokaler, och att det i så fall saknar betydelse om försäljning av konstverken liksom av reproduktioner förekommer samtidigt med visningen. För att sådan frihet skall få föreligga bör krävas, att det antingen är fråga om ett museum eller en dylik permanent utställningslokal eller att lokalen särskilt har upplåtits för utställningsändamål. Lagen skall alltså vara tillämplig på affärer för försäljning av konstverk, även om de hålls öppna bara för utställningsändamål. Behövliga tillämpningsföreskrifter för gränsdragningen får utfärdas av myndighet som Kungl. Maj:t bestämmer.

Sjätte momentet

Sedan länge har från butikstängningslagen undantagits *försäljning* under utövning av eller *i samband med ordnad*

restaurang-, kafe- eller konditorirörelse av lagad mat, bageri- och konditorivaror, alkoholfria drycker och tryckta skrifter. Sedan år 1960 får jämsides med uppräknade varor tobaksvaror försäljas fritt på här aktuella näringsställen.

Undantagsbestämmelsen har gett upphov till tolkningsproblem och också till lagöverträdelser. För att kunna utnyttja den frihet som bestämmelsen ger för försäljning över disk har man inte sällan nöjt sig med att ställa ut några bord och stolar i försäljningslokalen. Ofta har någon servering över huvud taget inte förekommit eller ens varit avsedd att förekomma. Ibland har man serverat bara läskedrycker.

Otvivelaktigt bör det finnas möjlighet att utom vanlig affärstid kunna köpa lagad mat och bakverk på näringsställen som tillverkar sådana varor huvudsakligen för att förtäras på stället. Nuvarande förhållanden är emellertid långt ifrån tillfredsställande. Svårigheten ligger i att avgränsa begreppet serveringsrörelse så att undantagsbestämmelsen kommer att gälla bara företag, som driver servering i egentlig mening och under förhållanden som är godtagbara från hälsovårdssynpunkt.

I syfte att begränsa undantagsbestämmelsen till sådana restaurang- och konditoriföretag som nyss har nämnts har vi i lagen behållit det nuvarande villkoret att serveringsrörelsen skall vara ordnad. För att bättre än nu säkerställa lagens efterlevnad på denna punkt bör det emellertid ankomma på den myndighet som Kungl. Maj:t bestämmer att i särskilda tillämpningsföreskrifter till lagen uppställa erforderliga villkor för att ordnad serveringsrörelse skall kunna anses föreligga. Som minimikrav bör enligt vår mening gälla, att i anslutning till serveringslokalerna finns ett av hälsovårdsnämnden godkänt kaffekök.

Vad angår begreppet lagad mat avses därmed inte konserver, djupfryst o. dyl. utan mat i den form som den serveras på stället.

Enligt vad som stadgas i närmast följande moment får ett flertal andra varor säljas fritt i samband med ordnad serveringsrörelse. Detta innebär en väsentlig utvidgning av det varusortiment som enligt nuvarande ordning får försäljas på restauranger och konditorier.

Sjunde momentet

I detta moment har sammanförts olika varor eller varuslag, som enligt den nuvarande butikstängningslagen antingen har undantagits från lagens tillämpning eller får säljas utom vanlig affärstid efter särskilt tillstånd, vanligen till kl. 22. Bestämmelsen har i stort sett två syften. Dels är den avsedd att underlätta möjligheten för allmänheten att köpa varor, som man plötsligt kan behöva få tillgång till. Dels syftar den till att ersätta det nuvarande omständliga prövningsförfarandet i tillståndsärenden med en för myndigheterna mindre betungande ordning. I fråga om motiven i övrigt till bestämmelsen hänvisas till allmänna motiveringen s. 136 f.f.

De varor som skall få säljas fritt med stöd av det här aktuella stadgandet kan indelas i två grupper. Till den första gruppen hör de varor som har uppräknats särskilt. Till den andra gruppen hör sådana varor, som enligt en mera allmänt hållen beskrivning skall kunna undantas från lagens tillämpning genom beslut av myndighet som Kungl. Maj:t utser för ändamålet. Varorna får emellertid — sammantagna eller en del av dem — säljas fritt bara under förutsättning att annan verksamhet inte förekommer samtidigt än som anges i femte eller sjätte momentet. Detta betyder, att de får säljas utom vanlig affärstid antingen utan samband med

annan handel över huvud taget — arten av försäljningsställe saknar då betydelse — eller i utställningslokal i samband med visning av konstverk eller slutligen i anslutning till ordnad serveringsrörelse. Det får ankomma på den myndighet som Kungl. Maj:t bestämmer att meddela erforderliga föreskrifter, som förhindrar att andra varor finns tillgängliga inom försäljningslokalen utom vanlig affärstid än de som får säljas samtidigt enligt vad som nu har sagts. Problemet har berörts förut när det gäller frisersalonger och fotografiateljéer.

Bland de uppräknade varorna nämns först *tryckta skrifter*. Enligt den nu gällande butikstängningslagen faller utanför lagen försäljning av periodiska skrifter och utomhus även av andra tryckta skrifter, allt under förutsättning att försäljningen sker utan samband med annan handel. Vidare är försäljning av tryckta skrifter fri i samband med ordnad restaurang, kafé- eller konditorirörelse, om där inte säljs andra än särskilt angivna varor, liksom försäljning av program eller liknande trycksaker i teatrar, biografier och andra nöjeslokaler samt av kataloger i museer, utställningslokaler eller andra dylika anläggningar. Tryckta skrifter omfattas slutligen av kiosksortimentet, vilket i allmänhet betyder att de efter särskilt tillstånd tillsammans med andra i sortimentet ingående varor får säljas utom vanlig affärstid antingen från fast försäljningsställe eller i samband med nöjeställning, idrottstävling, friluftsbad o. dyl.

Vi anser, att tryckta skrifter bör kunna undantas från lagens tillämpning under tidigare angiven förutsättning. Sin största betydelse får detta för bokhandeln. Affärer för försäljning av böcker medges alltså fria affärstider, om där inte samtidigt säljs andra varor än

som omfattas av det här aktuella momentet.

Före år 1960 fick *tobaksvaror* som regel försäljas utom vanlig affärstid bara i trafikiosker. Nämnda år genomfördes lättnader i tobakshandeln. Tobaksvaror och tobaksutensilier ingår sedan dess i det allmänna kiosksortimentet, varjämte tobaksvaror i förening med vissa andra varor får försäljas fritt i samband med ordnad restaurang-, kafé- och konditorirörelse. Vi föreslår, att också tobaksvaror med tillbehör undantas från affärstidslagen, om de jämte andra i detta moment avsedda varor säljs utan samband med annan verksamhet än som har angivits i femte och sjätte momenten.

Bland de uppräknade varorna nämns vidare *blommor*. De ingår för närvarande i det allmänna kiosksortimentet och får därför säljas efter särskilt tillstånd utom vanlig affärstid. Konsumentundersökningen har visat, att allmänhetens intresse av att kunna handla på söndagar och vardagskvällar är särskilt starkt inriktat på blommor. De bör i fortsättningen kunna undantas från lagens tillämpning på samma villkor som övriga i detta sammanhang aktuella varor.

Utanför butikstängningslagens tillämpningsområde faller försäljning av *motor- eller smörjoljor* eller andra för framförande av motorfordon nödvändiga varor, om försäljningen sker från upplagsställe där andra varor inte saluförs. Detta undantag skall enligt vårt förslag behållas. Det kommer dessutom att få något större räckvidd. I allmänna motiveringen har vi redovisat skälen för att bensinhandeln inte lämpligen bör inordnas under en ny affärstidslag, s. 136. Här må tilläggas följande om bestämmelsens närmare utformning. Det valda uttrycket »tillbehör till motorfordon» innefattar en utvidgning av

de varor som för närvarande får säljas från bensinstationer utom vanlig affärstid. Det nuvarande kravet, att det skall vara fråga om varor som är nödvändiga för att framföra motorfordon, kan inte upprätthållas i praktiken. Det går inte att dra en gräns mellan vad som härvidlag är nödvändigt och inte nödvändigt. Dessutom följer av den av oss valda konstruktionen, att det kommer att bli tillåtet att jämte drivmedel och tillbehör till motorfordon sälja alla andra varor som omfattas av femte—sjunde momentet.

Som tidigare har framhållits skall utöver nu i lagen uppräknade varor från lagens tillämpning under samma förutsättning kunna undantas *andra varor enligt beslut av myndighet* som Kungl. Maj:t bestämmer. Med denna lösning har vi avsett att möjliggöra en friare försäljning av det allmänna kiosksortimentet och att underlätta sådana ändringar i detta sortiment som betingas av utvecklingen på varuområdet. Det bör ankomma på myndigheten att i sina tillämpningsföreskrifter till lagen inta en förteckning över sådana varor som lämpligen skall få försäljas fritt utöver och i förening med de här tidigare uppräknade. Föreskrifterna får sedan enligt myndighetens bedömande ändras efter behov. Vi har utarbetat ett förslag till tänkbar sådan varulista jämte kommentar till denna (Bilaga). De av oss antecknade varorna inrymmer dels en del varor, som har undantagits från den nuvarande lagens tillämpning, dels det nuvarande kiosksortimentet, dels slutligen såsom en utvidgning av detta sortiment »försäljning i portioner av mat, som har värmts eller grillats på stället, med tillbehör». Av 3 § framgår, att förteckningen i särskilda fall skall kunna kompletteras inom de olika kommunerna genom kommunalt beslut. Automathandeln kan härutöver vid behov ytter-

ligare komplettera försäljningen av de i förteckningen upptagna varorna.

3 §.

I den allmänna motiveringen, sid. 134 f., har vi redogjort för vår principiella uppfattning i fråga om generellt verkande kommunala avvikelser. Som närmare framgår av vad vi har anfört där föreslår vi, att kommunernas rätt att begränsa eller förskjuta den vanliga affärstiden skall upphöra. Vidare har vi inte funnit skäl att medge kommunerna rätt att fatta generellt beslut om vidgad affärstid annat än för visst tillfälle. Däremot har vi ansett det vara lämpligt att ge kommunerna befogenhet att i särskilda fall fatta beslut om friare affärstid än lagen medger. Genom den föreslagna ordningen kommer all tillståndsgivning att anförtros kommunerna samt länsstyrelsernas och polismyndigheternas befattning med tillståndsärenden att upphöra.

I första stycket upptas bestämmelse om rätt för kommun att lämna tillstånd till utsträckt öppethållande i särskilda fall. Stadgandet är i första hand avsett att göra det möjligt för de större städerna att ge affärer i city eller inom annat affärscentrum tillstånd till utsträckt affärstid. Ett sådant tillstånd kan gälla samtliga affärer inom området, om konkurrensskäl hindrar att tillståndet begränsas till en eller några affärer. Tillståndet kan också begränsas till att avse en eller två dagar i veckan. Vidare kan det bli aktuellt att med stöd av denna bestämmelse medge vidgad affärstid åt en dagligvaruaffär inom ett tätbefolkat bostadsområde som ligger långt ifrån ett affärscentrum.

Ett annat exempel på möjlig tillämpning av första stycket är då en bilsalong vid särskilt tillfälle vill introducera ett nytt bilmärke eller en ny års-

modell eller då en möbelaffär vill introducera alster av en speciell arkitekt. Som vi har framhållit tidigare bör i sådana fall hinder inte möta mot att bedriva försäljning jämsides med demonstration. Andra fall som hör hit är, då en viss kiosk eller annat försäljningsställe med hänsyn till sin belägenhet behöver kunna sälja vissa varor fritt utöver dem som har frisläppts i hela riket. En kiosk vid en livligt besökt badstrand kan — för att bara nämna ett exempel — av kommunen ges tillstånd att utom vanlig affärstid sälja också badartiklar. I bestämmingen »särskilda fall» ligger, att tillstånd inte får meddelas generellt för alla affärer i kommunen eller för samtliga affärer inom en och samma bransch. Det skall dessutom föreligga ett verkligt behov av utsträckt öppethållande. Förutom behovet skall i varje särskilt fall prövas verkningarna i konkurrenshänseende av ett sådant öppethållande. Ett beslut av denna karaktär kan jämlikt 76 § kommunallagen angripas genom kommunalbesvär, om det kränker enskild rätt eller annars vilar på orättvis grund.

Andra stycket reglerar kommuns rätt att ge generellt tillstånd till utsträckt öppethållande. Sådant tillstånd får lämnas bara för visst tillfälle. Med visst tillfälle avses en kortare, i beslutet närmare angiven tidrymd. Bland situationer då det kan bli aktuellt att lämna generellt tillstånd för visst tillfälle kan nämnas större idrottstävlingar, festspel, mässor och dylika evenemang. Också julen utgör ett sådant tillfälle som avses här.

Innan kommun fattar beslut enligt denna paragraf bör berörda intressenter och myndigheter beredas tillfälle att yttra sig. Hur långt kommunen bör sträcka sig i detta avseende bör vara beroende av beslutets karaktär. Närmare anvisningar härom torde för olika

fall få meddelas i tillämpningsföreskrifterna.

4 §.

Enligt denna paragraf skall det ankomma på myndighet som Kungl. Maj:t bestämmer att fastställa vilka varor som enligt 2 § sjunde momentet skall undantas från lagens tillämpning och att i övrigt meddela tillämpningsföreskrifter till lagen. I den nuvarande butikstängningslagen har arbetarskyddsstyrelsen anförtrotts uppgifter av liknande natur. Vi anser det vara lämpligt att arbetarskyddsstyrelsen i fortsättningen blir den myndighet som skall utfärda tillämpningsföreskrifter till den nya lagen. I det föregående har vi på olika

punkter särskilt uttalat oss om behovet av sådana föreskrifter.

Övergångsbestämmelsen

Enligt den föreslagna övergångsbestämmelsen skall butikstängningslagen upphöra, då den nya lagen träder i kraft. Detta betyder, att också alla med stöd av butikstängningslagen meddelade kommunala beslut eller särskilda tillstånd samtidigt upphör att gälla. Med hänsyn till den nya lagens utformning blir det bara ett fåtal tillstånd som har aktualitet även i framtiden. Vi har ansett det vara lämpligt, att kommunerna i samband med den nya lagens ikraftträdande omprövar dessa tillstånd.

KAPITEL 15

Sammanfattning

Flera skäl talar för att butikstängningslagen upphävs utan att ersättas med ny lagstiftning. Bland dem kan främst framhållas konsumenternas behov och intresse av att kunna handla på annan tid än vanlig affärstid, betydelsen av att detaljhandelns rationaliseringssträvanden inte motverkas och de administrativa problem och liknande olägenheter som lagen har framkallat. Å andra sidan finns det också skäl som talar emot. Hit hör hänsynen till de affärsanställdas och i viss mån också företagarnas behov av fritid och vikten av att kunna stävja möjligheterna till osund konkurrens. Vi har inte ansett oss kunna föreslå, att lagen utan vidare upphävs. Däremot har vi funnit en ny affärstidslag vara behövlig. Denna lag bör fylla två väsentliga krav. Dels skall den ge ett större utrymme för detaljhandeln att själv bestämma över affärstiderna, dels skall den vara enklare att tillämpa. Genom en sådan lag vinnes den fördelen, att man får tillfälle att i praktiken pröva ett för detaljhandeln friare system. Sedan får erfarenheterna avgöra, om man bör ta steget fullt ut och helt avstå från en lagfäst reglering av affärstiderna.

Vid bedömningen av frågan hur en ny affärstidslag i stort sett bör utformas har vårt huvudproblem varit att bestämma en vanlig affärstid. Intresset för söndagsöppet har inte visat sig vara större än att det bör kunna tillgodoses genom lämpliga undantagsbestämmel-

ser. När det gäller vardagsmorgnarna har ingenting framkommit, som har gett oss anledning överväga annan tidpunkt för den vanliga affärstidens början än den nuvarande, d. v. s. kl. 8. Inte heller har vi funnit skäl att behandla vardagarna olika. Våra undersökningar har visat, att konsumenternas behov och intressen inte blir rimligen tillgodosedda annat än om man väljer kl. 20 som den tidigaste tidpunkt då affärerna i allmänhet måste stänga. Vi har som vanlig affärstid alla vardagar föreslagit tiden mellan kl. 8 och 20.

Enligt den nuvarande butikstängningslagen kan den vanliga affärstiden begränsas eller förskjutas till annan tid på dygnet genom kommunal avvikelse. Mot sådana avvikelser talar i första hand att de kan sträcka sina verkningar utanför kommunen. Vidare ökar de svårigheterna att bestämma det varusortiment som skall få säljas utom den vanliga affärstiden. Till sist försvårar en kommunal avvikelse i begränsande riktning rationaliseringssträvandena inom detaljhandeln. Av nu anförda skäl har vi ansett, att den vanliga affärstiden inte längre skall kunna begränsas eller förskjutas genom kommunalt beslut. Kommunerna skall inte heller generellt kunna utvidga den vanliga affärstiden. Däremot får de enligt vårt förslag befogenhet att tillfälligt eller i särskilda fall fatta beslut om mera vidsträckt öppethållande.

Liksom hittills måste olika slag av

försäljning antingen lämnas helt utanför lagens tillämpningsområde eller medges rätt till friare affärstider på annat sätt, exempelvis genom dispenser. Vi har försökt att göra undantagen så vidsträckta som möjligt och har därför till en början föreslagit att lagen inte skall bli tillämplig på apotekshandel, automathandel, försäljning på flygplan, båtar, tåg och andra trafikmedel, försäljning av egna lantmanna- eller trädgårdsprodukter eller fisk av egen fångst samt försäljning i museer och andra utställningslokaler av konstverk. Det har emellertid vidare gällt att försöka utforma en ny affärstidslag så, att den inte försvårar utvecklingsmöjligheterna för närhetsbutiker, kiosker och andra mindre dagligvaruaffärer. Härvid har vi också tagit hänsyn till bensinstationer och konditorier.

Vi har funnit, att lagen inte bör bli tillämplig på försäljning i anslutning till serveringsrörelse av lagad mat samt bageri- och konditorivaror. Inte heller bör den omfatta försäljning utan samband med annan verksamhet än konstutställningar eller serveringsrörelse av tryckta skrifter, tobaksvaror, blommor, drivmedel, tillbehör till motorfordon och sådana dagligvaror, som i stort sett motsvarar det nuvarande kiosksortimentet. Bensinstationer och konditorier kan härigenom exempelvis sälja också kioskvaror, och kioskerna kan få sälja både på stället värmd mat och det sedvanliga kiosksortimentet. Närhetsbutiker av olika slag, liksom motell och andra sådana rörelser bör få större utvecklingsmöjligheter. För att skapa större smidighet i lagens tillämpning har vi föreslagit, att arbetarskyddsstyrelsen skall få fastställa vilka dagligvaror som

utöver de särskilt uppräknade skall få falla utanför lagens tillämpningsområde.

Den av oss föreslagna utvidgningen av den vanliga affärstiden till kl. 20 på vardagskvällar minskar behovet av särskilda tillstånd till utsträckt affärstid. Vi har ansett, att det bör få ankomma på kommunerna att själva fatta beslut härom i de fall som behövs. Härigenom möjliggörs en smidig anpassning av lagens tillämpning till lokala förhållanden, och man får för varje kommun bara en beslutande myndighet.

Stadgandet rörande särskilt tillstånd är avsett bland annat att göra det möjligt för de större städerna att ge affärer i city eller inom annat affärscentrum tillstånd till utsträckt affärstid. Ett sådant tillstånd kan gälla samtliga affärer inom området om konkurrensskäl hindrar att tillståndet begränsas till en eller några affärer. Tillståndet kan också begränsas till att avse en eller två dagar i veckan. Vidare kan det bli aktuellt att med stöd av denna bestämmelse medge vidgad affärstid åt en dagligvaruaffär inom ett tätbefolkat bostadsområde som ligger långt ifrån ett affärscentrum.

Vi föreslår alltså, att den vanliga affärstiden alla vardagar fastställes till tiden mellan kl. 8 och 20, att kommunerna i särskilda fall eller vid särskilda tillfällen skall få fatta beslut om utsträckning men inte om begränsning av denna tid, att kioskhandeln och därmed besläktad handel lämnas helt utanför den nya lagen och att länsstyrelsernas befattning med tillståndsgivning upphör och överlämnas till kommunerna inom ramen för deras angivna beslutanderätt.

Särskilt yttrande av ledamoten Tord Brotaeus

Av utredningen framgår att de möjligheter till öppethållande på kvällarna fram till kl. 19 som nuvarande lagstiftning medger icke till fullo utnyttjas, utan att den relativt allmänt tillämpade stängningstiden — utom på lördagar — är kl. 18. Erfarenheten visar också att inte heller möjligheten att en dag i veckan ha öppet till kl. 20 i någon större utsträckning utnyttjas. Sådant öppethållande har i huvudsak varit aktuellt endast inom de större städerna.

Vad öppethållande på lördagarna beträffar sker inte heller där något fullständigt utnyttjande av den möjlighet till öppethållande som gällande butikstängningslag medger — öppethållande efter kl. 17 sker endast i undantagsfall.

Här ovan påpekade och av utredningen bekräftade faktiska förhållanden beror av allt att döma därpå att något större, mer allmänt behov av längre öppet-hållande än vad den nuvarande lagstiftningen medger icke finns hos konsumenterna. Vad exempelvis lördagarna beträffar framgår av utredningen att köpfrekvensen väsentligt avtar redan kl. 14—15. Denna avtagande tendens synes för övrigt öka i samband med det alltmer allmänna genomförandet av femdagarsveckan.

Det ligger i sakens natur att den här i korthet beskrivna situationen medgivit ett rimligt tillgodoseende också av det behov av lämplig fördelning mellan arbetstid och fritid, som föreligger hos de inom handeln verksamma. Detta har bidragit till att åtminstone i någon mån

minska de svårigheter att erhålla fullgod arbetskraft inom handeln, vilka läget på arbetsmarknaden och den utomordentligt hårda konkurrensen om arbetskraften mellan olika näringsgrenar medfört. Det är angeläget att även för framtiden bevara sådana arbetsförhållanden inom detaljhandeln, att denna alltmer viktiga näringsgren blir i alla hänseenden attraktiv för framåtsträvande och välkvalificerad ungdom. Detta är en förutsättning för att detaljhandeln skall kunna tillgodose allmänhetens krav på god service.

Konstruktionen av löneavtalen inom handeln är sådan att man måste utgå från att en förlängning av butikernas öppethållande kommer att medföra krav på ytterligare lönetillägg vid arbetstid som är förlagd till kvällarna efter kl. 18 och på lördagseftermiddagarna. Av allt att döma kommer trycket på lönerna i sådan riktning att öka. Det säger sig självt att detta tryck måste bli stort även vid eventuellt öppethållande på söndagarna.

Allt detta innebär en uppenbar risk för en ökning av de totala kostnaderna inom handeln, vilka kostnader ytterst kommer att belasta konsumentpriserna. Det bör betonas att denna belastning även kommer att drabba det stora flertalet konsumenter, som inte anlitar butikerna under den tid då nyssnämnda lönetillägg utgår. Såsom i andra sammanhang framhållits är det nämligen omöjligt att tänka sig olika prisnivåer inom detaljhandeln med beaktande av

olika lönekostnader för olika tider på dygnet. I ett läge då det råder påtaglig oro över utvecklingen av distributionskostnaderna, synes det vara angeläget att framhålla denna risk, som är av väsentlig betydelse, inte endast med hänsyn till konsumentintresset utan även med hänsyn till den allmänna utvecklingen av samhällsekonomin, bl. a. farhågorna för en fortsatt kostnadsinflation.

Under åberopande av här anförda synpunkter vill jag framhålla att i specialmotiveringen till affärstidslagen § 3 om tillstånd i särskilda fall och vid visst tillfälle bör understrykas att synnerligen vägande skäl skall föreligga för bifall till framställningar om förlängt öppethållande vardagskvällar samt givetvis också om söndagsöppethållande överhuvudtaget.

BILAGA

Förslag till förteckning på varor som enligt 5 § affärstidslagen skall kunna undantas från lagens tillämpning

Portioner av mat, som har värmts eller grillats på stället, med tillbehör, glass, konfektyrer, alkoholfria drycker, frukt, produkter av frukt, honung, kex, toalettartiklar, skrivmateriel, vykort, film, souvenirer, ballonger och andra smärre leksaker, tändstickor, julgranar.

Kommentar

Oberoende av butikstängningslagen får nu lagad mat försälas i samband med ordnad serveringsrörelse. Efter särskilt tillstånd får också försäljning ske dels av lagad mat i samband med nöjeställningar o. dyl., dels av varm korv, varm fisk eller varm buljong med vissa tillbehör, om försäljningen sker utomhus och från fastställd plats. Vanligen är det försäljning av varm korv från kiosk som förekommer.

Lagad mat skall enligt vårt lagförslag få försälas utom vanlig affärstid, om det sker i anslutning till ordnad serveringsrörelse. Då det gäller försäljning

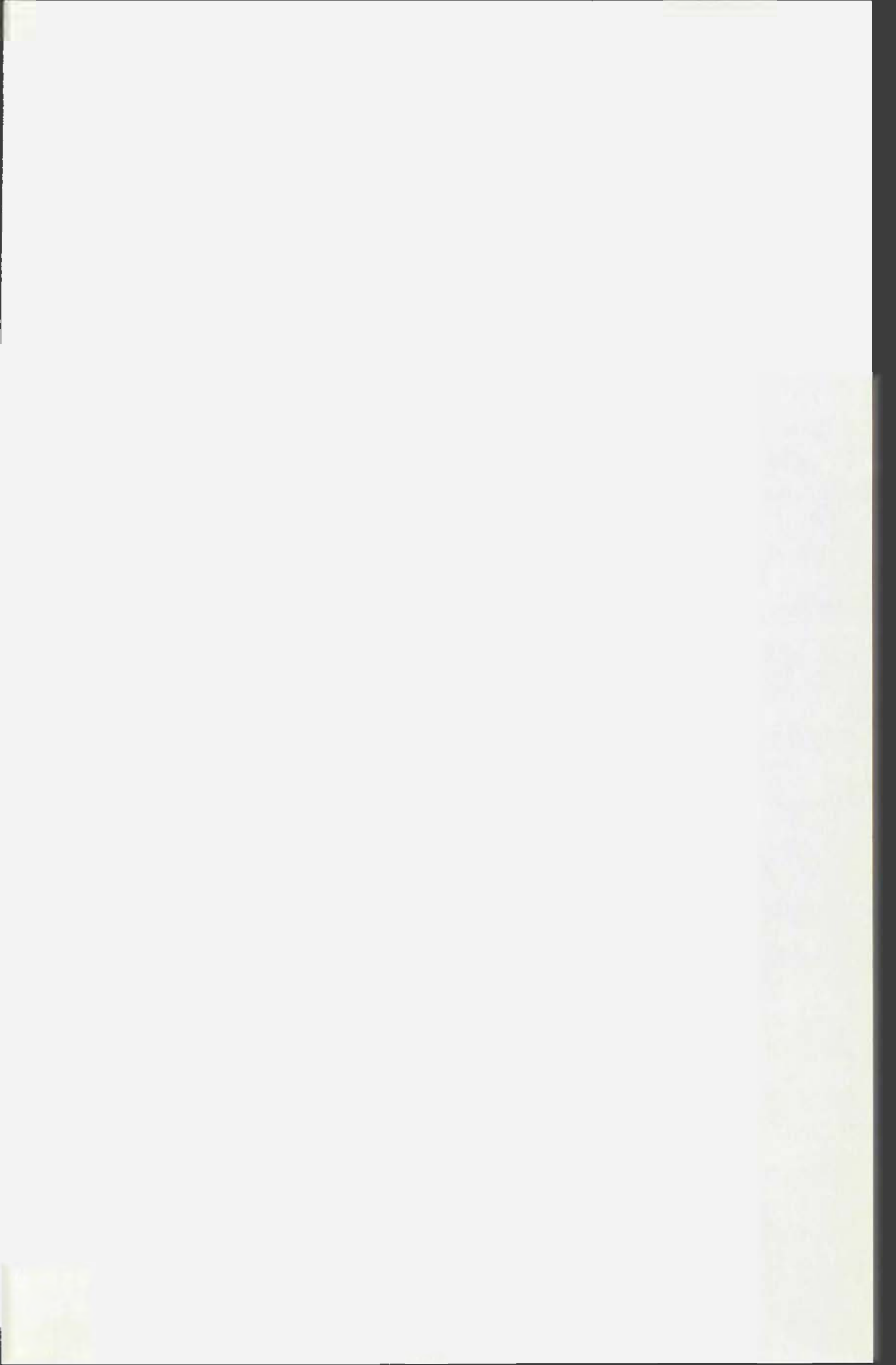
av lagad mat i andra fall har vi här föreslagit, att denna begränsas till försäljning i portioner av mat, som har värmts eller grillats på stället, jämte tillbehör. Detta innebär emellertid en väsentlig utvidgning av de nuvarande möjligheterna att sälja lagad mat. En sådan utvidgning ter sig naturlig med hänsyn till försäljningsställets numera allmänt höga hygieniska standard. Till vårt bedömande har också bidragit de ökade möjligheterna till beredning på stället som har blivit en följd av utvecklingen på livsmedelsområdet i fråga om hel- och halvfabrikat. Vårt förslag innebär närmast, att man skall kunna sälja enklare rätter som varm korv, varm fisk, hamburgare och liknande. Det kan emellertid också bli fråga om uppvärmning eller grillning av konserverade eller djupfrysta rätter i elektronugnar, grillar eller andra dylika anordningar. Liksom tidigare får det ankomma på hälsovårdsmyndigheterna att bevaka att tillredning, förvaring och försäljning av sådana mindre rätter uppfyller de fordringar som gäller för hantering av livsmedel i allmänhet.

Övriga varor överensstämmer i stort sett med det nuvarande kiosksortimentet. Glass är inte nämnt särskilt i butikstängningslagen men har i praxis hänförs till konfektyrer. Glassen anses numera vara mera ett födoämne än en konfektyrvara. Till alkoholfria drycker

får räknas läskedrycker, lättöl och mjölk. Med toalettartiklar avser vi närmast tvålar, kammar, tandborstar, tandkräm, rakblad, toalettpapper, pappersnäsdukar och pappershanddukar eller sålunda för daglig hygien nödvändiga ting. Däremot har vi tänkt oss att skönhetsmedel lämnas utanför. Till skrivmateriel hör bl. a. pennor, bläck, radergummi,

skrivpapper och kuvert. Till souvenirer torde i detta sammanhang böra räknas sådana minnessaker, som huvudsakligen säljs till turister. Ballonger och smärre leksaker får enligt nu gällande lag försälas fritt under förutsättning att det sker utomhus och utan samband med annan handel. Begränsningen torde kunna upphöra.

ASSELTE AB, SIMIM 02
614024

NORDISK UDREDNINGSSERIE (NU) 1965

1. Transportekonomisk forskning i Norden.
8. Enkelte mellomriksveger mellom Norge og Sverige.

STATENS

OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1965

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen)

Justitiedepartementet

Sammanställning av remissyttranden över författningsutredningens förslag till ny författning. Del 1. Allmänna uttalanden samt 1 och 2 kap. i förslaget till regeringsform. [2] Del 2. Kap. 3, 4 och 5 i förslaget till regeringsform. [3] Del 4. Kap. 7, 8, 9 och 10 i förslaget till regeringsform samt övergångsbestämmelserna. [34] Del 5. Förslaget till riksdaysordning. [37]
Rättegångshjälp. [18]
Godtrosvörvärk av lösöre. [14]
Fastställande av faderskapet till barn utom äktenskap. [17]
Fartygs befälhavare. Gemensamt haveri och dispasch. Ansvarsbestämmelser m. m. [18]
Dagstidningarnas ekonomiska villkor. [22]
Ändringar i ensittarlagen m. m. [26]

Utrikesdepartementet

Sveriges sjöterritorium. [1]

Socialdepartementet

Tandvårdsförsäkring. [4]
Institutet för arbetshygien och arbetsfysiologi. [24]

Kommunikationsdepartementet

Skånes och Hallands vattenförsörjning. [8]
Friluftslivet i Sverige. Del II. Friluftslivet i samhällsplaneringen. [19]
1960 års radioutredning. 1. Radions och televisionens framtid i Sverige I. Bakgrund och förutsättningar, programfrågor. Organisations- och finansieringsfrågor. [20] 2. Radions och televisionens framtid i Sverige II. Bildnings- och undervisningsverksamhet. Forskningsfrågor. [21]
Vägmärken. [33]
Nykterhet i trafik. [35]

Finansdepartementet

Måttenheter. [5]
Uppbördsfrågor. [23]
Nytt skattesystem. Remissyttranden. [28]

Ecklesiastikdepartementet

Antikvitetskollegiet. [10]
1963 års universitets- och högskolekommitté 1. byggnaden av universitet och högskolor. Lokaler och kostnader I. [11] 2. Utbyggnaden av universitet och högskolor. Lokalisering och kostnader II. Specialutredningar. [12]
De svenska utlandsförsamlingarnas ekonomi. [15]
1960 års lärarutbildningssakkunniga III. 1. Studierplaner för lärarutbildning. [25] 2. Lärarutbildningen IV: 1. [29] 3. Lärarutbildningen IV: 2. [30] Specialundersökningar om lärarutbildning V. [31]

Jordbruksdepartementet

Ny jordförvärvslag. [16]
1960 års jordbruksutredning. 1. De svenska jordbruksprodukternas distributions- och marginalhållanden. [27]

Handelsdepartementet

Sveriges släktnamn 1965. [36]

Inrikesdepartementet

Om den kommunala självstyrelsens lokala förordning. [6]
Praktik- och feriearbetsförmedling. [7]
Arbetsmarknadspolitik. [9]
Höjd bostadsstandard. [32]
Affärstidsutredningen. 1. Affärstiderna. Del I. Månads- och lagförslag. [38]